جو بیجل نے آکھیا

شیخ ایاز

پنجابی رُوپ ۔ احمد سلیم

انسٹیٹیوٹ آف سندھالاجی دے اشاعتی کتابی سلسلے دی ۴۵ ویں کتاب

جو بیجل نے آکھیا

شیخ ایاز دے چونویں کلام دا
پنجابی ترجمہ

ترجماون ہار
احمد سلیم

انسٹیٹیوٹ آف سندھالاجی، سندھ یونیورسٹی

پہلا چھاپہ

گنتی ۱۰۰۰

Rs 50-00

مِلن دا پتہ:

انسٹیٹیوٹ آف سندھالاجی دا بُک ڈپو

میسرز ادبیات

ہاسپٹل روڈ، تِلک چاڑھی حیدرآباد سندھ

ایہہ کتاب سٹار پریس حیدرآباد وچ چھپی، تے انسٹیٹیوٹ آف سندھالاجی ولوں ڈاکٹر خواجہ غلام علی الانا، اسسٹنٹ ڈائریکٹر انسٹیٹیوٹ آف سندھالاجی، سندھ یونیورسٹی جام شورو (ضلع دادو) نے شائع کیتی۔

ترتیب

پبلشر ولوں

انسٹیٹیوٹ آف سندھالاجی ولوں پہلی پنجابی کتاب تہاڈے ہتھاں وچ اے۔ ایہہ کتاب ساڈے اوس وڈے منصوبے دا حصہ اے جیہڑا مہربان وائس چانسلر دی ہدایت اُتے تیار کیتا گیا اے تے جیہدے اُتے عمل وی شروع ہوگیا ہے۔ ایس منصوبے مُوجب اسیں ساریاں پاکستانی زباناں دے ادب نوں سندھی وچ تے سندھی ادب نوں اوہناں زباناں وچ ترجمہ کراکے چھاپنا چاہوندے ہاں۔ ایس سلسلے وچ شیخ ایاز دی چونویں شاعری دا پنجابی ترجمہ اسیں سندھ دے لوکاں تے سوجھواناں ولوں پنجاب دے لوکاں تے سوجھواناں نوں سوغات وجہوں پیش کردے ہوئے آس رکھدے ہاں کہ پنجاب ولوں وی ایسے نیکھ نال جواب دتا جاوے گا۔

ضروری جاپدا اے کہ ادب راہیں قومی یکجہتی دے ایس منصوبے دی کجھ تفصیل توں اپنے پڑھن والیاں نوں وی جانوں کرایا جاوے۔ ایس کتاب دے چھپن مگروں شاہ لطیف دے رسالے دا پنجابی ترجمہ تے پنجابی کلاسیکی شاعری دے سندھی ترجمے دا کم چھاپیا جاوے گا۔ جیہڑا اجکل تیاری دی منزل وچ اے۔ سانوں پوری آس اے کہ ایہہ دونویں کتاباں وی ۱۹۷۷ء دے اخیر تائیں چھپ جاون گئیاں۔ بلوچی تے پشتو ادب دے سندھی ترجمے تے سندھی ادب دے اینہاں زباناں وچ ترجمے دا کم وی چھیتی ہی شروع ہوون دی آس اے۔

پاکستانی زباناں دے ادب نوں آپے وچ ترجمہ کرن دے

کم ول ایس پہلی کوشش دا سہرا عظیم سندھی شاعر تے سندھ یونیورسٹی دے وائس چانسلر شیخ ایاز ہوراں دے سِر بنھنا چاہیدا اے۔ اوہناں دے خیال موجب سارے پاکستان دے لوکاں تے اگانہہ ودھو سوجھواناں دی آپے وچ سانجھ ودھاون لئی ضروری اے کہ اسیں اپنیاں زباناں دے ادب نوں پڑھن لئی باہرلیاں زباناں دے محتاج نہ رہیئے تے دیس دے ثقافتی تے ادبی ورثے نوں اپنے لوکاں تائیں اپڑان لئی، اوہناں دیاں اپنیاں زباناں ورتیئے۔

سندھ یونیورسٹی نے ایس کم وِچ پہل کیتی اے۔ اسیں آس کردے ہاں جے پاکستان دیاں دُوجیاں یونیورسٹیاں تے ثقافتی ادارے وی ساڈے نال آ رلن گے تے دیس دے لوکاں دی سانجھ ودھاون دے ایس کم وچ ساڈے بانہہ بیلی بنن گے۔

ڈاکٹر خواجہ غلام علی الانا
اسسٹنٹ ڈائریکٹر
انسٹیٹیوٹ آف سندھالاجی
سندھ یونیورسٹی، جام شورو (سندھ)

پہلی گل

ایہہ آکھنا جے شعر دی دنیا وچ، شیخ ایاز دا ناں کسے تعارف دا محتاج نہیں، بڑی ہولی جیہی گل اے۔ سندھ وادی وچ تاں اوہناں دا کلام خاص عام دی زبان اُتّے ھے ھی ہر اردو زبان وی اوہناں دی دات توں اصلوں وانجھی نہیں رھی۔ اوہناں دیاں اردو وچ رچیاں اپنیاں نظماں توں وکھ، شاہ عبدالطیف بھٹائی دے رسالے دا منظوم اردو ترجمہ اپنی تھاں تے اردو ادب وچ اک قدر جوگ وادھا اے۔ ہاں پنجابی زبان نوں، جیہڑی سندھی توں اپنی نیڑے ھے اجے تائیں کسے اوہناں دے شعری سرمائے توں جانُوں نہیں سی کرایا۔ مینوں خوشی اے جے پنجابی دے اک ہونہار لکھاری احمد سلیم سوھنے ڈھنگ نال پنجابی دے ایس گھاٹے نوں پوریاں کر دتا اے۔ ایس چون وچ شیخ ایاز دے کلام دیاں گھٹ ودھ ساریاں صِنفاں چون نمائیندہ نظماں شامل نیں۔ مترجم نے ایس گل دا خاص دھیان رکھیا اے کہ اصل زبان دا لہجہ تے رنگ ڈھنگ وی قائم رھے اتے لفظاں تے معنیاں دے وچ وی گھٹ توں گھٹ تصرّف توں کم لیا جاوے۔ گیت، دوھے، گیت ناٹک، رزمیہ داستاناں، نظماں، غنائیے، بیانیے، فلسفیانے، ہر رنگ دا مضمون ایاز ہوراں سو رنگاں

وچ بنھیا اے تے ایس چون وچ اینہاں سبھناں دی جھا کی لبھدی اے پر ایس رنگا رنگی وچ اک نظریاتی اِک رنگی وی اے جیہڑی اوھناں دی وطن پرستی، انسان دوستی تے امن پسندی دا مرکب اے۔

مینوں آس اے جے ایھہ کتاب پنجابی ادب تے پنجابی زبان دے چاھیواناں لئی اک چنگا تحفہ ثابت ھو وے گی۔

لہور۔ اگست ۱۹۷۶ء

فیض احمد فیض

ایس کتاب بارے

تریجی دنیا دے ساڈے جیہے مُلکاں دی رہتل "گنگ رہتل" (۱) ہے، بے زبان، بے اواز۔ نواں کالونی گیر بولدا ہے۔ اساں [تریجی دنیا دے لوک] سُندے ہاں اوہ حکم دیندا ہے اساں منّدے ہاں مُڈا چُپ راہندے ہاں حکم دے لفظ نوں ساہنویں نہیں ہوسکدے اساڈی آپنی اندرلی اواز ہوٹھاں تے نہیں آندی جے کدی ساڈے ولوں کوئی آواز اُبھری تاں 'ہاں' دی، حکم نوں منن دی۔ قومی پچھان دیاں تحریکاں ٹُریاں تاں ساڈی تاریخ تے وسوں بارے سُرت ودھی تے کھیلری نال نال 'ہاں' دی اواز آپنا ویس وٹاون لگ پئی تاں جو ظاہر تھیوے کہ ایہہ اواز ساڈی دھرتی دا سد ہے، ساڈی رہتل دا تے ساڈی لوکائی دا۔ پر ایہہ اواز نویں کالونی گیر دا دیسی روپ ہے ایہہ باہر لی رہتل دا پرچھاواں ہے۔ ایسے پاروں ایہہ اواز اوپری اوپری ہے، فریبی ہے۔

ازادی ملی، ہولی ہولی ساڈی وسوں وچ آپنے آپ دی سینجھان دا عمل ترکھا ہویا ساڈی سُرت وچ وادھا ہویا تے مُڑ سُرت نے اسانوں آپنی تاریخ، وسیب، ادب تے لوک رہتل دی سار دتی اسانوں آپنے پچھے نال جوڑیا تے آپنے اصل مہاندرے دی سینجھان کرائی پر ساڈا مہاندرا ٹوٹے ٹوٹے ہے۔ بالریاں دیاں بُوٹاں تے ساڈی رت وچ مدھیا ہویا، وگڑیا ہویا۔ ساڈا مہاندرا

Paulo Frier

اندروں تے باھروں سلامت نہیں۔ وگاڑ پاروں ایہدا اصل روپ جھڑ گیا ھے۔ پر آپنے مہاندرے دی سنجھان پاروں بہوں وڈی وسیبی اُساری دے کم دی نیہنہ بجھتّی۔ آپنے مہاندرے دی بھال دے نال نال ایس دی سنبھال دا کم ترکھا ھویا۔

سنبھال دے کم وچ اساڈے ودھن ھار سوچ والے سوجھوان تے لکھاری اگے اگے ٹرے۔ ایہناں آپنی ریت دی پچھان کیتی، آپنے لفظ گولے، آپنی اواز جوڑی تے ھوٹھ کھولن تے لفظ لکھن دا جتن کیتا۔ نویں اواز اُبھری، دیسی، نرول تے سُرت بھری اواز، ساڈی دھرتی وچوں نکلدی لوکائی دی اواز نابر تے طاقتور۔

شیخ ایاز ساڈی ایہہ جیہی اواز دا حصہ ھے، اواز جو ساڈے چوپاسوں ابھردی تے اُچی تھمندی پئی ھے۔ ایس اواز دا آپنا لفظ ھے، آپنی زبان ھے، آپنا سُر ھے، ایہہ اوپری نہیں۔ ایہدا اساڈے اندر نال اجوڑ نہیں۔

آپنا لفظ سانجھہ دا وسیلہ ھے۔ لفظ دا اصل گُن اوس دی بندیاں نوں ھک مک کرن دی جوڑن ھار طاقت ھے جوڑن ھار طاقت لفظ دے معنے وچ ھوندی ھے، لفظ وچ کٹھی کیتی سُرت وچ ھوندی ھے۔

شیخ ایاز دے لفظ نے لوکاں نوں آپنے آپے دی سُونہہ دتی ھے، اوھناں نوں سیاسی، جذباتی تے روحانی پدھر تے آپس وچ جوڑیا ھے، اوھناں وچ اج تے کل تے اندر تے باھر دے نکھیڑ مکاون دا جتن کیتا ھے۔

شیخ ایاز دی شاعری وچ آپنی ریت رھتل تے تاریخ نال نویں سیرتوں جُڑن دی سِک تھاں تھاں نظر دی ھے، سندھی وسیب دی بچھوکڑ اوس دی شاعری دا آترا ھے، ہر شاعر پچھلی ریت نوں سگواں قبول نہیں کر سکدا۔ اساں اج دے چانن نال

پچھے نوں ھنیرے وچوں لبھ سکدے ھاں۔ ھُن پچھلی تاریخ نوں اجوکی سرت نال جاچن تے پرکھن دا مسئلہ پیدا ھوندا ھے، تاریخ دی نویں تشریح دا سوال اٹھدا ھے۔ نویں تشریح دو ہڑ علم تے سُرت توں باجھ نہیں ھوسکدی۔ سُرت کیہ ھے؟ سادہ لفظاں وچ سُرت ڈونگھیری تے باریک سار ھے، سار آپنے آل دوا لے دی، آپنے وسیب دی، وسیب دے بھیڑاں (۱) دی، پل پل ھوندیاں وسیبی تبدیلیاں دی تے ایہناں وچ بندے دے عمل دی، عمل۔ جیس دی منزل لوک لہردا اُبھار لوک رھتل دا کھلار تے بندے دی ذھنی تے روحانی کھُل ھے۔

شیخ ایاز نے اکھیں نٹوٹ کے ریت نہیں قبولی، اوس عام طور تے ریت دا اوہ حصہ قبولیا جیہڑا ودھن ھار ھے، جیہڑا ساڈی سُرت نوں پکیرا کریندا ھے تے ساڈے وجود نوں عمل دا سیک دیندا ھے، پچھے دا جیون ھار حصہ اساڈا ترکہ ھے تے اساڈا ھتھیار وی، ھتھیار۔ جیس نال اساں مرن ھار ظالم طاقت نوں سُکا سکدے ھاں، اجیہے عمل وچ بندہ نویں جُون وچ جمسی تے اندروں باھروں سیمدی حیاتی دے سیک نال جاگسی، ایس وچ اجوکی سُرت تے اساڈی رھتل ھک اکائی دے روپ وچ ظاھر ھوسن۔

شیخ ایاز نے شعر توں دوھرا کم لیا ھے، آپنے نجّی تے وسوں وچ ھوندے تجربے نوں سرجنا (۲) وچ ڈھالن دا، تے آپنی اجوکی سُرت نال سندھی رھتل تے تاریخ نوں نواں رنگ دیون دا، ایہہ رنگ اساڈے صدیاں دے ورتارے دا رنگ ھے، اساڈیاں نجّی تے وسیبی منگاں وچوں ابھردا ھویا۔ شیخ ایاز دی شاعری

---

(۱) Contradictions

(۲) تخلیق

وچ دونہیں کم ھکے ویلے اُبھردے تے ھک مک ھوندے جاندے ھن۔ اوس دیاں لفظاں وچ ھک پدھر تے سندھ دا اج تے کل جڑے ھوئے ھن۔ ھک اکائی دی شکل وچ، ھکے لڑی دیاں دو گٹھریاں۔ اج تے کل دا رشتہ بیں تے پھل دا رشتہ ھے۔

شیخ ایاز دی شاعری دا سندھ پیراں، وڈیریاں، ملنگاں تے بھنگیاں دا سندھ نہیں، ایہہ سندھ سسّی پنّل، سوھنی میہنوال، مومل رانو دی جرأت دی تاھنگھ، شاہ عنایت، ھوشو شہید دی بہادری، شاہ لطیف دے شعری جادو تے ھاری دے دُکھ تے نابری دی داستان سناوندا ھے۔

ایس پچھوکڑ وچ شیخ ایاز دی شاعری راھیں جیہڑا بندہ ساھمنے آندا ھے اوہ آپنے وجود دی کرک نال بھریا ھویا ھے تے آپنے ویگاں(۱) دی ثابتی نال سُجاگ ھے۔ ایہہ بندہ چھڑا سندھ دا کردار نہیں، ایہہ سندھ دی حد توں اگے ودھنا چاھندا ھے تے ملک دی دوجی لوکائی دی کرنی دی طاقت نال رلنا چاھندا ھے۔

ایس کتاب وچ شیخ ایاز دی چونویں شاعری دے ترجمے ھن۔ ترجمہ، خاص کر شاعری دا، اوکھا فن ھے۔ شاعری لفظ، سُرت سار (تے نہ جانے کتنیاں ای ھور باریکیاں) دی سنگھنی اکائی ھوندی ھے، کوئی حصہ کُل تھیں وکھ نہیں ھوسکدا، جے ھوونجے تاں شاعر دا تجربہ سلامت حالت وچ دوجے توڑیں نہیں اپڑدا۔ چنگے توں چنگے ترجمے وچ وی اصل آپنی نرول حالت وچ ساھمنے نہیں آندا۔ ترجمے دے کم وچ ”کجھ نہ کجھ“ رہ ویندا ھے، کجھ نہ کجھ قربان کرنا پوندا ھے ایہہ مجبوری خاص کر شعر دے شعری ترجمے دا حصہ ھے، نثر وچ ایہہ مشکل گھٹ جاندی ھے۔ ترجماون ھار دی اوکھیائی نوں ھمدردی

(۱) جبلتاں

نال سمجھنا چاھیدا ھے ۔ احمد سلیم نے ایہہ ترجمے ڈاڈھی محنت نال کیتے ھن۔ سندھی توں پنجابی وچ ترجماون وچ سوکھہ وی ھے کیوں جو سندھی تے پنجابی ادب وچ مُڈھہ لاء تو ڈاڈھی نیڑ ھے ۔ زباناں آپس وچ رلدیاں ھن، رمزاں ھک جیہاں سلدیاں ھن ۔ لوک داستاناں دي سانجھہ ھے ، سنگیت دے سُر ھیکو جیہے ھن۔ کلاسیکل شاعری دے وزن وی آپس وچ سلدے ھن۔ ھڑپہ تے موھنجو دڑو ھکے تہذیب دے دو انگ ھن۔ سندھہ تے پنجاب دے لکھاریاں نے آپنے وچار تے لوک سوچ نال ایس سانجھہ دی اُساری نوں ھور پکیرا کیتا۔ بابا فرید، مادھو لال حسین، سلطان باھو، وارث شاہ، بلھے شاہ، خواجہ غلام فرید تے شاہ لطیف، سچل سرمست، سامی، حمّل تے روحل ھکے سلسلے دیاں کڑیاں ھن۔

احمد سلیم نے شیخ ایاز دے زیادہ ترجمے شعری روپ وچ کیتے ھن۔ شعر نوں ترجماون اگوں ترجمے نوں شعر وچ ڈھالن دوھری اوکھیائی تے ذمہ دا کم ھے۔

ترجمے نثر وچ کیوں نہ کیتے؟ کلاسیکل شاعری وانگر سنگیت شیخ ایاز دی شاعری دا اٹوٹ انگ ھے، سنگیت کڈھہ لیا جاوے تاں اوھدے شعراں دی شکل ھوروی ھو ویندی ھے۔ سنگیت اوھدی شاعری وچ ھک خاص جذباتی تال 'وچ ڈھل جاندا ھے جیس باروں تجربے نال ڈاڈھی اپنائیت دا احساس ھوندا ھے تے وجود کھیڈن لگ پوندا ھے۔ احمد سلیم نے ترجمے وچ ایہہ احساس اساں تائیں پُچاون دا کامیاب جتن کیتا ھے اوس نے اصل سندھی وزن ترجمے وچ قائم رکھے ھن۔ کسے جا ایہہ وزن ان سوھنے وی لگ سکدے ھن پر ترجماون ھار دی ھک ھور مشکل وی ھے اوہ ھے شیخ ایاز دا اظہار۔ شعری قلبوت، فارم، اوس نے بعض قدیمی فارمز (جیہڑیاں شاہ لطیف، دوجے شاعراں تے لوک

ادب وچ ملدیاں هن) وچ زیاده اظهار کیتا تے اوهناں نوں سڑ جواویا۔ اظهار دیاں ایهناں شکلاں وچوں بعض پنجابی ادب وچ نہیں میلدیاں۔ احمد سلیم نے ترجمے دی اوهو فارم قائم رکھی هے۔ پڑهن والے نوں ایهہ اظهار دا روپ کسے ویلے اوپرا لگسی پر دوجی تریجی وار پڑهن نال بنده اوس دی چس چاسکدا هے ایهہ کتاب 'پیار دی محنت' دا پهل هے۔ سانگے بناون دی سک دا ارمان۔ اساں اجے تائیں آپنیاں زباناں تے ادب نوں نیڑے لے آون دا بهرواں جتن نہیں کیتا۔ ایهہ کم ترجمیاں راهیں آپنے ادب نوں هک دوجی زبان وچ ڈهالن نال ای هوسکدا هے۔ سندھ یونیورسٹی نے ایس کم وچ پہل کیتی هے۔ مبارک!

ایس کتاب دے چهپن نال هک نویں راه کهلسی تے پنجاب تے سندھ دے لکهاری نیڑے آوسن۔ هک دوئے دے مسئلے جان سکسن تے اساڈی سالجهہ پکیری هوسي۔

ایهہ سانجهہ کوئی اج دی نہیں۔ ایهہ اساڈی هزاروں ورهیاں دی تاریخ دی سانجهہ هے جیہڑی ادب فن، مذهب، رهتل تے سیاست دے روپ وچ ظاهر هوندی رهی۔ ایسے سانجهہ دی طاقت نال اساں هک مٹهہ هوکے بالر لے حملہ آور ڈهارویاں نال لڑدے رهے، آپنے وجود دی سلامتی واسطے، آپنی آزادی دی راکهی واسطے۔

اجیہی سانجهہ نوں نویں سرت نال جوڑنا اساڈے اجوکے ویسب دی تاریخی منگ هے تاریخ نے اساڈا مقدر هک دوجے نال بدها هے۔ پنجابی لوکائي دا سندهی لوکائی نال کوئی بهیڑ نہیں، دکهہ دی پیڑ دونهاں پاسے هک جیہی هے۔ کهل دا سفنا دونهاں پاسے اکهیاں ویہدیاں هن۔ دکهہ دی پیڑ مکاون تے کهل دے سفنے نوں سادی حقیقت وچ ڈهالن لکهاری دی مڈهلی تے وڈی ذمہ داری هے۔ ایهہ ذمہ داری لوکائی نوں آپس وچ هر پدهر تے

جوڑن نال پوری ھوسکدی ھے۔ لکھاری ایہہ تاریخی کم سبھ تھیں چنگے تے پکے ڈھنگ نال نبھا سکدا ھے۔ اوہ روٹی توں لاء بندے دے اندرونے تائیں ھر شے نوں نیجھ نال ویکھ سکدا ھے تے سُرت دے چانن نال ھر لُکّی شے دی گُنجھی شکل اگھاڑ سکدا ھے۔

شیخ ایاز دی شاعری دے ترجمے جھڑا پنجابی ادب وچ وادھا نہیں۔ ایہناں نال جرُأت دا نواں بارا کھُلسی تے وجود سنگت تے جذبے دا نواں رنگ مانسی۔

جام شورو
جولائی ۱۹۷۶ع

مشتاق صوفی

مکھ بول

ایاز نوں پنجابی وچ پڑھنا اک اجیہی خوش نصیبی اے جیہدا خواب میں اج تـوں دس ورھے پہلاں ڈٹھا سی۔ مینوں سندھی دی الف بے دا وی پتہ نہیں سی جدوں میں ایاز دے کجھ اردو ترجمے پڑھ کے ھیرکھ نال سوچیا۔ کیہ میں ایس شاعر نوں کدی پنجابی وچ پڑھ سکساں؟ اج میری دس ورھے پرانی سدھر پوری ھوگئی اے تے ایاز نوں اپنی ماں بولی وچ پڑھ سکن دا سواد میرے نال نال میرے دیس دے سینکڑے پڑھن لکھن والے بندے وی مان دے پئے نیں۔

ایاز دے جیون تے اوھدی شاعری بارے گل کرن توں پہلاں ترجمے لئی کلام دی چون، ترجمے دی زبان تے کجھ ضروری گلاں بارے اک دو وضاحتاں دی لوڑ اے۔ کلام دی چون شاعر دی ذاتی نگرانی وچ کیتی گئی اے تے ایس بارے اوھدے کولوں ویلے کویلے صلاح لئی گئی اے۔ ساری کتاب سندھی شاعری دیاں صنفاں موجب ست وکھو وکھ بھاگاں وچ ونڈی گئی اے۔ دو صنفاں، وائی تے بیت بارے ذرا ویروے نال گل کرن دی لوڑ اے۔

وائی سندھی شاعری دی صدیاں پرانی صنف اے۔ کجھ

ورھے پہلاں تائیں شاہ عبدالطیف بھٹائی نوں وائی دا پہلا شاعر منیا جاندا سی۔ پیر حسام الدین راشدی تے کجھ نویں سندھی کھوجی وائی دا مُڈھ پندھرویں صدی دے اخیری دناں توں بنھدے نیں۔ ایہہ اوہ دن نیں جدوں پنجاب اندر کافی دا فن چڑھدیاں کلاں وچ ھا تے مادھو لعل حسین دا ناں ساری سندھ وادی دے لوکاں تائیں اپڑدا پیا ھا۔ کیوں جے پنجابی کافی، وائی نال ڈھیر رلدی اے ایس لئی سندھی کھوجیاں دا ایہہ وچار ٹھیک مٹوم ہوندا اے جے ایہہ صنف شاہ لطیف بھٹائی توں ڈیڑھ کو سو سال پہلاں اپنا وجود رکھدی ھئی۔ بیت وی وائی وانگر سندھی شاعری دی صدیاں پرانی صِنف اے۔ سندھی بیت، ٹکینک دی پکھوں پنجابی دوھڑے دے الٹ اے پر سورٹھے نال بہتوں میل کھاندا اے۔ بنارسی داس جین سوجب دوھے دے دو مصرعے ہوندے نیں تے ہر مصرع چوّی ماتریاں دا۔ مصرع دے پہلے حِصّے وچ تیراں تے دوجے وچ یاراں ماترے ہوندے نیں جد کہ سورٹھے وچ ایہدے اصلوں اُلٹ ہوندا اے جیویں ہیٹھلی مثال توں ظاہر اے:

دوھا

۱۳ ماترے	۱۱ ماترے
جگت تماشا چار دِن	ٹھیر نہ رھندا کوء
دِھرگ اوھناں داجیوناں	جھگڑے بنھن جو

سورٹھا

۱۱ ماترے	۱۳ ماترے
ٹھیر نہ رھندا کوء	جگت تماشا چار دن

جھگڑے بنھن جـو ڈِھرگ اوھناں دا جیوناں (۱)

سندھی بیت دا کوئی مصرع چوٹی ماتریاں دا ہوندا اے کوئی بائی مصرعیاں دا تے کوئی تیئی مصرعیاں دا۔ کئی واری اک بیت وچ مصرعے دو توں ودھ وی ہوندے نیں۔ پنجابی ترجمے وچ سندھی ٹکینک دی پابندی کیتی گئی اے۔ جیویں:

گھور ہنیرے بجلیاں، بھریا چـم چمکار
سوھنی سوچیا سیڑھ وچ، میں ھی ہاں منجدھار
میں ھی پنہچاں آپ نوں، میں ھی اپنا پـار
میں سنگ پـرلا پار، ترے پیا منجدھار وچ
(سُر سوہنی)

یاں فیر:

بندے وچ مہان، سُفنا اس سنسار دا
ہر پل جس نوں بھالدا، ازلاں توں اِمکان
چھیکڑ تھی انسان، رانول رُوپ بنا لیا
(مستّی)

* * *

کجھ کارناں کرکے ایس کتاب نوں شیخ ایاز دی نمائیندہ شاعری دی کتاب نہیں آکھیا جاسکدا۔ پہلا کارن ایہہ کہ اوھدی شاعری ھـزاراں چھپے آن چھپے صفحیاں وچ کھیاری پئی اے۔ کسے مجموعے دی چون عام کرکے دو ڈھائی سو صفحیاں توں ودھیک نہیں ہوندی پر ہتھلی کتاب تاں پنج سو صفحیاں دے گیڑ وچ آگئی اے۔ تـد وی ڈھیر سارا کلام چھوڑنا پیا اے۔ ایہنوں نمائیندہ مجموعہ نہ آکھ سکن دا دوجا کارن ایہہ ھے کہ بہت

(۱) بنارسی داس جیتن۔ "پنجابی زبان تے اوھدا لٹریچر" مجلسِ شاہ حسین، لہور ص ۱۰۰

ساریاں سوھنیاں نظماں ترجمے وچ قتل ہوندیاں ویکھ کے چھوڑ دتیاں گئیاں نیں۔ ترجمے وچ جے کوئی لکھت اپنا بھرواں اثر نہ چھوڑ سکے تاں اوھنوں ترجماون دی کھیچل نہیں کرنی چاھیدی۔ تیجا کارن ایہہ کہ ایاز دے کسے مجموعے چوں کوئی غزل ترجمہ نہیں کیتی گئی تے ایس صنف نوں اصلوں ھی چھوڑ دتا گیا اے۔ بھانویں اوھدیاں غزلاں اوھدے دوجے کلام توں کسے طرح وی گھٹ نہیں تے ایاز نے اوھناں دا مزاج وی اصلوں سندھی بنا دتا اے تد وی کیوں جے غزل دا پنجابی دی ہزار ورھے دی ادبی ریت وچ کوئی تھاں نہیں ھے تے اج وی ایس ریت دی پالنا کرن والے شاعر غزل نہیں لیکھدے ایس لئی میں ٹھیک ایہو سمجھیا اے کہ ایاز دیاں غزلاں نہ ترجمائیاں جاون۔

تے کجھ وضاحت ایاز دی تے ترجمے دی زبان بارے۔ ایہہ زبان لہور نال لگدے پنڈاں توں لے کے دور تائیں کھیلرے پنجاب دے سارے علاقیاں لئی تاں جانی پچھانی اے پر ھوسکدا اے لہور شہر دے کُجھ سُوجھواناں نوں ایہہ ذرا اوپری جاپے۔ میرے خیال وچ ایہہ زبان پنجابی شاعری دی صدیاں پرانی ریت چوں پھُٹی اے ایس لئی ایہنوں قائم رکھنا بہوں ضروری ھا۔ دوجے، سندھی شاعری نال انصاف وی ایسے زبان راھیں کیتا جاسکدا ھا۔ ایہو گل ایاز دی اپنی زبان بارے وی آکھی جا سکدی اے پر اوھدی زبان بارے گل کجھ ویروا منگدی اے۔ شاعری دی زبان بت گری تے مُصوّری وانگر بین الاقوامی نہیں ہوندی۔ پتھر تے رنگ دی کیرت وچ ساری دنیا واسطے اک سانجھی اپیل ھوندی اے۔ شاعری دی زبان دا معاملہ کجھ وکھرا اے۔ ھر زبان دے لفظاں دی اپنی تاریخ تے جغرافیہ ھوندا اے (تے جغرافیہ، تاریخ دی دُکھیاری ماں اے۔ ایاز) ھر لفظ نال اوس

خاص دھرتی دا بہت ڈوھنگھا ساک ھوندا اے۔ لوکاں دا مزاج تہذیب، تاریخ، دیومالا، لوک ادب، رُکھ، پکھنو، پھُل، ندیاں نالے تے پہاڑ لفظاں دی روح اندر دھڑکدے ھوندے نیں۔ لفظاں دی روح تائیں اپڑے بناں شاعری دی روح تائیں رسائی نہیں ھو سکدی۔

لفظاں دی چون دا معاملہ شاعر دے دھیان دا بہت سارا حصہ منگدا اے تد کتے جا کے اوھناں لفظاں وچ اوس دھرتی دا دِل دھڑک سکدا اے۔ میں ایہہ گل اک مثال راھیں کھولنا چاھوندا ھاں۔ ایس کتاب وچ اک گیت ناٹک "رنی کوٹ دے دھڑویل" شامل کیتا گیا اے۔ ایس گیت ناٹک دے پنج کردار نیں۔ ولھار، وینگس، آڈھا، ڈاھڈھا تے کاڈھا۔ ایہہ پنجے ناں صدیاں توں سندھ دی پینڈو وسّوں دے نال ٹرے آ رھے نیں پر اینہاں ناواں دے سندھی بولی وچ اپنے خاص معنے وی نیں جیہڑے ڈرامے دے معنے کھولدے نیں تے اوھدے سوھن نوں دونا کر دیندے نیں۔ ولھار سبزے نوں آکھدے نیں تے وینگس سوھنی تے بھرویاں چھاتیاں والی مٹیار نوں۔ (شاید "وینگس" دا یونانی لفظ "وینس" نال کوئی تاریخی سبندھ ھووے) لفظ "آڈھا" بُڈھے بندے واسطے ورتیا جاندا اے۔ "کاڈھا" پچھے لگن والے نوں آکھدے نیں تے "ڈاھڈھا" تکڑے بندے نوں۔ جس علاقے بارے ایہہ گیت ناٹک رچیا گیا اے اوھدے ناں دا وی ڈرامے دا ماحول بناون وچ خاص ھتھ اے۔ "رنی کوٹ" دادُو دے نیڑے پہاڑی وستی دا ناں اے۔ سندھی وچ جیھدے معنے "ودھوا دا محل" نیں۔

لطیف وانگر ایاز نوں وی سندھی زبان اُتے قدرت حاصل ھے۔ اوھدی زبان اردو شاعراں وانگر کتابی زبان نہیں اے۔

بھانویں اوھنے اپنے کلاسیکی ادب دا اک اک اکھّر پڑھیا تے اوھدے معنیاں دا سواد مانیا ھویا اے فیر وی اوس صرف کلاسیکی ادب دی زبان دا سہارا نہیں لیا سگوں سندھ دے کونے کونے دا سفر کرکے لوک گیتاں دا رَس تے عوامی زبان دا جادو اپنی شاعری وچ آندا اے۔ اردو شاعری وچ تاں ولی دکنی توں اج تائیں کجھ لفظاں دی ھی الٹ پھیر ھوندی رھی اے پر ایاز دی شاعری وچ ھزاراں اجیہے لفظ نیں جیہڑے پہلاں کسے ھور شاعر نہیں ورتے۔ اوھنوں پورا یقین اے جے لوکاں دی بولی دا کوئی اکھّر بھارا نہیں ھوندا۔ اوس ھزاراں نویں قافئے اپنی شاعری وچ آندے نیں۔ اوھدے ھر مصرعے دے پچھے ایس دھرتی دا ماضی حال تے مستقل دھڑکدا اے۔

اوھدی زبان نوں بھانویں شہراں دے کُجھ "پڑھے لکھے" لوک "اوکھی" زبان آکھدے نیں پر ایہہ مننا پوسی کہ ایاز دے سندھی متن تے میرے ترجمے وچ کیدھرے کدھرے بس کجھ لفظاں دا فرق اے۔ سندھی تے پنجابی زباناں دی اپنی ڈوھنگی سانجھ توں اجے تائیں دوناں صوبیاں دے لوک جانوں نہیں۔ مینوں وی ایہہ شاعری ترجمہ کرکے ھی اندازہ ھو سکیا کہ پنجابی تے سندھی زباناں دے اکھر پنجاہ توں سٹھ فیصدی تائیں سانجھے نیں۔ ایس بارے اگے ودھ کے ڈوھنگھی کھوج کرن دی لوڑ اے۔

* * *

ایاز دے جیون بارے دسّن لگیاں میرا جی چاھوندا اے۔ فیض دی گل دھرا دیواں۔ "ایہہ آکھنا جیسے شعر دی دنیا وچ شیخ ایاز دا ناں کسے تعارف دا محتاج نہیں بڑی ھولی جیہی گل اے۔" فیض دی ایس گل نوں ھر

اوہ بندہ سوکھے سبھاء سمجھ سکدا اے جس ایاز نوں کدی پڑھیا وی نہیں تے اوہ اوہدے ناں توں انجان وی نہیں۔ پاکستان دے قومی ادب وچ ایاز اک اجیہا ہی ناں اے جیہدے تعارف واسطے کجھ آکھن دی گھٹ ہی لوڑ پیندی اے۔ سندھ دے اک کامیاب وکیل، سندھ یونیورسٹی دے وائس چانسلر تے شاہ لطیف بھٹائی مگروں سندھی شاعری دی سبھ توں اُچّی آواز نہ صرف جانی پچھانی اے سگوں ایہہ آواز آپنی وی لگدی اے تے کینے اجیہے شاعر نیں جینہاں دے نصیب وچ لوکاں دا آپنا شاعر ہونا لکھیا ہوندا اے۔ میں آکھساں بہت ہی گھٹ۔ سندھی شاعری دی تاریخ وچ لطیف سائیں تے ایاز دو اجیہے بھاگاں والے ناں ہین جینہاں ایہہ خوش نصیبی رج رج کے مانی اے۔

ایاز نوں اوہدی شاعری توں تے اوہدی شاعری نوں کُل انسان ذات توں وکھ کرکے نہیں ویکھیا جاسکدا پر انسان ذات دی پیڑ نوں اوہنے سندھی لوکاں دی پیڑ راہیں جاتا تے پچھاتا اے۔ ایس لئی اوہدے جیون تے شاعری نوں جانن توں پہلاں سندھ نوں جاننا ہوسی۔ سندھ نوں جان کے ہی ایاز نے کُل آفاق نوں جانیا اے۔ سندھ دی پیڑ وچ کُرلا کے ہی اوہ، ویت نام، کانگو، انگولا تے حق واسطے ہو رہے دنیا دے ہر گھول وچ اپنی آواز رلا سکیا اے تے انسان ذات دی جیت اُتے مان کر سکیا اے پر سبھ توں پہلاں وس سندھ دی گل کیتی اے کیوں جے کسے وی سفر تے ٹرن لگیاں پہلا قدم گھر توں گلی وچ پیندا اے تے کئی واری گھر دی پیڑ نال وِلکدی بوُہے دی سہاٹھ بندے دے پیر ننپ لیندی اے جیہدے لئی پاندھی نوں کھلو جاون دا مہنا نہیں دتا جاسکدا۔

ایاز دی شاعری گھر توں گلی وچ تے گلی توں بزار تائیں

تے فیر ساری دنیا دیاں گلیاں ہزاراں تائیں کنڈیاں نال بھرے راھواں دا اک سفر اے جیہدے وچ بندی خانے دا اکلاپا وی اے تے اپنیاں پرائیاں دیاں مہراں وی۔ تے انج اوھدی شاعری کنڈیاں دے سفر وچ کیتے پھُلاں دے سوھن دا مھاندرا اے تے کتے اوھناں دی مہکار۔ تے اوھدے گیت بھیڑدے نیں، سوھن دے بچاء کارن، کوھجھ دے خلاف۔ تے اوھدیاں وائیاں ھتھیار بن دیاں نیں، دھرتی کارن، روٹی کارن، آزادی کارن۔ اوھناں وَیریاں دے خلاف جیہناں دیس دے لوکاں کولوں روٹی دی بُرکی وی کھوہ لئی آھی تے آزادی دا ساہ وی گھُٹ دتا ھا۔ تے شاعر روہ بھرے لہجے وچ گاون لگیا ھا:

میرا مُل نہ پُچھ او آسرا!
میرے گیتاں دا مُل بھرسیں؟

جیس دے پلّے ھنجھو موتی
میرے گیت دا مُل اوہ جوتی
تیس پلّے ھنجھو پھُل کتھے؟
میرے گیتاں دا مُل کتھے؟

تے جیویں میں آکھیا اے اسیں ایاز نوں اوھدی شاعری کولوں وکھ کرکے نہیں ویکھ سکدے۔ میں فیر اوھدے جیون ول آوندا ھاں۔ اوھنے ۱۹۷۲ء مگروں اک وی شعر نہیں لکھیا۔ میں اک واری پریشان ھوکے اوھنوں ایہہ گل چیتے کرائی تاں اوہ مسکرا کے چپ ھوگیا کجھ پلاں مگروں اوھنے پکاسو دی اک گل سنائی —

— اک وار پکاسو کینوس تے کھلوتا اک تصویر پیا بناوندا ھا۔ نیویارک توں اک امریکن آرٹ ڈیلر اوھدے کول آیا تے

آکھن لگیا "میں تیری اِک تصویر دو لکھ ڈالر وچ خریدی اے۔ ویکھ، کیہ ایہہ اصلی اے؟" پکاسو بے دھیانی جیہی نال تصویر ول ویکھیا تے دسیا کہ ایہہ تاں نقلی اے۔ ایہدے اُتے پیسے خرچن دی لوڑ نہیں۔ اک مہینے مگروں اوہو آرٹ ڈیلر فیر آیا تے آکھیوس "تیری ایس تصویر بدلے میں چار لکھ ڈالر بھرے نیں، تک! کیہ ایہہ اصلی اے؟" پکاسو چلدی جیہی نظر تصویر تے گھتی تے دسیا جے ایہہ تصویر وی اصلی نہیں ہے۔ کجھ دناں مگروں اوہ بندہ تیجی واری پکاسو کول آیا تے اک ہور تصویر وکھا کے اوہدے اصلی ہون دی تصدیق منگی۔ جد پکاسو اوہو پرانا جواب دھرایا تاں امریکن چیک کے آکھن لگیا "پر ایہہ تصویر تاں میں تیتھوں ھی خریدی اے۔ کیہ توں نقلی تصویراں بناوندا ایں؟" پکاسو جھٹ آکھیا "ہاں میں بہتیاں تصویراں نقلی ھی بناوندا ہاں۔"

ایہہ گل سنا کے ایاز فیر مسکراوندا اے تے اوہدی مسکان جیویں آکھدی اے۔ صرف مصوّر ھی نقلی تصویراں نہیں بناوندے۔ کئی واری شاعر وی نقلی شعر لکھدے نیں۔ جدوں کِرت دی اپج مُک ویندی اے تاں اوہ اپنیاں پرانیاں گلاں مڑ مڑ اپنے نویں شعراں وچ دھراندے نیں۔ ہر نویں کِرت لئی اک وقفے دی لوڑ ہوندی اے تے ایس وقفے اندر شاعر دے داخلی جذبے، اوہدی حیاتی دی پیڑا، ساج دی جان پچھان تے اوہدا احساس اک برابر برابر ٹردی لائن وانگر ہوندے نیں ایہدے سامنے اک دوجی لائن ہوندی اے جیہڑی اوہدے مطالعے تے زبان اُتے آدھارت ہوندی اے اک ویلا اجیہا آوندا اے جدوں دونویں لائناں مڑ کے اک تھاں تے آ ملدیاں نیں تے اوہناں دے ملن نال چان چک اک لاٹ بھڑک پوندی اے

تے اک گیت جنم لیندا اے۔

ایاز نے جو کجھ آکھنا سی آکھ چکیا اے۔ اوہنوں اوہ مڑ مڑ کے نہیں دہرانا چاہوندا۔ ہن اوہ اپنی کسے نویں کیرت دی اڈیک وچ اے پر اوہ ایہہ وی جان دا اے جے شاعری بے وفا محبوبہ وانگر اے۔ اوہدا پتہ نہیں ہوندا کس ویلے ہمیش لئی سنگ تروڑ جاوے تے کسے ہور نال آشنائی بنا لوے۔

پچھلے اٹھ مہینیاں وچ میں اوہنوں بہت نیڑے توں ویکھیا اے۔ وائس چانسلر دی حیثیت وچ اوہ دنیا دے کئی دیساں وچ گیا اے تے ہر سفر توں پرتن مگروں، میں جدوں وی اوہنوں ملیا ہاں، ہر واری میں اوہدے خیالاں وچ ہلچل محسوس کیتی اے۔ اوہ ہر پل بدلدی دنیا دی سُوجھ رکھدا اے تے ایس دنیا وچ، اوہدے دیس دا تے دیس دے لوکاں دا کیہ تھاں اے اوہ ایس نکتے نوں چنگی طرح جان دا اے۔ میں پورے یقین نال آکھ سکدا ہاں جے اجے تائیں اوہدے اندر اپنی کھچ ہے کہ شاعری نیڑے دے مستقبل وچ اوہدے نال بے وفائی نہ کرسکسی تے اوہدی نویں کیرت پچھلیاں سبھ لکھتاں تے بھاری ہوسی۔ ایس توں ودھ آون والے دناں بارے کجھ آکھیا وی نہیں جا سکدا۔

- پر جے اوہدی کیرت کلاء، اوہدا سنگ چھوڑ وی جاوے تد وی اوہنے اج تائیں جو کجھ لکھیا اے اوہ اوہنوں نہ صرف پاکستان سگوں پورے مشرق دی شاعری وچ اک وکھرا تھاں دیون لئی بتھا اے۔ اوہدے رُجھیویں ویکھ کے کئی وار میں ڈر کے سوچدا ہاں جے ہُن ایہہ بندہ کدی شعر نہ لکھ سکسی پر فرصت دے پلاں وچ جد وی اوہ شاعری بارے گلاں کردا اے مینوں پک ہو ویندا اے بھئی جد تائیں ایہہ بندہ جیوندا

رھسی نویں نویں گیت لکھدا رھسی تے جدوں اوہ گیت لکھنے اصلوں چھوڑ دیسی اوہ اوھدی حیاتی دے اخیرلے دن ھوسن...

شاعری نال میری سانجھہ ورھیاں پرانی اے۔ میں پچھلے اٹھہ دس سالاں وچ پاکستان دے کنے ھی لکھاریاں نوں ملیا ھاں پر اج تائیں ایاز توں وکھہ میں ھور اجیہے کسے شاعر نوں نہیں ملیا جیہدی حیاتی دے ھر پل اُتے اک جنون ورگی سیک طاری ھووے جے اوھنے اپنی کلاء نوں سیخر تے پُچانا اے ھزاراں رُجھیویاں دے ھوندیاں وی اوہ پچھلے تیہہ ورھیاں توں ایہہ گل کدی نہیں بھُلیا جے اوہ شاعر اے تے اوھدے جیون دی اِکو ھی سک اے کہ اوہ بے جان لفظاں وچ جان پا دیوے تے اوھناں نوں موھنجو دڑو دی ناچی وانگر نچاوے۔ میں اج تائیں کسے ھور اجیہے شاعر نوں نہیں ملیا جیہڑا حیاتی دے ھر دکھہ تے سُکھہ، عزت تے ذِلّت نوں پچھے رکھدا ھو وے تے اپنی کیرت کلاء نوں سیخر تائیں اپڑان دے جذبے نوں مُکھہ جان دا ھو وے۔

شعر اوھدے تے مینہ وانگر آندے نیں تے کدی کدی جیل دیاں اوکڑاں جھلدا اوہ دو سہینیاں وچ اینا کجھہ لکھہ لیندا اے جناں کئی شاعر عمراں گال کے وی نہیں لکھہ سکدے۔ ایتھے میرا اشارہ اوھدی اخیرلی کتاب "کپر تو کُن" کری" ول اے جیھدے بارے میں کجھہ ویروے نال گل کرنا چاھوندا ھاں۔

"کپر تو کُن" کری" (کنڈھے گھُمّن گھیر) سندھہ دیاں لوک داستاناں نوں اج دیاں انسانی اوکڑاں راھیں ویکھن دا اک سفل جتن اے۔ ھر لوک داستان دی نویں فلسفیانہ توجیح کیتی گئی تے بندے دی اجوکی پیڑا دے بیان نوں اک منطقی

نتیجے تے اپڑایا گیا اے۔ ایہہ اوہو لوک داستاناں نیں جنہاں نوں شاہ لطیف اپنے ویلے دیاں انسانی اوکڑاں راہیں اک واری کھنگال بیٹھے سن۔ ہر سُر وچ اباز نے فلسفے دیاں جیہڑیاں نویاں بحثاں چھیڑیاں نیں اوس بارے کئی واری اوہدے نال میری گل ہوئی اے۔ تے ایہہ کتاب پڑھدیاں مینوں ہمیش انج جاپیا اے کہ جدوں فلسفے نوں لفظاں وچ نہ بیانیا جا سکے تاں اوہنوں اباز دے سُراں وچ محسوس کیتا جا سکدا اے۔ فلسفہ جدوں سمجھ وچ آون دے نال نال محسوس وی ہون لگ پوے اودوں شاعری دی ایہو جیہو کوالٹی جنم لیندی اے جیہدے معنے کتاب وچ اک تھاں تے کھلو نہیں جاندے سگوں ناڑاں وچ رتّ والگر ٹردے حیاتی دا اک عمل بن جاندے نیں۔ سُر "سوھنی" دی اخیرلی داستان وچ وجودیت دا فلسفہ سانوں حیاتی دے ایہو جہے عمل دی ہی گل سناندا اے پاں فیر "سوکھی ستارے" وچ سانوں ایس عمل دا ہنگارہ سنائی دیندا اے۔ "نوری تماچی" وچ شاعر دے سامنے ایہہ سوال اے کہ ہیرو تاریخ نوں بناندا اے یاں تاریخ ہیرو نوں۔؟ سر "ماروی" وچ سندھ نال وحدت الوجود دی کیفیت پیدا کیتی گئی اے۔ سر "کاہائتی" وچ کلاّ تے کلاّ سیکھن دے عمل و"لوں سونہہ موڑن دے نظرئیے بارے دسیا گیا اے۔ "سوہل رانو" تے "سسئی" وچ اوس آدرش دی نیمھی جیہی وضاحت کیتی گئی اے جیہدے سیاسی وجود لئی شاعر دا من ہمیش بے چین رہندا اے۔ سامی دے اشلوکاں وچ شاعر کائنات، ازل ابد تے ویلے تے تھاں دی گُنجھل کھولن وچ رُجھیا ہویا اے۔ "سورٹھ" وچ اوہ کلاء تے کلاء کار دے جیون دے اک مک ہوون دی گل کردا اے تے ایس نکتے اُتے زور دیندا اے جے کلاء نوں سِخر تائیں اپڑان لئی دوجیاں دے

سیر دی نہیں سگوں اپنے سیر دی قربانی دینی چاھیدی اے۔گوہ نال ویکھیئے تاں ایاز دی ساری شاعری وچ ایسے اک نکتے دی گونج اے۔ سُر "سورٹھہ" آوٹ دی لہولہان تاریخ دا اک اجیہا ورقہ اے جیہدے وچ صرف اُنگلاں پھٹڑ نہیں ہوندیاں (۱) سگوں سیر پینڈے توں وکھ کرانا پیندا اے۔

ایاز دے ایہناں سُراں دی چون ایس کتاب وچ "کنڈھے کھمن گھیر" دے ناں ھیٹھ دتی گئی اے۔ سُر "سوھنی" توں وکھ دوجے سبھہ سُراں دے کجھہ چونویں حِصّے ترجمہ کیتے گئے نیں۔ ایسے لئی ھو سکدا اے "سوھنی" نوں چھوڑ کے دوجے سُراں وچ تسلسل دی گھاٹ دِسّے فیر وی ھتھلی کتاب دا ایہہ حِصّہ مینوں سبھہ توں ودھہ ٹُنبدا اے تے اک اک سطر بارے مُڑ مُڑ وچار کرن تے مجبور کردا اے ایس حِصّے وچ جیہڑیاں لوک داستاناں دا ذکر آیا اے اوھناں دا وکھرا ویروا دِتا جا رھیا اے تاں جے کہانیاں دی پچھوکڑ باروں، سُراں وچ تسلسل دی گھاٹ بہتی نہ محسوس ھو وے۔

ایتھوں فیر ایاز دے جیون ول – میں اوھنوں ۱۹۶۹ء وچ پہلی وار ملیا۔ اودوں میرے سامنے اک رُجھیا ھویا وکیل ھا۔ کئی سالاں تائیں میں اوھنوں سکھر ونج کے ملدا رھیا۔ کئی وار اوھدے گھر ٹھریا۔ کئی کئی دن اوھدے نال بِتائے پر میں اوھنوں ھر رُجھیویں وچ ویکھیا سوائے شعر لکھن دے رجھیویں توں — میں کیہ، اوھدے بہت نیڑے رھن والے دوستاں وی اوھنوں شعر لکھدیاں کدی نہیں ویکھیا۔ ھاں — شاید کلّا رشید بھٹی ھی ایہہ دعویٰ کر سکدا اے کہ اوھنے ایاز نوں اپنی کیرت دے تانے بانے بُندیاں ویکھیا اے۔

---

(۱) ''آنگلیاں فگار اپنی، خامہ خونچکاں اپنا'' (غالب)

ایہہ ۱۹۷۱ء دی گل اے۔ ایاز تے رشید بھٹی جیل وچ کٹھے نیں۔ ایاز روز سویرے پنج وجے اُٹھدا اے تے لکھن بہہ جاندا اے فیر شاماں تائیں اوہ لکھدا ہی رہندا اے۔ روٹی دی تھانویں چاہ بسکٹ تے گزارہ ــــ بھریا ڈِھڈھ کِرت دا وَیری ہوندا اے (ایہہ ایاز دے لفظ نیں) فیر جدوں من دی ایہہ موج لہہ جاندی اے اوہ اپنی اک سطر بدلن جوگا وی نہیں رہندا۔ اوہدی حیاتی انہونی جیہی والہانہ کیفیت تے مسلسل محنت دا اک سوہنا میل اے۔ اک الہامی کیفیت پچھے، ساری حیاتی دا ریاض ہوندا اے۔ اک واری اوس مینوں آکھیا سی ”سلیم! مشاہدے نوں مصرعہ کرن لئی کدی کدی وِیہہ وِیہہ ترِیہہ ترِیہہ ورھے اُڈیکنا پیندا اے فیر چان چک اک پل اجیہا آوندا اے جدوں جوالا دا سونہہ پاٹ ویندا اے تے اوہدا لاوا رانگلیاں لاٹاں بن ایدھر اودھر کھِنڈ جاندا اے“ ایاز نوں ویکھ کے کدی کدی محسوس ہوندا اے اوہ اک اجیہے مصوّر وانگر اے جیہنے بہت پیتی ہوئی اے تے رنگاں دے کُنے ہی ڈبّے کینوس تے سُٹ کے، بُرش دے دو چار جھٹکیاں نال اوہ اک پل وچ کنیاں ہی مورتاں بنا لیندا اے۔ تے کدی اوہنوں ویکھ کے اک ٹوبھے (گھاتو') دا دھیان آوندا اے جیہڑا سمندر دی سبھ توں ہیٹھلی تہہ تائیں غوطہ لاوندا اے تے جدوں پانی دی سطح تے اُبھردا اے تاں اُوہدیاں مُٹھیاں وچ لِش لِش کردے موتی ہوندے نیں۔ اوہ ریت تے پانی اُتے اپنیاں بھِجیاں اکھاں نال اوہناں نوں حیران ہو ویکھدا اے بھئی ایہہ اوہدیاں مُٹھیاں وچ کیویں آگئے۔ کلاء دی کِرت وچ اوہدی عُمرا بیت گئی اے۔ اک وار میں اوہنوں انسان دی تخلیق بارے پچھیا تاں اوہ مسکرا کے اُلٹا مینوں پچھن لگیا ”پیں چوں پھُل کیوں جمدا اے؟“

میں تے نہیں پر شاید نباتات دے علم دا کوئی کھوجی کدی ایس سوال دا جواب دے سکے۔

پر اوہ صرف کیرت دے ماضی وچ ھی جھات نہیں پاوندا اوہ کرت دے مستقبل تے وی نظر رکھدا اے ایسے لئی اوھدا ادب "ادب برائے زندگی" تے نہیں کھلوجاندا سگوں ایس توں وی اگے جاندا اے۔ معاشی انصاف والے سماج وچ وی انسان کول جیہڑے سوال نیں اوھناں دی کھوج توں اوہ مونہہ نہیں موڑ دا تے ایہہ کھوج اسُک اے۔ ایہہ بندے دی سیاسی تے معاشی نجات مگروں وی نہ مکسی۔ اوھدی شاعری سندھ توں ٹردی اے پر اخیر اوہ تھاں تے ویلے دیاں ساریاں حداں ٹپ جاندی اے۔

* * *

ترجمے دا ایہہ کم میں ڈھائی مہینیاں وچ کیتا اے۔ اینے تھوڑے دناں وچ ساڈھے چار سو صفحیاں نوں ترجمہ کرنا میری حیاتی دا اک اچرج تے نویکلا تجربہ سی۔ ایہدے وچ مینوں کِنی کو کامیابی ہوئی اے ایہہ فیصلہ تساں کرنا اے۔ میں ایتھے مشتاق صوفی دے اوہ لفظ نقل کرنا چاھوندا ھاں جیہڑے اوس میرے ترجمے بارے آکھے نیں۔ صوفی ایس کم نوں "پیار دی محنت" دا پھل آکھدا اے۔ میں سمجھدا ھاں میرے دلی جذبے نوں ایس توں چنگے تے مناسب لفظاں نال نہیں سی بیانیا جا سکدا۔

پر پیار دی ایس محنت بارے آپ اپنے گُن گاون دی تھاں‌نویں میں ایتھے ترجمے بارے اپنے کجھ وِچار دسنا چاھوندا ھاں۔ اک عظیم شاعر نوں دوجی زبان وچ لیانا بہوں اوکھا کم اے اوھدی زبان دیاں بریکیاں تے بیان دیاں خوبیاں، روز مرہ

دے استعمال تے لفظاں دی اِک خاص طرح دی روح نوں کسے دوجی زبان وچ لیاؤنا، تے اوھدے رنگ تے مہک نوں قائم رکھنا، جے ناممکن نہیں تاں بہت اوکھا ضرور اے۔ پشکن نوں روس دا "ملک الشعراء" آکھیا جاندا اے روسی زبان جانن والے اوھدی شاعری دے ترنم دا جادو چنگے رنگ محسوس کردے نیں پر پشکن دے انگریزی یاں اردو ترجمے پڑھ کے بُہتا کجھ محسوس نہیں ھوندا۔

جے ایس ترجمے وچ ایاز دی شاعری دیاں کوئی خوبیاں آگئیاں نیں تاں ایہہ اصلوں عوامی زباناں دا اپنا کمال اے۔ سندھی والگر پنجابی زبان دی وی اک دھرتی اے تے اک تاریخ جغرافیہ اے۔ جیویں کہ میں پہلاں وی آکھ چکیا ھاں دونہاں زباناں دی ڈونگھی سانجھ کارن میرا کم ڈھیر سوکھا ھوگیا اے۔ ایس سانجھ دی اک ھور مثال دساں۔ مشہور سندھی شاعر امداد حسینی اجکل پنجابی دی کلاسیکل شاعری دا سندھی ترجمہ کر رھے نیں۔ جدوں اوہ مادھو لعل حسین تے بلھے شاہ دیاں کافیاں دا ترجمہ کرن بیٹھے تاں حیران ھوکے مینوں آکھن لگے 'یار، بلھے شاہ نوں ترجمہ کرن دی کیہ لوڑ اے۔ ایہہ سارا کلام تاں اصلوں سندھی لگدا اے' کئی کافیاں وچ امداد حسینی نوں بس کجھ لفظ ھی بدلنے پئے نیں۔ جیویں شاہ لطیف تے ایاز دیاں کُجھ وائیاں وچ دوچار لفظ بدل کے میں اوھناں نوں پنجابی بنا دتا اے۔

ایاز دی شاعری وچ ترنم دے جادو دا ٹھیک اندازہ اودوں ھی ھوسکدا اے جدوں اوھنوں سندھی گائیکاں الّن فقیر تے زرینہ بلوچ دی آواز وچ سُنیا جاوے۔ اُنج ایہہ شاعری نِری گائیکاں دی محتاج وی نہیں اے تے سندھ دے اک سّجن دے

لفظاں وچ 'نیشنلائسزڈ' ہوچکی اے جینہوں ہرکوئی گاوندا پھیردا اے۔

ایس ترجمے پاں "پیار دی محنت" وچ ایاز تے اوہدی شاعری نال میرے بے انت پیار نے وی چوکھا ہتھ گھتایا اے۔ دس ورھیاں توں میں جیس شاعر دے اک اک اکھر نوں اکھاں نال لاندا رہیا ہاں اوہدے کلام نوں اپنی ماں بولی وچ ترجمہ کریندیاں پیار دا جیہڑا نشہ مینوں چڑھیا رہیا اے اوہدا سواد کجھ میں ہی جان سکدا ہاں۔ اک اک دن وچ ویہہ ویہہ، تیہہ تیہہ نظماں وی ترجمہ کیتیاں نیں تے اوہناں دے سواد وچ فیر کئی کئی دن نویں ترجمے دے کم نوں ہتھ وی نہیں لایا۔ پیار دی محنت دا ایہہ پھل، میری ساری حیاتی دی محنت دا سبھ توں مٹھا پھل اے جیہدے بارے فیروز ناروڑ دا آکھنا اے کہ ایہہ کتاب ترجمہ تاں اُکا ہی نہیں لگدی تے پنجابی شاعرہ یاسمین جمال نوں ایس کتاب وچ 'کوئی اجیہی لیک نہیں دسدی جیہڑی سندھ تے پنجاب نوں اک دوجے کولوں وکھ کردی ہووے کیوں جے سسّی تے سوہنی دی سِک ساری سندھ وادی دے لوکاں دے ہوٹھاں تے پیاس وانگ بلدی اے۔"

* * *

ایاز دی شاعری وچ سندھی لوک داستاناں تے اوہناں دے کرداراں دا مُڑ مُڑ حوالہ آوندا اے۔ اصل وچ ایاز نے اپنی شاعری دا سارا مواد اپنی دھرتی، اوہدے دریاواں، پہاڑاں، لوکاں تے اوہناں دے جیون توں لیا اے "کنڈھے گھمن گھیر" والا حصہ تاں سارا دا سارا سندھی لوک داستاناں دی نینہہ تے اُساریا گیا

اے۔ ایس شاعری نوں سمجھن لئی ضروری اے کہ پڑھن والا ایہدے پچھوکڑ توں جانوُں ہووے۔

سوھنی تے سسّی دا قصہ تاں پنجاب دے لوکاں لئی کوئی نواں نہیں اے پر دوجیاں لوک داستاناں دی، اوتھے لوکاں نوں بہوں تھوڑی سینجھان اے۔ اینہاں صفحیاں وچ اوھناں داستاناں بارے میں جیہڑی واقفی دیون لگیا ھاں اوہ "شاہ جو رسالو" دے منظوم اردو ترجمے دے مقدمے چوں لئی گئی اے۔ ایہہ اردو ترجمہ شیخ ایاز نے ۱۹۶۲ء وچ کیتا سی۔

سورٹھ تے رائے ڈیاچ

کسے زمانے رائے ڈیاچ ناں دا اک راجہ جونا گڑھ تے راج کردا ھا۔ اوھدی اک بھین اولاد توں وانجھی آھی۔ اوس کسے فقیر اگے اولاد دی دعا دا ترلا گھتیا۔ فقیر دعا کریندیاں دسیا جے اوھدا اک پتّر ھوسی جیہڑا رائے ڈیاچ دا سِر اوھدے پنڈے توں وکھ کر دیسی۔ سن کے راجکماری دی چیک نکل گئی۔ نوں مہینیاں مگروں اوھدے گھر پتّر ڈھی پیا۔ اوھنوں فقیر دی گل چیتے آئی تے اوس اپنے پتّر نوں اک صندوق وچ پا کے روڑھ دتا۔ نیڑے دے علاقے وچ اوھنیں دنیں راجہ انی رائے راج کردا ھا۔ اوس راج دی اک ڈومنی تے اوھدے گھر والا پانی بھرن آئے تاں صندوق اوھناں دے ھتھ لگ گیا اوھناں بال دا ناں بیجل رکھیا۔ بڑے لاڈ نال اوھنوں پالیا تے خاندانی ریت مطابق اوھنوں گاون دا کم سکھایا۔ وڈا ھوکے بیجل اپنے ساکاں نال گاکے منگن پنن دے کم تے جاون لگ پیا۔

اک دہاڑے جنگل وچ کسے فقیر ھرن ماریا۔ ماس بھن کے کھا گیا تے آندراں جھاڑیاں وچ سٹ گیا۔ جیوں جیوں آندراں

نوں وا' لگدی اوھناں چوں اک من کھچواں سُر نکلدا۔ گیت سُندیاں ھی جنگل دے کُل پکھنو آندراں دے آل دوا لے آجڑے۔ بیجل وی اوتھوں لنگھیا۔ اوہ آندراں چا کے گھر لے آیا۔ اوھناں نوں چنگ تے چاہڑیا تے گز نال وجاون لگیا۔ چو پاسے سُر پھٹن لگے۔ بیجل نے ایس چنگ نال جنگل وچ ھرن تے پکھنُو پھڑن دا کسب بنا لیا۔

جس دینھ بیجل جمیا ھا اوسے دیہنے، راجہ انی رائے دے گھر اک دھی جمّی آھی۔ راجے دیاں پہلے ھی ست دھیاں ھاھن۔ اوس اپنی اٹھویں دھی صندوق وچ پا کے روڑھ دتی۔ ایہہ صندوق وگدا ھویا رائے ڈیاچ دے علاقے وچ آگیا تے رتن رائے کبھار دے ھتھ لگیا۔ رائے دی کوئی اولاد نہ آھی۔ اوس کڑی دا ناں سورٹھ رکھیا تے بڑیاں سدھراں نال پالن لگیا۔ بھانویں رتن رائے، رائے ڈیاچ دی رعیت ھا فیر وی انی رائے نال اوھدے چنگے سبندھ ھاھن۔ سورٹھ جوان ھوئی تاں اوھدے سوھن دیاں د'ھماں پے گئیاں۔ انی رائے، کبھار کولوں اوھدا ساک منگ لیا۔ رتن رائے ساک دینا من گیا تے زور شور نال ویاہ دیاں تیاریاں ھوون لگیاں۔ رائے ڈیاچ نوں پتہ لگیا تاں اوس سورٹھ نوں رتن رائے کولوں کھوہ لیا۔ انی رائے ایہہ خبر سن کے بھڑک اٹھیا تے جونا گڑھ تے فوجاں چاھڑھ دتیاں۔ اوہ باراں سہنیاں تائیں جُونا گڑھ نوں گھیری رکھن مگروں فتح دے چاء دِل وچ لے کے پرت آیا۔ فیر ھیرے موتیاں دا تھال بھرکے اوس منادی کرائی کہ جیہڑا رائے ڈیاچ دا سِر لے آوسی، ایہہ تھال اوھنوں ڈھی جاسی۔

بیجل دی گھر والی، ایس اقرار تے تھال لے لیا بھئی ایہہ کم بیجل کر لیسی۔ بیجل گھر پرتیا تاں ساری کتھا سن کے

بڑا گھبرایا ہر فیر کئی دناں دی سوچ مگروں اپنا ساز چا کے جونا گڑھ نوں ٹر پیا تے رائے ڈیاچ دے محل ہیٹھاں اپڑ کے اوہنوں وجاون لگا۔ رائے ڈیاچ سُن کے بے قابو تھی گیا تے اوہنوں کول بلا کے کجھ منگن لئی آکھیا۔ بیجل اوہدے کولوں سر منگ لیا۔ رائے ڈیاچ خوشی خوشی سِر دینا منظور کر لیا۔ آواز سن کے رائے ڈیاچ دی بھین تے ماں سبھ اکٹھیاں ہو گئیاں۔ اوہناں بیجل دی منت کیتی بھئی اوہ ہور جو کجھ چاہے لے لوے پر راجے دا سِر نہ لوے۔ بیجل اپنی ہٹ تے آڑیا رہیا تے سِر لے کے ٹلیا۔ جدوں اوہ رائے ڈیاچ دا سِر لے کے انی رائے کول اپڑیا تاں اوہ وی چیک پیا تے اُلٹا اوہنوں لعن طعن کیتی۔ بیجل، اوہ سِر ہتھاں وچ پھڑی فیر جونا گڑھ ول دوڑیا۔ محل چوں اگ دیاں لاٹاں بٹیاں اٹھدیاں ہاھن تے سورٹھ ستی ہون والی آھی۔ اوہ چان چک اگے ودھیا تے سورٹھ دے مگر مگر اگ دیاں لاٹاں وچ کُد کے جان دے دِتی۔

نوری تماچی

سمہ خاندان دے مشہور حاکم جام تماچی دے ویلے کینجھر دے آل دوالے مچھیریاں دی اک آبادی آھی۔ اوہناں دیاں عورتاں مچھیاں ویچن دا کم کردیاں۔ ایہہ لوک ات گندی تے غریبی دی حیاتی بیتاندے۔ ہر کوئی اینہاں نوں نفرت نال ویکھدا۔ اک واری اینہاں دے قبیلے وچ اک چن جیہی کُڑی جمّی جیہدا ناں اوہناں نوری رکھیا۔ کینجھر دی سیر کریندیاں اک دینہہ جام تماچی دی نظر نوُری تے پے گئی تے اوس ذات پات اُلانگھ کے اوہنوں اپنی رانی بنا لیا۔ مچھیریاں دے محصول معاف ہو گئے تے اوہناں نوں ہور وی ڈھیر سارا دھن سلیا۔ نوری

محلاں وچ وسن لگی پر اوہدے ساد مُرادے سہج سبھاء وچ کوئی فرق نہ آیا۔ اک واری جام، نوری دے ایس سبھا نوں پرکھن لئی حرم سراء وچ آ کھہ بھیجیا بھئی آج سبھ رانیاں بن ٹھن کے تیار رہن۔ اوہ جیہدے ول کھچیا گیا اوہنوں شاہی سواری وچ سیر کراون لے جاسی۔ سبھ رانیاں چنگے رنگ بن ٹھن کے بہہ گئیاں پر نوری اُنج ہی اک پاسے بیٹھی رہی جدوں جام آیا سبھے رانیاں اپنے نخریاں سنے جام ول ودھیاں پر نوری اوہنوں اپنے بھول پن وچ تکدی ہی رہ گئی۔ جام اگے ودھ کیہے اوہنوں ہانویں لالیا تے اقرار موجب سیر کراون نال لے گیا۔ دوجے دینہہ اوس نوری نوں سبھ رانیاں اگے بٹھایا تے اوہنوں مہارانی بنا دتا۔

ماروی

عمر سومرو دے ویلے (۱۳۵۵-۱۳۹۰ء) تھر اندر ملیر ناں دا اک ات سوہنا تے ہریالی بھریا علاقہ ہا۔ اوتھے مارُو قبیلے دا اک کسان 'پالنے' رہندا ہا۔ ایس قبیلے دے لوک غریبی وچ رات دن محنت کر کے گزران کردے۔ پالنے دی اک ات سوہنی دھی 'ماروی' آہی۔ اوہدے سوہن دیاں دُھماں دور دور تائیں ہاہن۔ اوتھوں دا اک ہالی 'پھوگ' نکیاں ہوندیاں تـوں ہی ماروی اُتے موہت ہا۔ اوس ہالی دے ساک واسطے اوہدے ماپیاں نال گل کیتی پر اوہ پہلاں ہی 'کھیت' ناں دے اک جوان دی منگ بن چکی آہی۔ پھوگ دشمنی تے حسد وچ کسے طرح عمر دے دربار تائیں اپڑ گیا تے ماروی دے سوہن دی دہائی دے کے اوہنوں اوہدے ادھالے دی صلاح دتی۔ عمر ویس وٹا کے اوہدے نال ملیر آیا تے کھوہ اُتے پانی بھریندی ماروی

نوں زوری چا کے اپنے محلاں وچ لے گیا تے قید کر دتا۔ ماروی رو رو کے اپنا حال ونجا لیا۔ عمر پہلاں تاں وھنوں مہارانی بنا کے دوجیاں رانیاں اُتّے راج کرن تے اوھدی ہر سدھر پوری کرن دا لالچ دتا پر اوس اوھدی اک گل وی نہ سُنّی۔ اوہ ہر پل اپنے 'کھیت' نوں تے دوجے مارؤواں نوں یاد کردی۔ عمر اوھنوں قیمتی پوشاکاں، ہیرے موتیاں تے شاہی عیش ارام دے موھنے خواب وکھائے پر اوس ہمیش اپنی باٹی برانی لوئی نوں شاہی پوشاکاں توں ودھ جانیا۔ بادشاہ دے ہیرے موتیاں توں اپنے دیس دی خاک نوں قیمتی سمجھیا۔ اوھدیاں شاہی خوراکاں کولوں تھر دے جنگلی پھلاں نوں ودھ کے سوادی جاتا تے اپنیاں گھاہ دیاں پکھیاں اوھدیاں ماڑیاں کولوں بھلیاں جانیاں۔

جد ماروی کسے لالچ نال رام نہ ہوئی تاں عمر اوھنوں سنگلاں وچ نُوڑ دتا۔ اوھدے اُتّے نِت نویں قہر تروڑے۔ اوھدی قید دا موسم جوبن تے ھا جدوں برکھا رُت اپنیاں جھڑیاں لالئیاں۔ اوھنوں اپنے دیس دی ھریالی یاد آون لگی۔ پیارے مارؤواں دے وچھوڑے دی پیڑ کجھ ہور تیکھی ہوگئی۔ اخیر اک دیہاڑے مایوس ہو کے اوس عمر نوں سددیا تے آکھیوس "ھوسکدا اے اپنے مارؤواں تے ملیر دی یاد وچ وِلک وِلک کے میں جان دے دیواں۔ میرے مرن مگروں میری لاش ملیر گھل دیویں تاں جے میرے پیارے مارُو مینوں تھر دی مٹی وچ دب سکن" ایہہ آکھدیاں ماروی بے ہوش ہوگئی۔ چان چک عمر اُتّے کجھ اجیہا اثر ہویا جے اوس اوھنوں پل دی پل آزاد کیتا تے اوھنوں بھین ورگا آدر دیوں مگروں مارؤواں نوں سنیہا گھلیا جے اوہ اپنی چٹّی دُدھ چادر ورگی پاک دامن ماروی نوں لے ونجن۔

ماروی جدوں قید توں چھٹ کے ملیر اپڑی تاں کھیت اوھدے وّلوں کجھ کھچیا رھن لگ پیا۔ عمر نوں پتہ لگیا تاں اوس ملیر اُتے فوجاں چاھڑھ دتیاں۔ ماروی اگے ودھ کے عمر نوں آکھیا "اسیں تیری غریب رعیت ھاں۔ توں پورا سال مینوں اپنی قید وچ رکھیا اے۔ اجیہی حالت وچ میرے پیاریاں دا میرے تے شک کرنا کوئی اچرج گل نہیں۔ جے ایہہ مینوں جان توں وی مکادیون تاں وی ایہناں دا کوئی دوس نہ ھوسی۔" ماروی دیاں گلاں سن کے عمر شرمندہ ھویا تے فوجاں نوں پرتن دا حکم دتا۔ فیر اوس کھیت نوں کول سد کے ماروی دی پاکدامنی دی قسم چائی تے ھر ازمائش چوں لنگھن لئی تیار تھی گیا پر ماروی اپنے لوکاں نوں اوھدی ازمائش کرن توں ھوڑیا۔ اوس آپ اگ وچ لال ھوئے لوھے دی سیخ ھتھاں وچ نپ لئی تے اپنے پاک دامن ھوون دی شاھدی بھر دتی۔ عمر وی اگ دیاں لاٹاں توں صحیح سلامت لنگھ گیا۔

گھاتوُ

اک ویلے دی گل اے۔ کلاچی (کراچی) وچ ست مچھیرے رھندے ھاھن۔ وڈے چھ بھرا تکڑے تے بھرویں جثے والے ھاھن۔ ستواں نیکڑا بھرا کمزور جثے دا ھا۔ ایس لئی اوہ ھمیش گھر رھندا تے وڈے بھرا مچھیاں پھڑن سمندر تے ٹُر جاندے تے شامیں گھر پرت آوندے۔

اک واری شاماں ڈوھنگھیاں ھوون تے وی اوہ نہ مڑے۔ نیکے بھرا نوں چنتا لگی۔ کھوج کرن مگروں پتہ چلیا جے اوہ اک طوفانی گھمن گھیر وچ پھس کے غرق ھوگئے نیں تے اوھناں نوں اک وڈّے مگر مچھ نے کھالیا اے۔

نیٹکا بھرا سیانا ھا۔ اوس مچھ نوں مارن لئی لوھے دا
اک وڈا سارا پنجرہ بنوایا۔ اوھدے چار پاسے لوھے دے چُنجھاں
والے کنڈے لوائے تے پنجرے نوں سوٹے رسیاں نال بنھ کے
سمندر وچ ٹھیل دتا۔ کنڈھے اُتے اپنے سنگیاں نوں رسے پھڑا کے
اوہ آپ اوس پنجرے اندر وڈے وڈے رّچھ لے کے بہہ گیا۔
جیویں ھی اوہ مچھ پنجرے ول ودھیا بہتوں سارے کنڈے اوھدے
پنڈے وچ آڑ گئے۔ سنگی رسے کھچن لگ پئے تے کنڈھی تے
آن کے اوھنوں اپنے رّچھاں نال مار دتا۔ فیر اوھدا ڈھڈھ چیر
کے انسانی جیسماں دے رھندے کھُوھندے حِصّے کڈھے تے
اوھناں نوں اپنی رِیت موجب دفن کر دِتّا۔

لیلا

رانا 'کنگھار' اک چنگا دبدبے والا حاکم ھا۔ اوھدی ات
سوھنی دھی 'کونرو' اپنے چاچے دے پتر 'المادی' دی منگ
آھی۔ اوھنیں دنیں دیول دا راجہ چنیسر حسن، دولت تے شان
وچ منیا پرمنیا ھنا۔ اک دن کونرو نوں سنبھدیاں ویکھ کے
اوھدی اک سہیلی آکھن لگی بھئی اوہ اِنج سنبھدی پئی اے
جیکن چنیسر دی رانی بننا ھووس۔ کونرو نوں ایہہ مہنا کھا
گیا تے اوہ دِنے راتیں چنیسر دے سُفنے لین لگی۔ جد اوھدے
پیو نوں ایس گل دا پتہ چلیا تاں اوہ بڑا حیران ھویا۔ چنیسر
نال ناتا جوڑنا بڑی مان دی گل آھی پر نال ھی اوہ ڈردا وی
ھا جے چنیسر کدائیں انکار نہ کردیوے۔ سوچ سوچ کے اوس
'کونرو' نوں اک وپاری دے ویس وچ دیول گھلیا۔ کونرو تے
اوھدی ماں وپاریاں دے ویس وچ دیول اپڑ گئیاں تے اوھناں
اک مالن نوں گنڈھیا۔ مالن دی مدد نال اوہ وزیر جکھرہ تائیں

اپڑیاں۔ وزیر نے کونرو دے سوھن دی گل بادشاہ نال کیتی پر بادشاہ مہارانی لیلا دے ھوندیاں کسے ھور زنانی نوں محلاں وچ لیاونا ٹھیک نہ جاتا۔

ایس پاسوں ناکام ھون مگروں ماں دھی اک ھور چال سوچی اوہ بھیڑے حالیں لیلا تائیں اپڑیاں تے مینت ترلا کرکے اوھدیاں باندیاں بن گئیاں۔ کونرو موقعے دی بھال وچ رھن لگی۔ اک دہاڑے اوہ بہانے بہانے مہارانی نال اپنے پرانے ویلیاں دی گل چھیڑ بیٹھی جدوں اوھدے نو لکھے ھار نال ھنیرا، چاننے وچ بدل وَیندا ھا۔ لیلا گہنیاں دی بہوں شونقی آھی۔ موقع ویکھ کے کونرو جھٹ اپنے پاٹے کپڑیاں چوں ھار کڈھ لیائی۔ لیلا ھار ویکھ کے جھلّی ھوگئی تے آکھن لگی "توں جو کجھ چاھوندی ایں لَے لَے پر ایہہ ھار مینوں دے دے" کونرو بڑی عاجزی نال اک رات چنیسر نال گزارن دی سدّھر کیتی۔ لیلا من گئی تے اوس، راتیں چنیسر نوں کسے طرح کونرو دے کمرے وچ اپڑا دتا۔

دوجی سویر جدوں اوہ اٹھ کے جاون لگیا تاں کونرو دی ماں اوھنوں مہنا ماردیاں آکھیا "لیلا کول جاندے ہنسے ھو جس نو لکھے ھار نوں تہاڈے کولوں اُتّے جانیا اے؟" ساری گل سُن کے چنیسر لیلا نوں نفرت کرن لگیا تے کونرو دے جال وچ پھس گیا۔ ھُن لیلا پچھتاون لگی۔ معافیاں منگیاں پر چنیسر اجیہا رُٹھا جے مُڑ کے نہ منیا۔ اخیر لیلا ایہہ سوچ کے پیکے گھر ٹر گئی بھئی کدی نہ کدی چنیسر آپ آکے لے جاسی پر سال دے سال لنگھ گئے تے چنیسر اوس پاسے ول مونہہ نہ کیتا۔

چنیسر دے وزیر جکھرہ دی منگ لیلا دے خاندان دی

اک کنڑی آھی۔ کنڑی والیاں ویاہ کرن توں انکار کر دتا۔ جکھرہ مجبور ہوکے لیلا دے کول گیا۔ اوس شرط لادتی بھئی جے چنیسر اوھدی جنج نال آونا من لوے تاں ویاہ ہو سکدا اے۔ جکھرہ نے چنیسر توں ایہہ گل منوا لئی۔

جدوں جنج کڑی والیاں دے شہر اپڑی تاں سنبھی سنوری لیلا، اپنیاں سہیلیاں سنے جی آئیاں آکھن شہر توں باھر آئی ہوئی آھی۔ ایس میل نے چنیسر دا دل پگھلا دتا تے اوھدے دل وچ فیر لیلا دا پیار جاگ پیا پر پیار دی ایس خوشی وچ اوہ اپنی جان ہار بیٹھا۔ ویکھدیاں ھی ویکھدیاں لیلا وی بھوئیں تے ڈگی تے اپنے پیارے دے سنگ جا رلی۔

کاپائتی

ایھہ سُر کسے لوک داستان تے آدھارت نہیں ھے تے نہ ھی موسیقی وچ ایس ناں دی کوئی راگنی ھے۔ اِشاہ لطیف بھٹائی ایس سُر وچ چرخہ کتّن والیاں دی گل چھوھی ھے تے جیبن لئی حیاتی دے گھول نوں وڈیایا اے۔ جیویں کہ میں پہلے دس چکیا ھاں ایاز ایس سُر اندر کلاء تے کلاء سکھن دے عمل پاسوں مونہہ موڑن دے نظرئیے دی گل کیتی اے۔

مومل رانو

پندرھویں صدی دے منڈھلے دناں وچ 'نند' ناں دا اک گجر راجہ میرپور ماتھیلے (ضلع سکھر) دا حاکم ھا۔ اوھدیاں ست دھیاں ھاھن۔ اوھناں چوں مومل سبھہ توں ودھہ سوھنی تے سومل سبھہ توں ودھہ سیانی آھی۔ اک واری راجہ نند نے

اپڑیاں۔ وزیر نے کونرو دے سوھن دی گل بادشاہ نال کیتی پر بادشاہ مہارانی لیلا دے ہوندیاں کسے ہور زنانی نوں محلاں وچ لیاونا ٹھیک نہ جاتا۔

ایس پاسوں ناکام ہون مگروں ماں دھی اک ہور چال سوچی اوہ بھیڑے حالیں لیلا تائیں اپڑیاں تے مینت ترلا کر کے اوھدیاں باندیاں بن گئیاں۔ کونرو موقعے دی بھال وچ رھن لگی۔ اک دہاڑے اوہ بہانے بہانے مہارانی نال اپنے پرانے ویلیاں دی گل چھیڑ بیٹھی جدوں اوھدے نو لکھے ہار نال ھنیرا، چاننے وچ بدل و یندا ھا۔ لیلا گہنیاں دی بہوں شونقی آھی۔ موقع ویکھ کے کونرو جھٹ اپنے پاٹے کپڑیاں چوں ہار کڈھ لیائی۔ لیلا ہار ویکھ کے جھلی ہوگئی تے آکھن لگی "توں جو کجھ چاھوندی ایں لئے لئے پر ایہہ ہار مینوں دے دے" کونرو بڑی عاجزی نال اک رات چنیسر نال گزارن دی سدھر کیتی۔ لیلا من گئی تے اوس، راتیں چنیسر نوں کسے طرح کونرو دے کمرے وچ اپڑا دتا۔

دوجی سویر جدوں اوہ اٹھ کے جاون لگیا تاں کونرو دی ماں اوھنوں مہنا ماردیاں آکھیا "لیلا کول جاندے پئے ہو جس نو لکھے ہار نوں تہاڈے کولوں اُتے جاتا اے؟" ساری گل سُن کے چنیسر لیلا نوں نفرت کرن لگیا تے کونرو دے جال وچ پھس گیا۔ ھُن لیلا پچھتاون لگی۔ معافیاں منگیاں پر چنیسر اجیہا رُٹھا جے مُڑ کے نہ منیا۔ اخیر لیلا ایہہ سوچ کے پیکے گھر ٹر گئی بھئی کدی نہ کدی چنیسر آپ آکے لے جاسی پر سال دے سال لنگھ گئے تے چنیسر اوس پاسے ول مونہہ نہ کیتا۔

چنیسر دے وزیر جکھرہ دی سنگ لیلا دے خاندان دی

ول اُٹھیاں دھوناں ویکھ کے وڈے وڈے سورمیاں دے ہوش اُڈ جاندے۔ دیوان خانے وچ ست اجیہے جھوُلے لوائے جینہاں چوں چھ کچے سُوتر دیاں ڈوریاں نال بدھے ہوئے ہاھن تے اِک پکی ڈوری نال۔ پہلے چھ جھولیاں ہیٹھاں اجیہے کھوہ کھٹائے جیہڑے دِسن وچ نہ آوندے۔

محل تیار کرا کے سومل اپنیاں بھیناں تے گولیاں نال اوھدے وچ رھن لگی۔ اوس، شہر وچ ھوکا کرا دتا بھئی جیہڑا کوئی وی باغ، تلاء تے شیراں دیاں اوکڑاں لنگھ کے سومل دے جھولے تائیں اپڑ جاسی، سومل اوھدی ھوسی۔ محل دے بوھے تے اک نگارہ رکھیا ھوندا۔ جیہنوں وی سومل دی کیھچ بُلاوندی اوہ نگارے تے چوٹ ماردا۔ نگارے دی واج سُندیاں ھی سومل سبھ نوں تیاری دا حُکم دیندی۔ اوھدی سبھ توں ھوشیار باندی ناتر باھر ونج کے آون والے نوں اندر لے آوندی تے آپ غائب ھوجاندی۔ کینے ھی جوان ایس ماڑی دیاں بھلاں دے شکار ھوئے۔

اوھنیں دنیں تھر تے سومرا سرداراں دا راج ھا۔ راجہ ھمیر سومرا تے اوھدے تن وزیر ڈونر بھٹی، سنڑو ڈماچانی تے رانا سیندھرو اپنی راجدھانی امرکوٹ توں شکار کھیڈن لئی نکلے تے ھرناں دے پچھے بھجدیاں دور جنگلاں وچ نکل گئے اوتھے اوھناں نوں اک سادھو جوگی ملیا جیہڑا سومل دے کاک محل دا کُٹھیّا کوئی راج کمار ھا۔ سادھو کولوں سومل دے سوھن دا سن کے اوہ کاک ول ٹر پئے۔ سومل نوں راتیں ھی اوھناں دے آون دا پتہ لگ گیا۔ سویر سار اوس اوھناں کول اپنی خاص باندی ناتر نوں گھلیا۔ ناتر بڑی حلیمی نال آ کے سلام کیتا۔ ھر اک دے سامنے اک تھالی رکھی جیہدے وچ تھوڑے جیہے

چھولے تے سوتر دے گنجھلدار دھاگے پئے ہوئے ہاھن۔ رانے نوں وکھ ساریاں چھولے چپ لئے تے لگے سوتر دے گچھے کھولن۔ رانے چھولیاں ول تکیاں وی نہ تے تھالی چاکے گھوڑے اگے رکھ دتی۔ فیر سوتر دے گچھے دی تند تند کر کے اک ہار بنایا تے گھوڑے دے گل وچ پا دتا۔ ایس مگروں اوہ ناتر نوں آکھن لگیا "ونج کے اپنی مالکن نوں ایہہ سبھ کجھ دس دیویں۔"

دوجی واری ناتر حلوے دا تھال آندا۔ رانے ایہہ آکھ کے تھال پرتا دتا بھئی اوہ زنانیاں دے کھاجے نہیں کھاندے۔ تریجی واری مومل رنگ رنگ دے کھانے گھلے تے ہر کھانے وچ تھوڑا تھوڑا زہر رلا دتا۔ ایس واری وی رانے اپنی سیانپ کولوں کم لیا۔ کجھ بُرکیاں پہلاں اوس کتیاں اگے سٹیاں۔ کتے اوسے جائی مرگئے تے ناتر اُڈدے ہوشاں نال سبھ کجھ جاکے اپنی سئین نوں دسیا۔

ھن مومل سنیہا گھلیا بھئی چارے واری محل وچ آون تے اپنے لیکھاں دا لکھیا ویکھن۔ ھمیر تے اوھدے پہلے دونویں وزیر انھیاں کدھاں نال سِر مار مار کے پرت آئے۔ چوتھی راتیں رانا تیار ہویا تے ٹُر پیا۔ جدوں اوہ شیشے دے چشمے کول اپڑیا اوس اوھدے وچ کوئی شے سٹ کے ویکھ لیا بھئی چشمہ نقلی اے۔ اگے وڈھ کے اوہ محل دے خاص بوھے تائیں اپڑ گیا۔ دیوان خانے وچ اِکو طرح دے ست جھولے ویکھ کے اوھنوں کجھ شک پیا۔ اوہ ہر جھولے وچ اپنی کمان بھسا بھسا کے آزماون لگیا تے قالیں ھٹا ھٹا کے اوھناں انھے کھوھاں نوں وی ویکھدا گیا جیھناں اندر چمکدیاں برچھیاں لگیاں ہویاں ھاھن تاں جے ڈگن والا زخماں نال چوُر چوُر ہو ونجے۔ رانا اخیر

ستویں جھولے تائیں اپڑ گیا تے چھال مار کے وچ بہہ گیا۔ موسل ھار من کے اوہنوں اپنے کول اُتے سد لیا۔ بالا خانے وچ بہوں ساریاں سوھنیاں عورتاں ویکھہ کے اوہ سوچیں پے گیا بھئی اینہاں چوں موسل کیہڑی اے۔ چان چک اک بھونرا موسل دے والاں گیردے اُڈن لگیا اِنج رانے سنجھان لیا تے بڑے پیار نال اوھدے ول ودھیا۔ موسل اوھدی بہادری تے سیانپ اُتے ریجھہ گئی۔ رانے دی ساری رات موسل دیاں بانہواں وچ لنگھی۔ سویرے اوھدے نال اوہ پکے قول قرار کرکے اپنے یاراں نوں ملن باھر گیا۔

ساری گل سُن کے اوھدے یار بڑے خوش ھوئے۔ راجے همیر موسل نوں ویکھن دا چاء ظاھر کیتا۔ رانے آکھیا بھئی موسل نوں ایہہ گل چنگی نہ لگسی ایس لئی اوہ ویس وٹا کے نال چلے۔ همیر نوں جیہدے گھر رانے دی بھین وی ویاھی ھوئی آھی تے جیہڑا اوھدا سبھہ توں لاڈلا وزیر وی ھا، اوھدی ایہہ گل پسند نہ آئی پر موسل نوں ویکھن دی مجبوری وچ اوہ اک دودھی دا ویس وٹا کسے اوھدے نال ٹر پیا۔ موسل جد رانے نال اک اوپرے بندے نوں ویکھیا تاں اوس بارے پچھہ پرتیت کرن لگی۔ رانے دسیا بھئی اوہ اوھدا اپنا آدمی اے۔ موسل ساری گل سمجھہ گئی تے همیر نوں دُدھہ چوکے لیاون دا حکم دتا۔ همیر ایہہ حکم سن کتے بڑا کھچیا پر مجبوراً اوھنوں ایس کم لئی ونجنا پیا۔ اول تاں اجیہا کم همیر کدی کیتا نہ ھا اُتوں سجھہ بڑی اتھری آھی۔ اوس جیہڑا دُدھہ چویا نوکراں وچ ونڈیندا سڑدا بلدا اوتھوں ٹر گیا تے باھر آکے رانے نوں سنیہا گھلیا بھئی اوہ لوک واپس جاندے پئے نیں۔ گھر واسطے جیہڑا سکھہ سنیہا گھلنا ھووس گھل دیوے۔ رانے جواب گھلیا کہ ھُن موسل دا پیار ھی اوھدا سبھہ کجھہ اے تے ایہو اوھدا

وطن اے پر مومل اوھنوں آکھیا بھئی اوہ اپنے جاندے یاراں نوں اک واری ضرور ونج کے ملے۔ اوھناں رانے دے باھر آوندیاں ہی اوھنوں اک اونٹھ اُتے بنھ دتا تے اسرکوٹ اپڑ کے قید کر لیا۔

رانے دے وچھوڑے وچ مومل دا برا حال ہوگیا۔ اودھر کجھہ درباریاں دی صلاح نال ھمیر، رانے نوں بندی خانے چوں تے کڈھہ دتا پر اوھدے مومل نال ملن اُتے بندش لا دِتی۔ رانا اپنی ڈاچی تے، سبھہ توں چوری مومل نوں آ کے ملن لگ پیا۔ اک واری جدوں اوہ پرتیا تاں اوھدے کپڑیاں تے کاک دی لال مٹی لگی رہ گئی۔ رانے دی بیوی سمجھیا بھئی شاید اوہ شکار کھیڈدا کتے پھٹڑ ہوگیا ہونا اے۔ اوس ایس گل دی اطلاع راجے ھمیر نوں کر دتی۔ ھمیر ویکھدیاں ہی چیک پیا بھئی ایہہ رنگ تاں کاک دی مٹی دا اے۔ رانا فیر بندی خانے اپڑا دتا گیا تے اوھدی ڈاچی دے پیراں وچ کیل ٹھوک دِتے گئے۔

رانے نوں قید وچ ویکھہ کے اوھدی بھین، جیہڑی ھمیر دی تریمت آھی، بڑی دُکھی ہوئی۔ اوس رو دھو کے اپنے بھِرا نوں آزاد کرا لیا۔ آزاد ہوکے رانا فیر مومل نوں ملن دے جتن کرن لگیا۔ اوہ اپنی ڈاچی کول ونج کے بڑا دُکھی ہویا تے اوسے نسل دی دوجی ڈاچی دا پربندھہ کرکے کاک ول اُڈن لگا۔

مومل رانے دے وچھوڑے وچ رات دن ولکدی رھندی۔ سومل اوھدی ایہہ حالت ویکھہ کے، رانے دا ویس وٹا کے اوھدے کول سَون لگ پئی۔ رانے جدوں آ کے مومل کول کسے مرد نوں سُتا ویکھیا تاں اپنی نشانی چھوڑ کے اوھناں پیراں تے اسرکوٹ پرت گیا۔

مومل، رانے دا بھلیکھا دور کرن واسطے کئی سنیہوڑے گھلّے۔ واسطے پائے۔ اخیر اوس اک وپاری دا ویس وٹایا تے امرکوٹ آ گئی۔ اوس رانے دے محلاں اگے اک سوہنا جیہا چوبارہ پوایا تے رانے نال یاری گھت لئی۔ اک دہاڑے چوسر کھیڈدیاں جدوں مومل دا سٹیا تاں اوہدیاں بانہواں توں کپڑا کھسک گیا۔ رانے مومل نوں پچھان لیا۔ مومل اوہدے پیراں تے ڈگ پئی تے اپنی پاک دامنی دے واسطے پاون لگی پر اوہ اوہنوں اوسے حال وچ چھوڑ کے اوتھوں ٹر پیا تے نراس مومل، کاک محل پرت کے مرن دیاں تیاریاں کرن لگی۔

اوس اک چتا تیار کروائی جد لاٹاں بلن لگیاں تاں اوس اوہناں وچ چھال مار دتی اودھر رانے نوں وی ایس گل دا پتہ لگیا اوہ پچھے پچھے بھجیا تاں ہر پاسے اگ دے مچ مچے ہئے ہاھن۔ اوہ وی لاٹاں وچ کُد گیا۔

موکھی متارے *

ایس داستان دا "مومل رانو" دی کہانی نال اِلج مبندھ جُڑدا اے کہ جدوں مومل سڑ موئی تاں اوہدی باندی ناتر سوچیا بھئی ھُن میں کیہڑے پاسے مونہہ کراں؟ میں ایتھے اپنے گبھرو مروائے نیں۔ سو اپنا مال دولت سانبھ سمیٹ کے اوتھوں ٹر پئی تے 'گذاپ' اپڑ کے ڈیرے لائے۔ اپنے پچھلے غم بھلاون لئی اوس شراب دی بھٹھی بنائی تے مہر نیاز نال شراب خانہ چلاون لگی۔ فیر اوس ویاہ کیتا۔ اوہدیاں تِن دھیاں موکھی،

---

* ایہہ داستان ڈاکٹر نبی بخش بلوچ دی مرتب کیتی کتاب "مشہور سندھی قصے" (سندھی) جلد دوجی صفحہ ۱۲–۳ توں اُلتھی گئی اے۔

'سونگل' تے 'صفوراں' جمیاں۔ سونگل تے صفوراں اوس پرنا چھوڑیاں پر موکھی اپنی ماں دے نال شراب خانے دا کم کردی رہی۔ موکھی دي حلیمی تے صدق پاروں نیڑے دور دے پیاک اوہدے گیردے کٹھے ہوون لگے تے شراب خانے دیاں دُھماں دور دور تائیں اپڑن لگیاں۔

اک واری اٹھ یار، پیالیاں دے بھائیوال ایتھے آئے۔ موکھي اوہناں نوں ایڈا خوش کرکے توریا جے اوہ سدائیں آون لگ پئے۔ موکھی اپنے پراھونیاں وانگر اوہناں دا آدر بھاء کردي۔ اینہاں ملٹوکاں نوں اک تاں جوانی دا نشہ، دوجا شراب دا نشہ تے اُتوں موکھی دیاں ادائیں، اوہناں لئی ایہہ شراب خانہ سرور تے نیگھ دا ٹیکانا بن گیا۔ موکھی اوہناں واسطے پرانی شراب دے مٹ سانبھ سانبھ رکھدی۔

اک واری جدوں اوہ آئے تاں پرانی شراب دے سبھ مٹ خالی ہوئے سن۔ موکھی نوں اک مٹ یاد آیا جیہڑا کئے زمانیاں توں کسے کھُڈ وچ پیا ھا تے اوہدے اُتے ڈھیراں مٹي جمی ہوئی آھی۔ اوس ڈھکن چا کے ویکھیا۔ مٹ وچ شراب ہوئی آھي پر کئی سالاں توں اک پاسے ہوئے رھن کرکے اوہدے اندر اک سپ مویا پیا ھا تے ایس گل نوں وی اینی مدت ہو چکی آھی جے سپ دے کنڈے (ھڈیاں) وچ ہوئے تردے سن۔ اوہ سوچن لگی 'ایہہ پیالیاں دے پیاک ورھیاں توں آ رھے نیں۔ آوندے نیں تاں آس لے کے آوندے نیں۔ وڈی چاہ نال آوندے نیں۔ جے آکھیا بھئی شراب کوئی نہیں تاں اوہناں دے جی ڈاھڈے دُکھی ہوسن۔ آس ونداں نوں موڑنا واجب نہیں۔ ھن اوہناں نوں ایسے مٹ چوں پیاواں پر نراس نہ موڑاں'۔ سو لاچار پیالے بھر بھر کے دیون لگی۔ پہلے گھُٹ نال ھی اوہناں نوں ڈاھڈا

سواد آیا۔ اک تاں ورھیاں پرانی شراب، اُتوں سپ دی وِس رَلی۔ پہلے گھُٹ وچ ھی مست ہوگئے تے ھور منگن لگے۔ موکھی بڑا آکھیا بھئی ایڈا کیف قاتل ھوندا اے ھور نہ پیو پر اوہ کیویں مُڑ دے۔ آکھن لگے 'جیواں گے تاں پیواں گے۔ موئے تاں صدقے ھوئے۔ اج سیراں دے سودے نیں، لئی آ تے پیائی جا!' فیر متارے نشے وچ گُٹ موکھی نوں دعائیں دیندے تے آفرین اکھیندے اپنے پندھ تے ٹُردے ھوئے۔

ایہہ آٹھے جنے، مست متارے چھ مہینیاں دے اندر اندر ضرور موکھی دے شراب خانے تے آوندے سن۔ باراں مہینے لنگھہ گئے تسے ھِیک دِہاڑے اوہ چان چک آ ظاھر تھئے۔ موکھی اوھناں نوں خوش ھوکے جی جان آکھی تے اوھناں دی خاطر کرن لگی پر اوہ مُڑ مُڑ آکھن 'کوئی ھور شراب دے۔ اج سواد ھی نہیں آوندا پیا'۔ اوہ مٹ بدل بدل کے شراب دیون لگی پر کوئی گل نہ بنی۔ اوہ مُڑ مُڑ اوھو پچھلے سال والی شراب منگن تے موکھی وچاری راز لُکاون نوں پھرے۔ جدوں اوھناں بہتوں ضد کیتی تاں موکھی لاچار ھوکے ساری گل دَس دتی۔ ایہہ ملنُوک متارے شراب دے پیاک سن، زھر دے پیاک نہیں سن۔ سُن دیاں ھی چیک پئے 'مار! اساں زھر پیتا' تسے ایہہ اکھیندیاں ھی اوھناں دیاں چھاتیاں چِھج گئیاں تے اوہ مُودھے ھوگئے۔ اوسے دن توں ایہہ اکھان مشہور ھوگیا بھئی 'سپ نہ مارے، سپ دا سراپ مارے'۔

موکھی ویکھ کے ڈاھڈی پچھتائی۔ سبھہ پاسے مشہور ھوگیا بھئی موکھی، متاریاں نوں شراب وچ زھر ملا کے مار چھوڑیا۔ موکھی آکھے 'متاریاں نوں خالی موڑنا واجب نہ آھی۔ نشے تے بے خبری وچ اوہ پیالے اُتّے پیالے پی گئے تے اوھناں نوں کجھ،

نہ ہویا۔ ہوش وچ زہر دی گل سُنی تاں جان گنوا بیٹھے۔ اوہناں نوں سپ نہیں سپ دے شک ماریا، پر اجیہے وچ موکھی دی گل کون سُندا۔ اوس دن توں شراب خانہ اُجڑ گیا تے موکھی اپنی ماں نال حیاتی دے اوکھے سوکھے دن پورے کرن لگی۔

آکھدے نیں جدوں موکھی موئی تاں اوہنوں وی متاریاں دے کول دفن کیتا گیا۔ اج وی اوتھے 'موکھی دا بھیٹ' مشہور اے۔

* * *

شاہ لطیف بھٹائی

شیخ ایاز دی شاعری وچ لطیف دا ڈھیر ذکر آوندا اے۔ اوس کینیاں ھی دِل دیاں گلاں لطیف نال سانجھیاں کیتیاں ہن۔ مناسب ہوسی جے ایتھے ایس شاعر دی حیاتی بارے کجھ واقفی دِتی ونجے۔

لطیف ۱٦۹۰ع/۱۱۰۱ھ وچ ہالا (ضلع حیدرآباد) وچ جمے۔ نکیاں ہوندیاں اوہناں نوں پڑھن پایا گیا پر اوہناں الف تـوں اگے ودھن توں نہ کر دتی۔ پر ایہہ روایت نِری اکھوت لگدی اے۔ ٹرمپ دے لفظاں وچ شاہ دے پڑھے لکھے ہوون دا سبھ توں وڈا ثبوت اوہناں دی شاعری اے جیہدے وچ عربی فارسی دے لفظاں دی ورتوں بڑے چج نال کیتی گئی اے۔ کجھ دناں مگروں اوہ کوٹڑی مُغل آ وسے تے اوتھے ھی جوان ہوئے۔ کوٹڑی وچ مرزا مغل بیگ ارغون دا خاندان وسدا ھا۔ ایہہ خاندان شاہ لطیف دے والد شاہ حبیب دا مرید ہوگیا۔

اک واری مرزا مغل بیگ دی جوان دھی بیمار ہوئی اوہناں دم دارُو واسطے شاہ حبیب نوں سدیا۔ شاہ حبیب آپ

کئیجھ بیمار ٭ن۔ اوھناں اپنے پُتر لطیف نوں گھل دتا۔ مرزا، لطیف نوں زنان خانے لے گیا۔ اک آت سوھني کڑی نوں سامنے ویکھ کے لطیف دا دل بے وس ھوگیا تے اوہ دُعا کرکے تے آپ کسے دے بیمار ھوکے پرت آئے۔ مرزا وی ایس گل نوں سمجھ گیا جیہدے نتیجے وچ دونہاں خانداناں دے سبندھ ٹٹ گئے۔ شاہ لطیف گھر بار چھوڑ دتا تے اوہ جنگلاں پہاڑاں ول نکل گئے۔ گھُمدیاں پھردیاں ٹھٹے وچ اک عالم علامہ مخدوم محمد معین نال میل ھویا تے اوھناں دے اثر ھیٹھ اوہ گھر پرت آئے۔

شاہ دے پرتن توں کجھ دینہہ مگروں 'دل' قبیلے دے لوکاں مرزا مغل بیگ دی حویلی تے ھلہ بول کے سارے مرد قتل کردتے۔ صرف اک چھوھر تے کجھ عورتاں بچیاں۔ شاہ حبیب ایس لٹے ھارے خاندان دے سِر تے ھتھ رکھیا تے مرزا مغل دی دھی سیّدہ دا لطیف نال ویاہ ھوگیا۔

ویاہ مگروں لطیف، کوٹڑی توں پنج کوہ پرانھ اک غیر آباد تھاں وسائی۔ ایہہ تھاں اج بھیٹ شاہ دے ناں نال مشھور اے۔

کجھ ھی دناں وچ سُکے سڑے ٹیبیاں دی تھانویں ایہہ اک ھسدي رَسدی وستی بن گئی۔ شاہ حبیب دے مرن مگروں سارا ٹبّر بھیٹ شاہ اِکٹھا ھوگیا۔ لطیف جِنا چِر جیوے بھیٹ شاہ وچ ھی رھے۔ ۱۷۵۲ع وچ اوھناں دا انتقال ھویا۔

سندھ دے کُل کلاسیکی ادبي ورثے وچ لطیف دا تھاں سبھ توں اُچا اے۔ وحدت الوجود دے سلسلے دے ایس شاعر نے کائنات دی اکائی دے نظریئے نوں پیش کرن لئی جنہاں وی علامتاں ورتیاں اوہ اوس اپنے لوکاں دی حیاتی چوں لئیاں۔ سندھی شاعری دی تاریخ وچ کوئي اجیہا دوجا شاعر نہیں لبھدا جینہوں لوکاں نال ایناں پیار تے اوھناں دے وَیری، لٹن والے طبقیاں کولوں اینی نفرت ھووے۔

سامی

ایاز دی شاعری وچ لطیف مگروں سچل تے سامی دا ناں وی کئی وار آوندا اے۔ سامی دے ناں تاں ایاز نے "نویں شلوک" دے عنوان ہیٹھ اک پورا سُر لکھیا اے۔

سامی، ایاز دے شہر شکارپور (سندھ) وچ جمیا۔ پورا ناں بھائی چیتن رائے، زمانہ ۱۷۴۳ء توں ۱۸۵۰ء تائیں۔ سامی اُتے پنجاب دے اک سنت سوامی مینگھراج دا ڈھیر اثر ہا۔ (۱) مینگھراج دے ناتے اوہ سامی بنیا تے اپنے آپ نوں مینگھا وی آکھیا۔ اوس پنجاب دے اک مسلمان صوفی امین شاہ چشتی توں وی ڈھیر اثر لیا (۲)۔

سامی ویدانت دے فلسفے دا پرچارک ہا۔ اوس سبھ علامتاں تے تمثیلاں ہندو دیومالا چوں لئیاں۔ اپنی شاعری راہیں اوس مایا دے موہ توں بچن دا پرچار کیتا۔ اوہدی شاعری وچ شنکر اچاریہ توں لاء راماننّد تے کبیر تائیں دی مہک لبھدی اے۔

* * *

تے ہُن شُکر، اپنے سجناں تے دوستاں دا۔ سندھ دے سجناں چوں میں مسرت مرزا ہوراں دا، جنہاں میری ہر طرح مدد کیتی۔ شاعری دی چون توں لاء ترجمے دی اک اک سطر نوں پڑھن تائیں اوہناں مینوں کئی قیمتی مشورے دتے۔ سندھی تے پنجابی دونویں زباناں جانن صدقہ اوہناں میرے کم نوں تنقیدی ڈھنگ نال ویکھیا تے پرکھیا۔ اک آرٹسٹ ہون دے ناتے ترجمے دے سوہن بارے رہنمائی کیتی تے اک چنگے انسان

(۱) عبدالجبار جونیجو۔ سندھی ادب دی مختصر تاریخ، (سندھی) ص۔ ۷۱

(۲) اوہو۔ ص۔ ۷۱

هون ہی نہ لبھدے اوہ پیریاں جہڑیاں اوکڑاں وچ کم آوندے رہے۔ شیخ ایاز ہوراں دا، جنہاں ترجمہ کرن دی اجازت دے نال نال مینوں ضروری سہولتاں تے اپنا ڈھیر سارا وقت وی دتا تے پل پل میرے کم وچ رہنمائی کیتی۔ محمد ابراھیم جویو ہوراں دا، جنہاں ترجمے دے دوران تے کتاب دی چھپائی دے عمل وچ مینوں ڈھیر کجھ سکھایا۔ مظہر میمن تے اختر کھوڑا ہوراں دا، جنہاں ترجمے دے کم وچ ہر پل میری مدد کیتی۔ کئی کئی دن مینوں اپنی سنگت دا موقع دتا۔ سندھی دے اوکھے لفظاں دے معاملے وچ مینوں ڈھیر کجھ سکھایا۔ ایہہ کتاب ایہناں دوہاں سجناں دی مدد بناں اینی چھیتی مکمل نہ ہو سکدی۔ خواجہ غلام علی الانا ہوراں دا، جیہڑے ویلے کویلے میرے کان اجیہے حالات پیدا کردے رہے جنہاں صدقہ اج ایہہ کتاب تہاڈے ہتھاں وچ ہے۔ سحر امداد، امداد حسینی، شوکت شورو، قاسم بگھیو تے عبدالقادر جونیجو دا، جنہاں مینوں ترجمے وچ رہنمائی کرن توں وکھ، ایاز دی شاعری دے سماجی تے ثقافتی پچھوکڑ توں وی جانوں کرایا۔

پنجاب دے سجناں چوں اپنے محبوب شاعر تے استاد فیض دا، جنہاں ترجمے دا سارا مسودہ پڑھیا تے بڑے پیار نال کجھ اکھر لکھ دتے۔ مشتاق صوفی دا، جنہاں پنجابوں ایتھے آون دی کھیچل کیتی تے ترجمیاں بارے کجھ مفید مشورے دیون دے نال نال کتاب واسطے اک بھرواں لیکھ وی لکھ دتا۔ پیارے سجن چوہدری اکبر لہوری ہوراں دا، (جنہاں نوں مرحوم لکھدیاں دل تے ہتھ کنبدے نیں) اوہناں میرے بہت سارے ترجمے سنے تے حلہ شیری دتی۔ نجم حسین سید، منظور اعجاز، پروفیسر منظور احمد، امین مغل، اشفاق سلیم مرزا، مستنصر جاوید، ڈاکٹر جمال

فیروز تارڑ، رمضان شاہد، ھجویری بھٹی، تحسین جمال تے ھور ڈھیر سارے سجناں دا، جینہاں دی حوصلہ افزائی صدقہ ایہہ کم پورا ھویا۔

*　　　*　　　*

تے اخیر وچ کجھ کتاب دے ناں بارے۔ بیجل سندھی دیومالا دا اک امر کائیک اے۔ جیھدے بارے اسیں "سورٹھ رائے ڈیاچ" دی کہانی وچ گل کر آئے ھاں۔ ایتھے صرف ایہہ دسنا اے کہ بیجل علامت اے اک سدّ دی تے ایہہ سدّ سبھ توں چنگیاں انسانی قدراں نوں مڑ کے جواون لئی، سنن والیاں کولوں سِر دا صدقہ منگدی اے۔ ایہہ سدّ اجوکے انسان دیاں گنجھلاں تے آسان پیاناں دا بھرواں اظہار تے مرن ھار قدراں دی موت دی سدّ اے۔ ایس کتاب وچ، سِر دی صدا کریندیاں، بیجل ایہو گل آکھی اے۔

جام شورو (سندھ)　　　　　　　　احمد سلیم
نومبر ۱۹۷۶ع

جو بیجل نے آکھیا

[متن]

گیتاں دے سنگ ٹھل پئی بیڑی

[وائیاں، گیت]

پتّناں تے طوفان، چلو میاں
گیتاں دے سنگ ٹھِل پئی بیڑی

ونجھ نہ وانجھی، مُور کھ مانجھی
شاماں نیں حیران، چلو میاں

گھاٹ تے جھلّے جھکھڑاں اندر
اجکل دا انسان، چلو میاں

گیتاں دے سنگ ٹھِل پئی بیڑی

*

کنڈی نہ سینگری، کِکّر نہ پَلڑا
ساوا نہ سَلڑا
چھیڑُو نہ چھلّڑے
مارُو ھِکلڑے
مارُو ھِکلڑے

چھاہے نہ روٹی، ھَر ویلے جَریا
مُونہہ زہر بھَریا
آتھرُو وی جھلّڑے
مارُو ھِکلڑے
مارُو ھِکلڑے

کنڈی۔ ھِک کنڈیالا رُکھ،
سنگری۔ کنڈی دا پھَل
پلڑا۔ کِکر دے رُکھ دی پھَلی
سلڑا۔ اک خاص طرح دا گھاہ
چھلڑے۔ چھیلے
مارُو۔ مارُئی دے قبیلے دا ناں، پینڈو، غریب، بھولے

سارے سیالے، چُپ جیویں جنگل
سَوں وار دنگل
میلے نہ سلڑے
مارُو ھِکلڑے
مارُو ھِکلڑے

جی میرا جھورن، روح آن رولن
جس ویلے بولن
کنچھی کولڑے
مارُو ھِکاڑے
مارو ھِکلڑے

سلڑے۔ بندے
کنچھی۔ اِک نِکا جیہا پنچھی
کولڑے۔ کویلے

[جو بیجل نے آکھیا]

*

ھائے ھائے کُونج نہ مار،

شِکاری!

ھائے ھائے کُونج نہ مار

تُوں وی کِسے دا سجّن ھوسیں

اپنـــی سَجّن ســار

شِکاری!

ھائے ھائے کُونج نہ مار

دھَوں مڈُوک تے ٹور سجیلی

لَبھ کائی ھور شِکار

شِکاری!

ھائے ھائے کُونج نہ مار

جے ایہہ تَیں تے بھار بنے

تُوں تاڑی ســار اُڈار

شِکاری!

ہائے ہائے کُونج نہ مار
جے تُوں سَرپہ ظُلم کَماونا
جوڑا کر کے مار
شِکاری!

کُجھ تے ترس گُذار
شِکاری!

کلّی کُونج نہ مار
شِکاری!

کلّی کُونج نہ مار

[جبو بیجل نے آکھیا]

*

کنب نہ کتّن والیئے

کنبن والیاں توں نہیں کتیا ویندا

اس آتن توں و ّدھ ڈراونی
کیہڑی بھوئیں بھالیئے؟

کنبن والیاں توں نہیں کتیا و ّیندا

تولے دی ایہہ تانگھ ازائیں
سُکھنّی بہّٹھن والیئے

کنبن والیاں توں نہیں کتیا و ّیندا

کنب نہ کتّن والیئے!

کنبن والیاں توں نہیں کتیا و ّیندا

تولا ـ تولن والا
ازائیں ـ بےکار

[وائیاں، گیت] ۷

*

ہائے ہائے میری چولڑی
دھو نہ دھوبی گھاٹ تے

ایہدے وِچ جو باس اے
میں اوسے دی گولڑی
ہائے ہائے میری چولڑی
دھو نہ دھوبی گھاٹ تے

گج وِچ اُس مُٹیار دے
کائی رات رَتولڑی
ہائے ہائے میری چولڑی
دھو نہ دھوبی گھاٹ تے

سارا دیہنہ سنگ اوس دے
چھاتی چھَل جھکولڑی
ہائے ہائے میری چولڑی
دھو نہ دھوبی گھاٹ تے

سَیلی سَمَجھ نہ نار تُوں
سُن تے سَہی میری بولڑی
ہائے ہائے میری چولڑی
دھو نہ دھوبی گھاٹ تے

گج۔ عورتاں دا کڑھائی والا کُڑتا، ہِک طرح دی آنگیا

*

کیچ و نجیں کِس کان؟ پُنّل تُوں موڑ مُہاراں

رتڑی رات نہ رہسی، رانول!
جِیون مایا مان
پُنل تُوں موڑ مُہاراں

مُڑ کے ایہہ بھنبھور نہ مِلسی
ویکھ بھُلی نُوں آن
پُنّل تُوں موڑ مُہاراں

ایہہ چھاتی دی سدھّر جھاتی
تیر اوہدے تے تان
پُنّل تُوں موڑ مُہاراں

ایہہ جگ، اوہ جگ، مَیں سنگ جگمگ
مَینُوں چانَن جان
پُنّل تُوں موڑ مُہاراں

*

گھر گھر جوت جگائی
دیگر آئی

تیرا دیوا بُجھیا کیوں اے؟
تیرا مُونہہ کُمھلایا کیوں اے؟
سبھناں سیج سَجائی
دیگر آئی

پرت کے مُول نہ آؤندے جیہڑے
تیری پریت اوھناں نُوں بھالے
کِیکَن جان ونجائی؟
دیگر آئی

تیریاں اکھاں دے ایہہ ڈورے
ھائے ھائے تیرے نَین کٹورے
جیہن وچ بُوند نہ کائی
دیگر آئی

نیہنہ اوھدے سنگ لایا جھلیئے
جیہڑا راس نہ آیا جھلیئے
ساڈوں رات سُہائی
دیگر آئی

[جوبیجل تے آکھیا]

*

ونجھ تِکھیرے وانجھیو!
گھاٹ آجے تاں دور

کالے گھُمّن گھیر اجے تاں
ہور اگیرے وانجھیو!
گھاٹ آجے تاں دور

لہریں جھَکھڑ آیتکی
ہور گھنیرے وانجھیو!
گھاٹ آجے تاں دور

ٹکراؤ طُوفان نال
لال پھریرے وانجھیو!
گھاٹ آجے تاں دور

*

سوھنیا دھمّی ویلڑے
مہندی بیج نہ پیَلیاں

مومل دے ھتھ رانگلے
مَرسَن سوڈھے سانولے
مہندی بیج نہ پیَلیاں

سَد آوسی جَد کاک توں
چھاواں بھُلسیں رانولے!
مہندی بیج نہ پیَلیاں

سوھنیا دھمّی ویلڑے
مہندی بیج نہ پیَلیاں

مومل۔ اک سِندھی لوک کہانی دی مکھ پاتر
کاک۔ مومل دا محل

*

جھَل، ھوا وچ جھَل سوتِیا!
جھَل، ھوا وچ جھَل

میرے من وچ کائی سُفنا
تیتھوں سُندر پھَل سوتِیا!
جھَل، ھوا وچ جھَل

مہکاں بھریا، کَلا" آوجھڑ
شامیں مِٹّی تَل، سوتِیا
جھَل، ھوا وچ جھَل

سِجھ سویرے، بھونرے آوسَن
مُول نہ مُڑسَن، پھَل سوتِیا!
جھَل، ھوا وچ جھَل

آوجھڑ آجار بیابان

*

تُوں نہیں سَیتھوں دور پیارے
سانئُوں روز میلاوَن

سِندھو دے سُفنے

جوت تری لے کے، جل دھارا
سَینئُوں پئے ٹِمکاوَن

سِندھو دے سُفنے

رات ھَنیری، مار جھپّٹا
چَن وانگر کھا جاوَن

سِندھو دے سُفنے

پر ایہہ تیرے میرے تارے
بِہہ وچ جوت جگاوَن

سِندھو دے سُفنے

*

ہائے ہائے جنگلی بیریاں!
ہائے ہائے زخمی اُنگلیاں!

سارا دیہنہ بہار وچ
اِک اِک پھُل پھُلار وچ

ہائے ہائے جنگلی بیریاں!
ہائے ہائے زخمی اُنگلیاں!

اُنج تاں پیارے رُت دے
سُفنے سارے رُت دے

ہائے ہائے زخمی اُنگلیاں!
ہائے ہائے جنگلی بیریاں!

*

ہائے میرا جیوڑا
ہائے ہائے میرا جیوڑا
آئی رُت گُلاب دی

سَبھناں ہار حمیلاں پائیاں
لَٹ لَٹ وال ہَوا وِچ مہکے
رُت دی رِیت نِرالی کیڈی
رگ رگ دے اندر پئی چھکے
پر کِتھے اوہ سانولا
ہائے ہائے میرا جیوڑا
آئی رُت گُلاب دی

گھائل من اندر کُرلاندی
کوئل کِس نُوں یاد کریندی؟
کیڈے سُفنے مَن وِچ لَے کے
میں بُوہے وچ نَین دھریندی
کوئی نہ سُکھ وِکھاندڑا
ہائے ہائے میرا جیوڑا
آئی رُت گُلاب دی

کدوں مریندی سوت جھٹّا
کیسے نوں اِس دا دھیان نہ کائی
سَیں توں وَکھ نہ ہور کوئی جو
دور گئے لئے بال لیائی
بُوھے اُتّے دِیوڑا
ہائے ہائے میرا جیوڑا
آئی رُت گُلاب دی

*

رتّے گھبرو آئے
لاڑے میرے دیس دے

بُوھے بُوھے وَوھٹیاں
ہَس ہَس وال وِچھائے
لاڑے میرے دیس دے

اوھناں توں جِند وارئیے
وِیری جیہناں مُکائے
لاڑے میرے دیس دے

لاڈے رتّ رتولڑے
سَبھناں ھانویں لائے
لاڑے میرے دیس دے

*

ایہہ نیلا آکاس
ادّھی راتیں ہاڑ دی

بہہ کے کائی گنھ رھیا
لُک لُک میرا ماس
ادّھی راتیں ہاڑ دی

مَن مَندَر دے دِیوڑے
نیمھی چَندَن واس
ادّھی راتیں ہاڑ دی

کیہ میرے مَنگ ہوونا
پیار میرا وی ناس؟
ادّھی راتیں ہاڑ دی

*

بنتی بال دھریس
آئی رات اُماس دی

کیکن آبھڑواھے بُجھیا
دیوا دیوا دیس
آئی رات اُماس دی

پہلاں آپنی جوت جگا، مٹّی
پکھنّی سوں، لے کھیس
آئی رات اُماس دی

رُٹھڑے یار اھنیرے وچ تُوں
سُورج دا سندیس
آئی رات اُماس دی

دھریس — اوھدے لئے دھر رکھ
سندیس — سنیہا

*

اپنے کولوں دُور رکھیسیں،
مَینوں تُوں کَد تائیں؟
مَیں ہاں تیری سَد وے

تیرے مَن دا ساز مَیں سَجناں،
تُـــوں نـہ جاتا سائیں،
مَیں ہـاں تیری سَد وے

چَنگ وچ چَنتاں مَیں نہیں بَدّھے
گھُنگھرُو، سُن کـے جائیں
مَیں ہاں تیری سَد وے

تُوں گانویں، بھانویں نہ گانویں
میـرے گیـتاں تـائیں،
میں ہاں تیری سَد وے

سوھنیا اپنے آپ نُوں نہ تُوں،
ایـویں پـرتـا لَجائیں
مَیں ہاں تیری سَد وے

*

کالی کَندھی تے دو دِیوے
گھور سَمُندَر
کیں وَل تکدے؟

بیڑی تاں کائی پَرَت نہ آئی
انّھی ریتڑ تے کیہ لَبھدے؟
گھور سَمُندَر
کیں وَل تکدے؟

پیار دا کوئی بھَرم تے ہوندا
گئے سہانے، رُڑھے کہ وسدے؟
گھور سَمُندَر
کیں وَل تکدے؟

کالی کَندھی تے دو دِیوے

*

ویکھ کے پتّر پیلڑے، کوئل پئی کُوکے

پت جھڑ دی وا شُوکدی، تے پتّر ڈھہندے
ویکھ کے رنگ ایہہ جاوندے، کوئل پئی کُوکے

اِک اِک ون بنیاسی کَل، مُسکاندی وِینا
ویکھ کے بن اَج کُنگڑے، کوئل پئی کُوکے

میگھ مَلاراں بیلیا، ایہہ میگھ مَلاراں
ویکھ کے مَن اَج ماندڑے، کوئل پئی کُوکے

ویکھ کے پتّر پیلڑے، کوئل پئی کُوکے

*

جیِن مَرَن مَسرے وس میاں،
نہ دیویں تُوں موڈھڑا

ما پیاں کولوں سُونہہ موڑاں میں؟
سَت کائی دُوجی دَس میاں،
نہ دیویں تُوں موڈھڑا

آوندی موت جے سہناں اے تاں،
جیِوَن کیہڑا جَس میاں،
نہ دیویں تُوں موڈھڑا

وَیساں میں بِکھڑے پینڈے تے،
بَس میاں، ہُن بَس میاں
نہ دیویں تُوں موڈھڑا

*

کمھڑا غیب شہود؟
سبھ کُجھ تُوں ای تُوں ایں

جَن وی تیرے اپنے وَس اے
تینوں سجھ مَجُود
سبھ کُجھ تُوں ای تُوں ایں

بندے توں ودھ کوئی نہ ہوندا
بندے دا معبُود
سبھ کُجھ تُوں ای تُوں ایں

جھاگ آگم تُوں آیا ہائی
تیرے کان وَجُود
سبھ کُجھ تُوں ای تُوں ایں

تُوں ہی نِت صلیب سجاویں
توں ای ایں موعُود
سبھ کُجھ تُوں ای تُوں ایں

سجھ — سورج
کان — لئی

تُوں ای آپے اپنی منزل
تُوں ای لا محدُود
سبھ کُجھ تُوں ای تُوں ایں

*

پتناں تے طوفان، چلو میاں،
گیتاں دے سنگ ٹھیل پئی بیڑی

ونجھ نہ وانجھی، سور کھ مانجھی
شاماں نیں حیران، چلو میاں
گیتاں دے سنگ ٹھیل پئی بیڑی

گھاٹ نے جھاتے جھکھڑاں آندر
آجکل دا اِنسان، چلو میاں
گیتاں دے سنگ ٹھیل پئی بیڑی

کائی ونجارا، بھلن ھارا
نیہنہ لائی نادان، چلو میاں
گیتاں دے سنگ ٹھیل پئی بیڑی

*

کھیڑ پوسن جد ٹہناں اُتے رتڑے سُوھے پھُل
اُس دینہہ ملسُوں وے

جس ویلے کُرلاسن کُونجاں، ڈاھڈا کرسن ہُل
اُس دینہہ ملسُوں وے

گلھاں اُتے ھنجھُو وگسن، جس دم موتیئے تُل
اُس دینہہ ملسُوں وے

دینہہ وچھوڑے والے ھائے، کملے دی اِک بھُل
اُس دینہہ ملسُوں وے
اُس دینہہ ملسُوں وے

*

او ارائیں،
تیری جھولی کیہڑا پھُل؟

موتیا، سائیں،
جیوں سُتّی ووھٹی دی گناھ

او ارائیں،
تیری جھولی کیہڑا پھُل؟

دوھا، سائیں،
پیار اُٹھایا جیہڑے پَل

او ارائیں،
تیری جھولی کیہڑا پھُل؟

ھَنجھُو، سائیں،
اِس دھرتی دی ھَنجھ آجھَل

ھَنجھ — ھنجھو
آجھَل — نہ جھلیا جا سکن والا

او ارائیں،
تیری جھولی کیہڑا پھل؟

پیارا، سائیں،
بت جھڑ دی واعدے چھل ول

او ارائیں،
آخر کھڑسی رتڑا پھل

ہاں، ہاں، سائیں،
چھیکڑ کھڑسی رتڑا پھل

*

کیوں پروویں کیتکی؟
پا نہ بانہیں چوڑیاں

جھلئیے! سارے پنڈ دے اندر
لُک لُک، کِس نُوں بھالدی؟
پا نہ بانہیں چوڑیاں

تاریاں دی چھاویں پتّن تے
کِس دی سِک نُوں ساردی؟
پا نہ بانہیں چُوڑیاں

سوچیں پئی نُوں کدی تے آسی
پاروں تیری پالکی
پا نہ بانہیں چُوڑیاں

جھلیئے کیہڑی پالکی
پا نہ بانہیں چُوڑیاں
پا نہ بانہیں چُوڑیاں

کیتکی۔ مالتی دے پھُل

*

سَچ تے سُفنے وِچلی دُوری
جھڑا آن مِٹائے
آکھ، میں اوسے دی گولی آں

صدیاں دے گھالے مالے وِچ
جو کوئی آن سَمائے
آکھ، میں اوسے دی گولی آں

دل دریاء سَمُندَروں ڈوھنگھے
جھڑا تھاہ وِکھائے
آکھ، میں اوسے دی گولی آں

کِیہ کِیہ نیں اوس پَنچھی دے
پرچھاویں، جے کوئی گائے
آکھ، میں اوسے دی گولی آں

*

بھانبَڑ بھانبَڑ بھڑکَن بھڑکَن
راگ آساڈے، راگ اساڈے

اکھیں بھانبڑ بلَن ازل دے،
اَگ دیاں لاٹاں سَلیا تَن مَن
بھانبَڑ بھانبَڑ بھڑکَن بھڑکَن
راگ اساڈے، راگ اساڈے

لاٹاں لاٹاں ساری دُنیا
جگمگ جگمگ سارا جیون
بھانبَڑ بھانبَڑ بھڑکَن بھڑکَن
راگ اساڈے، راگ اساڈے

تار ٹُنکدی، کائی سیٹھڑا
ناؤں جیندي بھٹکے بَن بَن،
بھانبَڑ بھانبَڑ بھڑکَن بھڑکَن
راگ اساڈے، راگ اساڈے

گاواں، گاواں، بھڑکے جوالا
دُکھ سُکھ سڑ سڑ سواہ تھی جاون
بھانبڑ بھانبڑ بھڑ بھڑکن
راگ اساڈے، راگ اساڈے

*

مَیں کوئل، تُوں کالی رات
تَینُوں ڈھُونڈاں، تَینُوں ڈھُونڈاں

تُوں ہی گاویں مِٹھڑے سائیں
تھنی میرے لُوں لُوں وِچ لات
تَینُوں ڈھُونڈاں، تَینُوں ڈھُونڈاں

کیہویں اُڈّاں، کیہویں کُوکاں؟
تَیں بِن میری نہیں نِجات
تَینُوں ڈھُونڈاں، تَینُوں ڈھُونڈاں

میرا مَن اِنج بھالے تَینُوں
جنگل جیوں ڈھُونڈے بَرسات
تَینُوں ڈھُونڈاں، تَینُوں ڈھُونڈاں

تُوں ہی میرے سُکھ دا سانجھی
تُوں ہی میرے دُکھ دی دات
تَینُوں ڈھُونڈاں، تَینُوں ڈھُونڈاں

لات۔ پنچھیاں دا گاوَن

*

ہے کائی اِتہاس،
چارَن تیرے چنگ وچ؟

بندے بندے دے مَن بھاؤندا، کاہنُوں تیرا ماس؟
ہے کائی اِتہاس؟

تاریا! جھڑ وچ تیری دنیا، کیوں تُوں پھریں اداس؟
ہے کائی اِتہاس؟

ودھدی واس دے پھُلاّں وانگوں نِنہہ نہ تھیندا ناس
ہے کائی اِتہاس؟

چارَن۔ چنگ تے لوک داستاناں گاوَن والا فنکار، ڈھاڈھی

[جو بیجل نے آکھیا]

*

بَل بَل، مشعَل، بَل بَل

وَیری واء، ھنیرا آتّن
سی تے کانبا جَل تھَل
بَل بَل، مشعَل، بَل بَل

پکھّی پکھّی نَین بُجھے نَیں
ھَنجھُو ھَنجھُو، گَلھ گَلھ
بَل بَل، مشعَل، بَل بَل،

شالا دھمّی تائیں بھڑکے
لاٹ لاٹ آج پَل پَل
بَل بَل، مشعَل، بَل بَل

*

آئی تیری سار او یار،
او پردیسی!

تیرے رُوپ نے رم جھم کیتی
چھایا میگھ مَلار او یار،
او پردیسی!

مہکی مہکی سار اے جیکن
مُنگری دی مہکار او یار،
او پردیسی!

گَل وی تیری مصری وَرگی
چُپ وی ماکھیوں ھار او یار،
او پردیسی!

میرے لئی اِس پَل دے گھُنگھرو
جُگ جُگ دی چھنکار او یار،
او پردیسی!

مُنگری۔ مونگرے دے پھُل
ھار۔ وانگ

نواں تاں نہیں کوئی تَیں سَنگ ناتا
وِکھ تھیا کَد پیار او یـــار؟
او پردیسی!

روز آزل تـــوں تیـــرے میرے
ہوئـــے قـــول قرار او یـــار،
او پردیسی!

*

پَچھَم واء دِیو کُونجڑِیو،
آجھکو سَیں وی چَلاں،

ساتھی سارے دیس وچ
تھِیا نہ میرا کو
آجھکو سَیں وی چَلاں

لَبھ کے میری لوکڑی
سَینوں آن دیو
آجھکو سَیں وی چَلاں

کیوں دَھرتی دی دُھوڑ وچ
پَندھ پیا؟ دَسّو
آجھکو سَیں وی چَلاں

تَپ کے کھنب آساڈڑے
لَے کے نال ڈرو
آجھکو سَیں وی چَلاں

آجھکو۔ ٹھہرو

*

دیس نُوں چھڈ پردیسیں رُلدی
دِلڑی تھئی دِیوانی، ھو
دِلڑی تھئی دِیوانی، ھو

من پیا جیہدا، کیس دی سالا؟
کَون گلے دی گانی، ھو؟
دِلڑی تھئی دِیوانی، ھو

آوندی یاد سَجَن سوھنے دی
تَن دے اُتے تانی، ھو
دِلڑی تھئی دِیوانی، ھو

پیار دی نَیں وِچ چھلاں ای چھلاں
لہر لہر ستانی، ھو
دِلڑی تھئی دِیوانی، ھو

پُورے چَن توں وی سوھنا اے
میرے دِل دا جانی، ھو
دِلڑی تھئی دِیوانی، ھو

سینوں کائی نہ ھوڑے ھٹکے
پیار نہ کوئی نادانی، ھو
دلڑی تھئی دیوانی، ھو

*

عشق آساں وَل آیا جیویں
آرائیں جھول بھرے
کوئی کینج کرے؟

کلیاں جیہی مُسکان اے اوہدی
پھُل نُوں مات دِتّے
کوئی کینج کرے؟

پھُل آلاراں ٹھکن، جیویں؟
جنگ منگ یار بنلے
کوئی کینج کرے؟

جس دی لٹ چنبیلی ورگی
سہکاں سیج بھرے
کوئی کینج کرے؟

جس دے نرمل نین نیں انج
جیوں پیڑ وچ رات ٹھہرے
کوئی کینج کرے؟

وانگ کنول اوہ پل پل اُتے
کئولے ہتھ دھرے
کوئی کینج کرے؟

اُس توں وچھڑ کے جینا سکھیو!
سانسوں کینج سرے؟
کوئی کینج کرے؟

[جو بیجل نے آکھیا]

*

اَکھیاں کینج الیسن یار؟
ساری پیڑ دسیسن یار؟
اَکھیاں کینج الیسن یار؟

ساون سوانگ بنائے مُڑ کینج
اپنا آپ ولیسن یار؟
اَکھیاں کینج الیسن یار؟

رُت دی ریت نیرالی ہوندی
بھر بھر آوندیاں ویسن یار
اَکھیاں کینج الیسن یار؟

تانگھ سجن دی رات سجن بن
تارے بمٹھ تکیسن یار
اَکھیاں کینج الیسن یار؟

یاد دی مالا جپدیاں رھسن
اتھرو نہیں گنیسن یار؟
اَکھیاں کینج الیسن یار؟

یاد کریندیاں یار سجن نول
اُڈ دیاں اُڈ دیاں ویسن یار؟
آکھیاں کینج الیسن یــار؟

*

ساون، کاہنوں کلا آئیوں؟
سجناں نوں وی آن،
سجناں نوں وی آن

مہکاں موتیئے والیاں واء وِچ
یاداں نوں مہکان،
سجناں نوں وی آن

برکھا رُت دے تارے امبریں
رتے بدل ہاں
سجناں نوں وی آن

بدل بن کے سوانگ رچاواں
میں بھلا کس کاں؟
سجناں نوں دی آن

*

ہائے ہائے وانگ اناراں گَل
ہائے ہائے جوبَن ظُلَم کَما یا

نَچّن والیئے مُڑ نہیں آؤ نے
چھَن چھَن جھانجھر ورگے پَل
ہائے ہائے جوبَن ظُلَم کَما یا

سارا دن وسیا اے، شامیں
وسنوں ہٹیا اے بَدل
ہائے ہائے جوبَن ظُلَم کَما یا

کِیس دی واٹ نُوں مَل کے بَیٹھا؟
کالے سپ دی کِیس نوں بَھل؟

ہائے ہائے وانگ اَناراں گَل
ہائے ہائے جوبَن ظُلَم کَما یا

*

میں روندیاں رات گزاری نی،
میں روندیاں رات گزاری نی،
میں روندیاں رات گزاری نی

پیار آساڈا چیڑی نیمانی
بندے بندے ماری نی،
میں روندیاں رات گزاری نی

میں ترھایا، پھٹاں جایا
ریت اگیرے ساری نی،
میں روندیاں رات گزاری نی

سارا پنڈ لڑن نوں آیا
جے میں تند تنواری نی،
میں روندیاں رات گزاری نی

جس دے گیت ہوا توں ہولے
اُس تے دھرتی بھاری نی،
میں روندیاں رات گزاری نی

تنواری–پائی

ہائے بھیڑا بھنبھور نہ جانے
کون اوہدے وچ آری نی،
میں روندیاں رات گزاری نـــی

دے کے مینوں گیت نیارے
سولی کیویں شنگاری نی؟
میں روندیاں رات گزاری نـــی

آری — پنوں دی ذات

*

رات تـــرل رل
تارے جھل میل
پـیـار تکے نیلاں
ویکھ بھُلی نُوں آن

سی پـیـا ٹھارے
سدھ کتم سارے
ترسائیں کیں کاں؟
ویکھ بھُلی نوں آن

ھنجھو ٹیم ٹیم
یـــاداں رم جھیم
ھڑھ گھیری مہران
ویکھ بھُلی نُوں آن

پـیـار رُلا گئـے
پھُل کُھملا گئے
سیج چھڈی سہکاں
ویکھ بھُلی نوں آن

مہران ـــ سندھو ندی دا اِک انگ

میرے دِل دے
ٹوٹے ٹوٹے
ایہہ راتاں کر جان
ویکھ بھُلی نوں آن

اَسیں چھڈ جاسیں
پرت نہ آسیں
نہیں سی ایڈ گمان
ویکھ بھُلی نوں آن

ھانی سانوَل!
رمتے رانوَل!
ویلا لنگھیا جان
ویکھ بھُلی نوں آن

*

پرچھا ویں
پَرچھا ویں
ہر ویلے
پَرچھا ویں

کائی وی
آرسی
کوئی نہیں

سیجھ دی
روشنی
کوئی نہیں

فیر وی
پَرچھا ویں
زندگی
پَرچھا ویں
پَرچھا ویں

*

دیوا جیار، دیوا جیار!

تیری دھرتی دیپ اُلارے
توں تے نہ دھتکار!
دیوا جیار دیوا جیار!

بھانویں گھر گھر گھُپ ہنیرا
دل نہ ڈھاویں یار!
دیوا جیار دیوا جیار!

گیانی! بُجھدی جاندی بتّی
بُجھدی جوت جگار!
دیوا جیار دیوا جیار!

کد تائیں تاھنگھاں لائی رکھسیں
دور دراڈے دوار
دیوا جیار دیوا جیار!

جیار—جیال، بال

*

گھاگھر گھاگھر گھاٹ
نکلی سِجھ دی کنّی

سِرتے اینُوں دھرکے جھاپئے
کاھنوں پھریں اُچاٹ؟
نکلی سِجھ دی کنّی

سورج وتّے سوھن سہارے
رات پیاری لاٹ
نکلی سِجھ دی کنّی

اوڑک تیّں ول آوّسی، مڑکیوں
ماندی سن دی لاٹ؟
نکلی سِجھ دی کنّی

*

اُچنے بانہاں بیڑی تر دی
چن پیا اُبھرے

گھر گھر مہکی مالتی، چناں!
چوٹی چوٹی چاء پئی کردی
چن پیا اُبھرے

سونے ونّے روپ تے کامن
کام دیو دے پھٹّ پئی جردی
چن پیا اُبھرے

شاماں ویلے یاد سجن دی
کیتھے کیتھے ہتھ پئی دھردی
چن پیا اُبھرے

کامن — کامنی

*

کیتھوں اُڈ کے آیا پنچھی؟ کیہڑا اوہدا دیس؟

نیل گگن وچ اُڈن والا، دوروں پاروں آیا
کنیں ایہنوں پاپی نگری دے پنجرے وچ پھسایا؟

اک سوہنے سفنے وچ اوہنے ڈِٹھی جگ دی مایا
سارا جیون وگدے پانی اُتے چن دی چھایا

ایسے پل وچ ڈب کے بھُلیا، اپنا اتے پرایا
کدی کدی اسمانوں اوہنوں کائی سنیہوڑا آیا
کدی کدی اوس دوروں بہہ کے چن کلیجے لایا

پر چوہاسیں سیخاں وچوں جد اُڈن تے آیا
کیہنے اوہدی بیتا ڈٹھی تے پنجرے نوں ڈھاھیا

پنکھ بناں پر اُڈیا پنچھی، گیا وٹا کے ویس

*

کسے وی پھُل نال پریت نہ کرنا
کسے وی پھُل نوں میت نہ کہنا
پھُل سدا کُمھلا جاندے نیں
کنڈیاں وچ اُلجھا جاندے نیں

کسے وی چن نال پیار نہ کرنا
کسے وی چن نوں یار نہ کہنا
پنچھی اوہنوں کد پاندے نیں؟
اُڈدے اُڈدے رہ جاندے نیں

*

من وِچ سیکھہ ملھار، کوی دے نیناں وِچ برسات

سارے جیون تے کھنڈ جانا
اک سُفنے دا تانا بانا
ایسے سیک وچ ڈُبیا ڈُبیا رہندا اے دیہنہ رات

ٹھڈڑے ٹھڈڑے ساہ پیا بھرنا
تاریاں دے نال گلاں کرنا
خورے کد تائیں جگ تے رھسی، کالی بولی رات

بیٹھا بیٹھا آساں لاوے
کد پھُلاں دی ووھٹی آوے؟
کد اِس پھُلواڑی چوں ٹُرسی بھنوریاں دی بارات؟

*

توں وچ میں وچ بھیت نہ کوئی سن ندئیے دے نیر!
سن ندئیے دے نیر!

میں وی ہاں کائی دھرتی دی مُندرتا دا سیڑھ
سن ندئیے دے نیر!

میرے من وچ ادّھی راتیں چن دی سیکدی پیڑ
سن ندئیے دے نیر!

میرے من وچ سیک گھُلدی جیوں دُکھنّ واء دلگیر
سن ندئیے دے نیر!

تینوں مینوں راس نہ آیا اس دھرتی دا دھیر
سن ندئیے دے نیر

سیڑھ ـــ دریا دے ادھ وچکار ڈونگھا ڈوبو پانی

*

نیـن کـنـول کمھلائے
سجّن پـرت نہ آئـے

آس دی اگ تاں من وچ کنتے دیوے آن جگائے
ویلا، آزلوں پاپی، جگ وچ لکھّاں چن میسائے
ڈگـر ڈگـر بھٹکائے
سجّن پـرت نہ آئے

کیہ جاناں میرے نیناں چوں، نیندر کون چُرائے
شالا مینوں اسمانیں اک اوہ تارا لبھ جائے
چـن دا دیس وکھائے
سجّن پـرت نہ آئے

بیتیاں راتاں، اج جے مینُوں، میرا کـل مِـل جائے
میں جیون دی بیڑی ڈوباں، جے اوہ مانجھی آئے
کون اوھنوں سمجھائے
سجّن پـرت نہ آئے

*

روز وکانی، ہائے نمانی، وینگس وچ بزار
ہائے میاں، وینگس وچ بزار

کپڑے رنگ برنگے اوہدے، پُلّھ نیں مصری ہار
ہائے میاں، وینگس وچ بزار

سُونہہ سُونہہ مومل دی ماڑی، چھاتی چھاتی اسرار
ہائے میاں، وینگس وچ بزار

ہر کانے نوں رانے والا روپ دتا کلدار
ہائے میاں، وینگس وچ بزار

واچھاں وچ کستُوری مہکے، ہانہہ دیوے مہکار
ہائے میاں، وینگس وچ بزار

وینگس — بھرویاں چھاتیاں والی مٹیار
سومل دی ماڑی — مومل دی بھُلی پان والی
اسراراں بھری ماڑی — مشہور سندھی لوک کہانی "مومل رانو" ول اشارہ اے
کانے نوں رانے والا روپ دتا — ایسے لوک کہانی دے مکھ پاتر رانے ول اشارہ اے جیہڑا اک اکھوں کانا پر آپ سوہنا جوان سی۔

تیلی تیتلی ، اڈے، کبوردی ، گا ٹجابی ، گفتار
ہائے میاں، وینگس وچ بزار

کھیسے چوں جی آیاں آکھے، کلجگ دا کرتار
ہائے میاں، وینگس وچ بزار

پرکھ کے وکیری وکھری عُمرا، کیتے عشق وپار
ہائے سیاں وینگس وچ بزار

امڑی اپنی جمڑی کــارن، عُمرا دتــی ہار
ہائے میاں وینگس وچ بزار

کـیں جاتا سی، ویلا کرسی، لوری تے انج وار
ہائے میاں، وینگس وچ بزار

ایہہ جگ کیڈا مانگ بنایا، سبھ دے پالن ہار
ہائے میاں وینگس وچ بزار

جے کر چکھیئے صدق سوادوں، کجھ نہ کوڑا یار!
ہائے میاں، وینگس وچ بزار

جمڑی ــــ جمنی، جائی

...یاں، گیت

ڈھاڈمی ڈھڈھ وجائی، بولاں دتا آپا وار
ہائے سیاں، وہنگس وچ بزار

رُت، کُھاڑی تے چن

(نظماں)

دوسی بیٹھا دور وڈیرا
ہسدا بہہ کے ماڑی اُتے
چن گھٹا وچ بیرے بورے
رتی رتّ کمُہاڑی اُتے

*

وفان اجے تاں دُور بڑا

کائی واء جھُلاوے رُکھاں نوں
تے چھن چھن پتّر ڈھہندے نیں
ھے کھڑ کھڑ کھڑ چھکڑے دی
پہئیے کد گھُمنوں رھندے نیں؟

کیوں چھکڑے وچ پیا جاویں؟
توں بہہ کے نا کے تے
تے چا کے گٹھڑی لیراں دی
کیوں جھکدا ایں ھر جھاکے تے؟

طوفان اجے تاں دور بڑا

پر تیز ھوا دے گھوڑے تے
اوس آنا اے اوس آنا اے
ھر پہیئے پھیر کے ڈھاھنا اے
تے جھکھڑ جھُل کے راھنا اے

ایہہ لیراں وی اُڈ جانیاں نیں
توں وہم مٹا تاں چنگا اے
اس تیز ہوا دے گھوڑے تے
توں بہہ کے جا تاں چنگا اے

اوہ دیس مسافر

جتھے لــو چلے، جتھے اک تپن
اوہ دیس مسافر، میرا اے

جتھے سیجھ پھُلاں چوں کھڑدا اے
تے آگ بـــن باہر نکلدا اے
جتھے دینہہ کڑا ھی وانگ بلن
اوہ دیس مسافر، میرا اے

بوٹے نُوں جتھے دھُـــپ ساڑے
تے ویہڑے والیاں واثاں تـــے
نِت تپدی ریت دے چھٹ ورھن
اوہ دیس مسافر، میرا اے

جتھے مکڑی مکڑیِ بُوٹیاں تے
تے تپدی واء دے جھُوٹیاں تے
بھ جـــیون اپنـــا کٹ دیـــون
اوہ دیس مسافر، میرا اے

جتھے گھُپ گھُٹن وچ جیون دے
ویلے دے پل وی لنگھ جاندے
جتھے مینہہ جھڑیاں نوں پئے ترسن
اوہ دیس مسافر میرا اے

جتھے کئے صدیاں سالاں تون
پولاڑاں توں، پاتالاں تون
دل کنبدے نیں جد کال پون
اوہ دیس مسافر میرا اے

کائی ساون کدی نہ وسنا اے
بنیاں تے گھاہ وی جمنا اے
جتھے کدی تاں سبزے ہو پوسن
اوہ دیس مسافر میرا اے

ایہہ آس اے اِکّو وار وسن
تے جل تھل وچ اِکسار وسن
تے وس وس بدّل رج نہ سکن
او دیس مسافر میرا اے

پولاڑ۔ خلاء

*

بھُکھ نال تھئی جیوں کالی کُتّی رابعا

وسکی بو سگرٹ دے سوٹے
جیّیں سنگ سُتّی رابعا

کھڑ کھڑ سیکّے ورگا کھیڑا
منجھوان گُتّی رابعا

دمتی بھُتّی اے، اٹھ! اٹھ! ونج،
ایہہ ای جُتّی رابعا

آلی پینّن، بھوئیں نے کھُتّی رابعا
بھُکھ نال تھئی جیوں کالی کُتّی رابعا

پھولاں مچھانی

پھُولاں ھیک مچھانی ھائی

چیٹّے پھُلاں والی رتڑی
چھیٹ دا چولا پاندی ھائی
سوھنی ایس دھرتی دے اُتّے
سورج وانگر آندی ھائی
فیر میانی مہکاں دے نال
جھکن بھر بھر جاندی ھائی

سِر دے اُتّے اینٹُوں دھر کے
متھّا وی اوہ نہیں سی ڈھکدی
رمّو ممّو خالو خیرُو
دھیان کسے ول نہیں سی کردی

چم چم چم چم کردے گھنے
پھبدے من اوس سوھنی اُتّے
نِت کنڈھے تے جاندی ھائی
کُونج کیٹی تی لاھندی ھائی

میانی — مچھیاں پھڑن دی تھاں
کیٹی — اوہ تھاں جتھے دریا سمندر وچ ڈگدا اے

سُڑ اوہ مٹک کے ٹُردی
سِنگاری نوں وڈھدی ٹُکدی
نچدیاں نچدیاں اوھنوں چھلدی
سورج ونسی ریت تے سڑدی

نیت شامیں سونے دیاں مُرکیاں
کنڈھی تے چمکاندی ھائی
کینجھر دی مدھ مست ھوا وچ
لمّی ھیک چ گاندی ھائی

سُڑ سُڑ گل سُنی سی اوھنے
نُوری جام تماچی والی
سوچدی سی اوہ، سجھ سویرے
میرا سجّن وی آ ملسی

مینوں جو سورج توں پیارا
اوڑک اوہ آ ڈھکسی اِتھاں
جد توڑی اوہ آ نہیں جاندا
میں ایہہ جوبن سانبھ کے رکھساں

سِنگاری۔ مچھی دی اک قسم
کینجھر۔ سندھ دی اک جھیل، جیھدے نال نُوری جام تماچی دی کہانی جُڑی ہوئی اے

جس دم واء پڑدے دی گھُلسی
اُس دم کینجھر لاڑا بنسی
سارے پیار کریندے اوہنوں
پر نہ کسے وی ایہہ گل بُجھنی

پھُولاں کیس دی رانی ہائی
اوہ جو ہِک مچھانی ہائی

*

میں دھرتیئے تینوں گیت دیاں
تُوں مینوں سنگل دیندی ایں

ایہہ گیت گلابی جھڑیاں دے
ایہہ گیت شرابی جھڑیاں دے

ایہہ ساون دے من بھاون دے
تے میگھ ملاراں آون دے

ایہہ گیت نیں تسّے موراں دے
ریتڑ تے کنٹھ کٹھوراں دے

ایہہ گیت سنہرے سیندھو دے
تے نیلے گہرے سندھو دے

ایہہ گیت نیں سُفنے سانجھی دے
ایہہ گیت پتن تے مانجھی دے

سانجھی۔ شام

ایہہ گیت تیکھے طوفاناں دے
ایہہ گیت اٹل انساناں دے

ایہہ گیت رو ہیلیاں بانھواں دے
ایہہ دوری دے تے چاھواں دے

گھنگھور گھٹا جیوں جوبن دی
پُرشور ہوا جیوں جوبن دی

ایہہ گیت رسیلے انگاں دے
باں جھولے مست اُمنگاں دے

ایہہ گیت نیں کورے ھانواں دے
ایہہ لاواں دے تے چھاواں دے

ایہہ گیت رُمن دیاں راتاں دے
تے آت سیکن دیاں باتاں دے

ایہہ گیت بیرہ دی باندی دے
تے سوھنیاں سنگ سرھاندی دے

ایہہ کالے کالے والاں دے
ایہہ گیت سگندھی ماراں دے

ایہہ گیت وچھوڑے جھوری دے
تے لئوں لئوں کسے دی لوری دے

ایہہ اِک ہنجھو ہارن دے
ایہہ گیت آکارن، کارن دے

ایہہ کدی ہوا توں ہلکے سن
تے جھڑ دے وچوں چھلکے سن

ایہہ کدی وڈے گنبھیر تھئے
تے ڈونگھی نیں دے نیر تھئے

ایہہ گیت دھیانی دھرتی دے
تے دانا پانی دھرتی دے

ایہہ گیت نیں لہو رت روون دے
تے رو رو جھلیاں ہوون دے

ایہہ گیت اڈارو گھنگھیاں دے
وچ جھکھڑاں تھانوا، لنگیاں دے

ایہہ گیت نیں بھکھتے بچیاں دے
تے مستقبل دے سچیاں دے

سچے ـ سانچے

درماندیاں دے مزدوراں دے
تے کھیتی کھیتی چوراں دے

زنجیراں دے زندانساں دے
تے لوہے لٹھ انساناں دے

سولی چڑھدے اگواناں دے
ایہہ گیت نیں امر نشاناں دے

ایہہ گیت کھلے میداناں دے
تے جندڑی دیاں جولاناں دے

ایہہ گیت اچھل آزادی دے
ایہہ بانہواں بل آزادی دے

میں تینوں جھڑ دے گیت دتے
برکھا بھانبڑ دے گیت دتے

کیہ سفنے سفنے گیت دتے
کہ سندرتا دے گیت دتے

میں دھرتئیے تینوں گیت دیاں
توں مینوں منگل دیندی ایں

[جو بیجل نے آکھیا]

*

لاڑ دی ویسنگتس،
چھج چھڑیندی...
میٹھاں ڈِگے دانیاں اُتّے جھاٹ مریندے
کالے کاں اُڈیندی...
اوھدے تریوے جاتک بھکھتے
دھی روندی کُرلیندی...
ایہہ سُکتی بھوئیں لُوسدی
ویکھو ایہہ وڈیرا کوئی بھانویں وّیہڑا
سورج ڈُبدا
شام ڈوھنگھیری تھیندی...

لاڑ۔ سندھ دے اِک علاقے دا ناں

بھیڑ مگروں

واڑے وچ اوہ بھیڑ پئے نیں
رت وگائی ناڑی اُتّے
چن اسمانی بیٹ بیٹ تکدا
رتّی رت کُہاڑی اُتّے

رتّے لہو دا تپکا تپکا
پیلے پھلّاں تے پیا ڈِگدا
واء کُرلاندی پئی رُکھّاں وچ
واہی والو! ایہہ کیہ کیتا؟

تھانیدار آپنے بندیاں نال
کُتّے کھول لیا یا نالے
اپنی تریہہ میٹا کے ویسی
بھر بھر پیسی رت دے پیالے

جیہڑی دِھر وڈھی نہ دیسی
دوسی سمجھی جاسی، اوہا
پَیسیاں والا، گھالا مالا
سِر لمکا کے چن پیا تکدا

ناڑی۔ کنک چھتّن دی تھاں

دوسی بیٹھا دُور وڈیرا
ھسدا بہہ کسے ماڑی اُتّے
چنّن گھٹا وچ ہیرے ہیرے
رتّی رت کنہاڑی اُتّے

*

والــگ کُٹھالی کیٹی بندر
شامــاں سونــا پگھرایا اے
اگتے پچھنے رسّی، کُنّھی
بیــڑی بیــڑی ڈلھکایا اے

رنگ شفق دا دھاراں ورگا
جیکن سُوئی گاں چووندی
ہولی ہولی ایتھے، اوتھــے
کــالی کُنڈل رات لہندی

چاہ پی کے تھالے وچ مُنشی
قیدی بنھدا ســوچ رہیا اے
چور تے نہیں لگدا پر... مُڑ وی
خوش خوش بیٹھا سوچ رہیا اے

پہو ایہدا کــل اپنے ڈنگر
ویچ وٹا کے ایتھے آســی
تھانیدار تاں ســت سو منگے
میں جانا آں سو دے جاسی

کیٹی بندر۔ ٹھٹے دے لاگے اک پرانی بندرگاہ

ڈُھنگھیاں شاماں، رُکھ پِپّل دا
پنچھی پنچھی چُوں چُوں کردے
سارا جل تھل چُپ کھلوتا
گھر گھر مچّھر گھُوں گھُوں کردے

*

گھائل اسوار نوں
کالے کمیت توں،
کتھے لے جاوسیں؟

اُچّی پہاڑی، ڈاگھے نہ ڈیرے
رستے اوکھیرے، پاندھی نہ پیرے
پتھر پرانہہ پرے، تیرچھے تکھیرے
پربت نیں رتڑے، شاماں دے پھیرے
اَج شہریار نُوں
کالے کمیت تُوں،
کتھے لے جاوسیں؟

جھکھڑ ہوا دے پتھر اُڈاون
جیویں گِرڑ کئی پر پھڑ پھڑاون
ھتّے ترے ول، ھتھ پئے ودھاون
تے پھٹ اوھناں دے دُن کھُلدے جاون
اس بے قرار نوں
کالے کمیت تُوں
کتھے لے جاوسیں؟

کمیت۔ اک خاص قسم دا کالے رنگ دا گھوڑا
ڈاگھے۔ اونٹھ
پیرے۔ پیراں دے نشان
گِرڑ۔ اک وڈا مردے کھانا پنچھی

*

ایہہ شہر وی جیکن بابل اے

گھر گھور نیں ڈھیر گناھواں دے
دل دل وچ چکلے چاھواں دے
محراب وی منبر وی اوہو
جیتھے رولے نیں گمراھواں دے

بس ایناں فرق پیا، ایتھے
جمیڑا وی فرشتہ آیا اے
اوہ دوسی اے یاں نردوسی
وچ کھوھے چا لٹکایا اے

ایہہ شہر وی جیکن بابل اے

*

مُلاں آپنے عمامے وچ
سوچے، داڑھی نوچے
سرمد، کیہ پیا سوچے؟

دِلّی دیاں دیواراں سوچن
چن، قطب مینار دے اُتّے
دھرتی تے دستاراں سوچن
مُجرے مُجرے دی پائل وچ
چھن چھن چھن چھنکاراں سوچن
قلعے قلعے کائی اکھ نہ جھپکے
راتیں لٹُ للکاراں سوچن
سوچن ہتھ ہتھ خونی خنجر
تا لُوواں وچ تلواراں سوچن
دارا دی تقدیر نُوں سوچے
اَنج تے سبھ درباراں سوچن

لٹُ = رَولا

سرمد کیہ پیا سوچے؟
اس ننگیائی دے جامے وچ
رگ رگ کیہ پئی لوچے؟

مُلاں آپنے عمامے وچ
سوچے، داڑھی نوچے
سرمد کیہ پیا سوچے؟

*

اج گوڈے گوڈے مینہ پیا
کجھ ہنھ دعا توں تائب تھئے
پئے تارے دور ٹمکدے سن
ڈڈو پئے ٹاں ٹاں کردے سن
ماں! فیر ہنالے وچ اجے
اوہ نہیں آیا
اوہ نہیں آیا

میں ڈھیر ویہڑے وچ لاندی ساں
نیت ٹہناں بور بھرتیاں دا
مرے سیکدے انگاں ساکاں وچ
اُس ڈاچی تے بہہ آونا ہا
ماں! فیر ہنالے وچ اجے
اوہ نہیں آیا
اوہ نہیں آیا

تے اوہدے لئی ایس پالے وچ
کیہ دُکھ سی جو مس نہیں جریا
اوہ آوے قہر ھنالے وچ
نیت سنگھ مرے وچ رُگ بھریا
ماں! قہر ھنالے وچ اجے
اوہ نہیں آیا
اوہ نہیں آیا

*

کیہ سوچداہاں، سمیں کینج آکھاں؟

جیون کائی جل ہُوجن والا
جاگے تاں ساگر رولے تے
اوہ سیدھا ساھواں وار کرے

جیون سُندر ناری پھلاں سنگ
اپڑے تاں پروھت مندر دا
پٹ کھولن توں انکار کرے

تے دیس دے اگتے جد وی میں
دُکھ اپنے من دا دھردا ہاں
اوہ سُنن توں نہ کر دیندا اے

کیہ سوچداہاں، میں کینج آکھاں؟

*

دل روز آکھیندا دور ونجاں
کائی پچھّل رھندا پنچھی جاں
کسے بھَورے ناسی بدّل تے

پینَدے نیں شکاری تے اُتّر
ایہہ بھانبھڑ بھانبھڑ میرے پر
جی کڑّھدا میرا جھل ہل تے

ویری دی کتھّے مار نہیں؟
کیہہ اے جے، کوئی اُڈار نہیں
اِس ایڈے وڈّے جل تھل تے

اوہ کدی کماناں لاندا اے
کدی جال وچھا ٹُر جاندا اے
پہرے نیں میرے ہل ہل تے

کیہہ آکھّاں اوھدیاں کڈھّاں ناں؟
کیہہ دل دے آکھے اُڈ ونجاں؟
کسے بھَورے ناسی بدّل تے؟

[جو بیجل نے آکھیا]

دو ساتھی

کالــی رات، کٗویلــی کین مین
اِکــو ســار ہوے پئی رِم جھِم
ٹپ ٹپ ٹپ ٹپ، ٹِم ٹِم ٹِم ٹِم
اِس پاســے مُڑ، اُس پاســے مُڑ

گلی ایہہ سجناں، اُس دے گھر دی
ایڈی ڈاھڈی ٹھک در دی
سُنّا ہویا......اُف ایہہ کیہ اے
کُجھ نہیں ون دا اِک پرچھانواں

کالــی رات کٗویلــی کین مین
ساری رات رھــی اے رِم جھِم
ٹپ ٹپ ٹپ ٹپ، ٹِم ٹِم ٹِم ٹِم
چُپ! ایڈی کھپ! چُپ! ایڈی کھپ

رستے تــے اوہ کون ســی جاندا
سرکــاری جاسُوس ســی لگــدا
ٹھک ٹھک ٹھک ٹھک، سُنّا ہویا
ھائے کیہ ھووے، ڈیڈھ اے وچیا

جھڑ وی ھُن کمـــڈا ڈوھنگھا اے
زھـــر دا جیوں کپائـــی مٹکا اے
کـــچّا، گیلا تـــے پاٹـــا اے

ہاں، ایہہ جھڑ وی تـــے کالا اے
جُگنو جـــوت نـــہ تارا کوئـــی
دس ھُن ماٹُوں چـــارا کوئـــی

*

کالا کاں، پرانھہ پونـــم وچ
آیا اے کُجھ دسنوں کاھلا
منُوں گھُور کے چُپ کھلوتا
اُنـــج تـــاں اوہ بڑبولا باہلا

شاید سوچ رہیا، میں حالـــے
گیت ادھورا ای گایـــا اے
شاید سوچے آجے تاں ایہدا
انگ انگ مدھ مستایا اے ۔

ایہہ ھکلا مکلا کـــے بولے
فیر وی کُجھ دسّن دا کاھلا
کالا کاں پرانھہ پونم وچ...

چنگا بھٹائی، میں چلدا ہاں

میں تیرے احسان وساراں
ایہہ تے ہو نہیں سکدا سائیں
اوکھے ویلے توں ہی جھلدا
رہسی تیری یاد سدائیں

کندھے تے بےہوش پیا ساں
سانوں روہڑھ لیائیاں چھلاں
جو توں سی سنگ مہر کمایا
اوہ احسان میں کیکن بھلاں؟

توں مینوں جیند دُوجی بخشی
ساہ دِتے تے سُرت جگائی
میں سنگ جاگ کے ساری راتیں
سانوں سیجھ سویر وکھائی

پر ہُن اوہناں واڈاں اُتے
جد کائی سُفنا دِسدا اے
چڑھ چڑھ آوندی قہر ہنیری
ساگر کینج پیا گجدا اے

[جو بیجل نے آکھیا]

تے اوہ اِک اِک چھلّ دی چھاتی
تے اوہ لوری لہر پنگھوڑے
کیہ کیہ تارے ٹھک رہے سن
کندھیوں لہہ کے، ساگر اُتّے

کیویں سجھ دا نگ سی جڑیا
کل ریتڑ دیاں چھلّیاں اُتّے
اوہ سارے اقرار نبھاساں
لِبتّے تے جو تُس نال کیتے

اَج سمنوں مُڑ کے جانا اے
اوہناں ہڑّھاں طوفاناں اندر
رُت دی ریت نرالی ہوندی
جھکّے ہنی شریاناں اندر

دُور اَجے تاں بھانویں کنڈھا
اوس دی واج پیا سُندا ہاں
تیری جوڑی اوس بیڑی تے
بہہ کے اَج میں ٹھیل پیا ہاں

چنگا بھیٹائی! میں چلدا ہاں

*

اوہ آکھیندے

تُوں بڑا غدّار ایں وے
زندگی نال پیار ایں وے
موت توں انکار ایں وے

دیس سارا خودکشی دا
جے کیدائیں سوچ لیندا!
کیوں تُوں اوہ جھلدا ہِکّلا؟

کاھنُوں تُوں اے دینہہ لُوں ڈٹھا
رات قسمت دا اے چِٹھا
موت دا مُونھ سبھ توں مِٹھا

توں بڑا غدّار ایں وے
بہہ ہِکّلا سوچ سوچیں
تے نیرالی چاہ لوچیں

[جو پوجل نے آکھیا]

میں اکھیندا

زندگی نال پیار ھاں میں
موت توں انکار ھاں میں
ایسے لئی غدار ھاں میں

دیس سارا خودکشی دا
جے کیدائیں سوچ لیندا
اوھنوں میں جھلدا ھیکلا

کھنڈ دی جو کائی مدا اے
موت کائی داجڑا اے
جو اوھناں دے نال دا اے

کیہ اوھناں سنگ سوچ سوچیں؟
تے اوھناں دی چاہ لوچیں؟
جے کوئی غدار نہیں توں

داجڑاے داج

مزدور بچے دا گیت

پگ وڈی ابے دی
چھُرا وڈا ابے دا
چُنّی وڈی اماں دی
توا وڈا اماں دا
ڈھڈم وڈا سیٹھ دا
ڈھیڈم وڈا سیٹھ دا

ہتھ چنگے ابے دے
لونگ چنگا اماں دا
گیت چنگا اماں دا
چیچی چنگی ابے دی
ڈھیڈم بھیڑا سیٹھ دا

روٹی سُک سکڑی
لُٹ لئی دیس دی
بھکھ بھیڑی دیس دی
اکو بھیڑی سیٹھ دی
ڈھیڈھ بھیڑا سیٹھ دا
ڈھیڈھ بھیڑا سیٹھ دا

اک دن سیٹھ دا
وڈا ڈھیڈھ پاٹسی
چھڑی وڈی ابے دی
وینی وڈی ابے دی
ڈھیڈھ وڈا سیٹھ دا
ڈھیڈھ وڈا سیٹھ دا

•

*

میں تیرے قربان وے
ویہڑے آ وڑ میرے

•

ہور کیتے نہ ایہو جہے بھُل، نہ کوئی مہک، نہ ویہڑا
ایتھے موتیئے دے متھے تے، تریل کریندی ڈیرا
مہک ایہہ وانگ انسان وے
ویہڑے آ وڑ میرے
میں تیرے قربان وے
ویہڑے آ وڑ میرے

میری مِٹھی دی پیالی چوں بھرلے گھُٹ امرت دے
اِتنا تے تینوں وی جھکنا پوسی میرے اگے
جیتنا تینوں مسان وے
ویہڑے آ وڑ میرے
میں تیرے قربان وے
ویہڑے آ وڑ میرے

جے کوئی ساک نہ تیرا، تینوں آپنے باغ اُتاراں
جیتھے گھبرواں دے جوبن نے کھیڑے پھُل اناراں

گیت اوہ وکھرے گان وے
وہڑے آ وڑ میرے
میں تیرے قربان وے
وہڑے آ وڑ میرے

دو آوازاں

(۱)

کیتے تاں بہنا تھک
مُسافرا!
کیتے تاں بہنا تھک

ادھّی رات، اُتر وچ کانبھا
اگے تاں چُوھڑ لک
مُسافرا!
کیتے تاں بہنا تھک

برکھا وانگر واء پئی ڈُسکے
دُوری کولوں جھک
مُسافرا!
کیتے تاں بہنا تھک

جھڑ اسمانی، بجلی چیکے
ساتھ ھکّلا اک
مُسافرا!
کیتے تاں بہنا تھک

کانبھا۔ تانھ، بولا خان وچ اک پہاڑ دی چڑھائی
لک۔ گھاٹی

[جو بیجل نے آکھیا]

(۲)

بندا اے پربت توں ڈاھڈا
جے کائی تینوں شک
مُسافر!
کیتے نہ بہنا تھک

ادھّی رات، اُتر وچ کانبھا
اگّے تاں چُوھڑَ لک
مُسافر!
کیتے نہ بہنا تھک
مُسافر!
کیتے نہ بہنا تھک

امیر خسرو پنہاری نوں

"تیرا ناؤں؟" "کانتی"
"تیرا رُوپ انُوپ اے
میرا رنگ نہ رُوپ اے
تیری صُورت مانولی
تُوں کیہ جانے بانولی
من متّذپ دی اگ اے
تیری کایا، کانتی!"

"میرا ناؤں، کانتی،
میرا ویس بنارسی،
تیری بولی فارسی
میری بولی پُوربی
تے میں پُوجاں مُورتی
تیرا من کھنگھوں میں
چندرماں دی شانتی"

"ویری سمجھ نہ کالتی
ایہہ میرا وی دیس اے
کِنّا گوڑھا، گیروا
میرے تن دا ویس اے
تیرے میرے پنڈ، بھلا
آپو اپنا تھانولا
پر ایہناں وِچکار وی
پانی تاں اِکو جیہا

سیری چنگی کانتی
مَیں تے ہاں ویدانتی"

تھانولا۔ رکھ دے گردے پانی دین والی گول تھاں

*

سُونہرے پاکے کھیس، ابھاگن دھرتی جد سَون جاندی اے
کھُسرو رووَن لگدا اے

چَن اسمانی جیوں اِک بِرہن دی چھاتی ورلاندی اے
کھُسرو رووَن لگدا اے

پِپّل دی ٹہنی تے بیٹھی کوئل جد کُرلاندی اے
کھُسرو رووَن لگدا اے

اِس دھرتی دے بھاگ انوکھے، روندیاں روندیاں گاندی اے
کھُسرو رووَن لگدا اے

میرے من وچ جو کھُسرو اے نیر پروندا رھندا اے
گھر جاوَن دی گل کرو تاں بے وس روندا رھندا اے

کھُسرو۔ خُسرو

لیطف بھٹائی تے خسرو

دو دیپ بلے

اِک جمنا ماں دی کَندھی تے
اِک سندھُو ماں دی ریتی تے
دونہاں وچ وَکھری پربت دی لَو
دونہاں تے سوھنے پھُل کھِڑے
دونہاں نُوں جھکڑاں دی جھولی
اساں ہاکے نِکل گئے ساں، پر
پھُل کُرمائے، نہ لَو بجھی
تے چانِنیاں دی پَت جھڑ وچ
اوہ دیپ اجے وی ھسدے نیں

اوھناں دیاں لٹ لٹ مہکاں چوں
اساں ھُن تائیں راہ پئے لَبھدے آں
جس پربت ڈگر توں بھٹکے ساں
اُس پربت ڈگر تے مُڑدے ھاں

*

ھُن تائیں میرے من آتن وچ
پریت، کبیرا کتئے
جیون مرن وچکار اِک وگدی دھارا
ھُن تیکن اِک شوکدی ناگن بن کے
پئی پھُنکارے
ایہہ دھاگہ اِک پَل اے پیارے
کرودھ تے ڈر دے جگ وچ
ایہہ دھاگہ اِک رکھڑی بندھن بن سکدا اے
آ ونج پریم دُوارے
آن بُجھا ونج بیتیاں گلاں دے انگیارے
ھُن تائیں میرے من آتن وچ
پریت، کبیرا کتئے

*

لوک کہیں میرا بھئی بانوری
ساس کہے کُل ناسی رے
(میرا بائی)

تُوں کس دھرتی دا واسی وے
کہیا چکور ایں؟ کد آوے گی
تیری پُورن ماسی وے؟
تیری کوتا تھئی بانوری
لوک آکھن کُل ناسی وے
کیہڑا دیپ جگایا، جس دی
جوگ بنی جگ داسی وے
کیہڑی دین ملی اے تَنُوں
جنم جنم دی پیاسی وے؟
اپنے من وچ ڈُب کے تکیا
کیہ کعبہ کیہ کاسی وے؟

*

"تُوں کَون سَجن؟"
"مَیں رُومی ہاں"
"گَل سُن رُومی مَینُوں وہل نہیں
مُڑ ہور کِسے ویلے آویں"

"تُوں کَون سَجن؟"
"مَیں تُلسی ہاں"
"گل سُن تُلسی، مَینُوں وہل نہیں
وت ہور کِسے ویلے آویں
مُڑ ہور کِسے ویلے آویں

اِس پتّھر وچ آج اوڑک مَس
ٹِل لاکے ڈاھڈا، ساہ گھتّیا
آج اس سُفنے نوں رُوپ ڈھیا
آج میری دھرتی مُسکائی

مُسکان ایہہ ہور وی پھبنی اے
سُوھی لیک اجے متّں گھتنی اے
ایہنوں ہور وی رُوپ اجے چڑھنا اے
میں ہور وی کم اجے کرنا اے

گل سُن رُوسی! سینوں ویہل نہیں
گل سُن تُلسی! سینوں ویہل نہیں
مُڑ ہور کیسے ویلے آویں
گل سُن راگی! سینوں ویہل نہیں

*

گبھرو پُت کیوں ٹوٹے ہویا؟
کِس دے لئی تُوں مویا؟

چانن ورگا تن اے تیرا
کالی رات کفن اے تیرا
کِس دے لئی تُوں مویا؟

تُوں وی بھُکھا، اوہ وی بھُکھا
کیوں زخمایا اوہدا جُثّہ
جس نال اِکّو دُکھ دا ناتا؟
کِس دے لئی تُوں مویا؟

بھُکھے ڈھڈھ تے رجّے ڈھڈھ دا
کیہڑا ناتا، کیہڑا رشتا؟
کِس دے لئی تُوں مویا؟

اج چڑھدے دی بھُکھ، وطن اے
ایہہ بندوق بھُکھے دا دھن اے
گولیاں کیوں ونجائیاں چنّاں؟
ویر تے آپ ورھائیاں چنّاں؟

[جو بیجل نے آکھیا]

گبھرو پُت کیوں ٹوٹے ہویا؟
کیس دے لئی ٹوں ہویا؟

*

سچ اک ایہو جیہی تکڑی اے
جس لئی ہر کوئی ایہو سوچے
مَیں والا پاسا بھارا اے

نماں اتے انماں، دونویں ہی
آکھن اسیں بڑے سچیار
شاید سچ دے رُوپ ہزار

کُجھ وی ہووے مَیں آہندا ہاں
ایہہ اِک سچّی گَل ازل توں
مَیں ایہنوں اپنا لِتّا اے

ہر کوئی اپنی روٹی کارن
اپنی پیاری دھرتی کارن
تے اپنی آزادی کارن
جنگ جُگ توں لڑدا آیا اے
تے ایہہ جنگ اے سیویاں بھریا
جندڑی نُوں ایس لِشکایا اے

تے ایہہ جنگ سدائیں چلّنا
جد تائیں سجھ نکلدا رہسی
ایہہ جنگ اوس دیہنہہ تائیں چلّنا

جد تائیں ماواں بچڑے جمسن
جیوَن کارَن جنگاں تھیسن
جیوَن کارَن جنگاں تھیسن

*

دُھمی تھنّی تاں پنچھی جاگے
چانن اُٹھیا
ھسیاں توبل دے ھوٹھاں اُتے ستّیاں کلیاں
جاگیاں نیندر دے وچ ڈُبیاں گلیاں
جاگیاں گائیں، گائیاں والے جاگے
دھرتی دے رکھوالے جاگے

تے رشماں دیاں واگاں پھڑ کے
چڑھدے دا رتھوان کدائیں اگے جاسی
تے جیون گلاّں دی بھِن بھِن
سارا دینہہ کنّاں وچ آسی
تے مَیں چن دی چرنیں بیٹھیاں
ساری رات گُزاری

دنیا سُتّی تے مَیں اکھیّں ملیاں
دنیا جاگے، مَیں سوں جاواں
ھُن تاں وِینا تے سر دھر کے
ڈُب ونجاں مَیں مٹھڑے سفنیاں اندر
میرے گُن، آوگن،
تُوں وِیرن دھرتی!
ھُن تے بھُل جا
مٹّی سنگ کد تائیں ویر کماسیں

[جو بیجل نے آکھیا]

میرے گیتاں نوں توں بھانویں
ھانویں لا لے
بھانویں ھتھوں ھتھ ٹھکرا دے
مینوں ایڈی کیہ پروا اے
میں تے سارے دوس بھُلا دِتّے نیں

ھُن میں،
سُکھ دی نیندر سوں جاواں گا

جیل وچ بلیک آؤٹ

جد کھولی تے چنّ کھڑدا اے
کائی پرانا پھٹ ملدا اے
جو بیڑی دا سونا لاوے
چوکیدار نوں وٹ چڑھدا اے

کیسے دا من کنجھ بیٹھا لوچے
ہولی آن ہونی نوں سوچے
بمباری دے ڈر توں بجلی
روز بجھا دتی جاندی اے
چودھویں دا ہر چنّ کھڑیا اے
رات تے نہیں ایہہ دن لگدا اے
اوہنوں نہیں بجھاندا کائی
اوہنوں کون بجھا سکدا اے؟

[جو بیجل نے آکھیا]

*

دور اسمان توں
سیال دا چن سدا
میرے من نوں بلاندا رہیا
تے میں اِک سورما
چھویاں بلماں دی لو ہیٹھ لڑدا رہیا
تے ایہہ اُنگھلانا وی
مینوں راس آگیا

کھُب گئے رن تے سورج دے نہوں جد کدی
میں نہ اوہناں توں وی مونہہ کدی پھیریا
ریت تراسا بنی
میرے پیراں دیاں تلیاں، بلیاں وی ہر
رُکھ دی چھاویں نہ بیٹھا کدی
پھنٹ جدوں مل گئے
کِینتے کالے گلاباں دے پھُل، میرے انگ انگ تے کھِڑ پئے
ویریاں نے اُلانبھا نہ دتا کدی

کیتے مَیں لڑدیاں،
کیتے ہی وار ہوچھے جیہے
تے نہ مارن دا جھاکا پیا
نہ مَرن دا ہی ڈر جھاگیا

فیر وی،
پیڑ دی بَلدی ہوئی ریت تے
دور اسمان توں
سیال دا چَن سدا
میرے مَن نُوں بُلاندا رہیا

*

ایدھر ڈلڈل اودھر ڈلڈل
لاش پئی کسائی ریتڑ اُتے
تے لوہے دے توپ دے آگتے
اِک بندوق پئی دھرتی تے
تے جنگی تمغہ پیا لیشکے
اوھدی خاکی وردی اُتے
ماس اوھدا سبھ گل گیا اے
پیراں وچ پر بوٹ اے ہسیا
کاں وی اُڈ گئے آھلنیاں نوں
شامیں، چھڈ ہڈیاں دا پنجر

گھُور رھیا حیرانسی بھریا
پہلا پھُل کنڈیاں چوں اوھنوں

*

دُن تے سُورج ڈھل رہیا اے
پربتاں وچ

تھک گئے نیں پیر بھانویں
مُڑ وی کائی چل رہیا اے
پربتاں وچ

ریت دے ٹِبتے لے جو
دیوا جیہا اِک بل رہیا اے
پربتاں وچ

اِک نویں سُورج دا سُفنا
اوہدے اندر پل رہیا اے
پربتاں وچ

آون والا دینہہ ہُنے توں
اپنی اکھیں مل رہیا اے
پربتاں وچ

*

جس ویلے وی کیسے دے گل چوں
طوق غلامی ٹٹیا
میں جاتا میرا آپنا گاٹا چھٹیا

سارے جگ دے بندی والو! بندی خانے وچوں
جد وی کوئی چھٹیا
میں جاتا میرا آپنا سنگل ٹٹیا

کیسے وی جائی، جد وی میرے
قاتل دے ہتھ کنبے
میں جاتا میری دھون دے آصلوں
ڈھلے پے گئے پھندے

گاٹا ـ دھون، گردن

*

جس تے ہویا
جد وی دویا
جس جائی وی ہویا
ظلم اوہ میرے تے ہویا اے

بانہہ کالی ڈگی
چمک پیا میں
جدوی سر کائی لتھا
اوہنوں اپنا سر جاتا اے

کوئی وی کنّھا
چھرا کوئی وی
جس تے چاّیا
میری رت وچ رنگیا اے

جس ویلے وی
گیت میں اُٹھا
اِس دھرتی دا
قرض میں جیکن لاہیا اے

*

آج مڑ گھلّی،
واہ پُسرے دی
مڑ جگاں دے
پیار دی یاد ستاون لگّی
مڑ میں تینوں،
لبھدا پھردا ہاں اُرواشی
میں جو کالیداس وی ہاں
وِکرم وی
آج مڑ تیرے لئی
میں ڈاڈھا اودریا ہاں
تیرے والاں دی مہکار توں اوہلے ہوکے
میں کوتا تے لکھ لیندا ہاں
پر ایس بو دی ساری دنیا اُتّے
جے خوشبو دی چادر گھتّاں
تد وی کیہ اے؟
جے میں پریت دے سوہلے گاواں
تد وی کیہ اے؟

اشی– عُروشی

ہائے کینی تکھنی،
کفن دی بو اے
ہائے کینی سوڑی، واٹ وفا دی

کینا چنگا ہوندا جے توں
مینوں،
کدی نہ چھوڑ کے جاندی
کدی نہ سیتھوں،
اپنا ناتا تروڑ کے جاندی

*

تُوں جو متھوں مگروں آئیں
کینجھر تُوں کارونجھر تائیں
میرے گیت سُنیں
مینُوں یاد کریں

دھرتی ساری رتڑی ٹہنی تھی ویسی اوس تائیں
تُوں جے اوس تے میرے شعراں دے پھُل کھڑدے ویکھیں
شالا ایہو سمجھیں

شعر وڈیری ذات نہیں کوئی
پر ایہہ سچ وڈیری شے اے
تے جیہڑا سچ، سچ کھلووے
اوہو سچ، وڈیری شے اے

کارونجھر—تھر دا مشہور پربت

*

مَیں مَندر تُوں ناد
مَیں گِرجا تُوں ٹل
نیندر میری کیوں
روز وَنجاوندا ایں؟
کیوں جگاوندا ایں
میرے آد جگاد!
میرے آد جگاد!
مَیں مَندر تُوں ناد

*

آجے تے بدلاں وانگر
جھکھڑاں دے وچ گھریا
جگنو تکنی اندر پھسیا
ایس دھرتی دا ٹوٹا
میری سدھر دی،
ست رنگی پینگھ چ ڈکیا ہویا
تے میں،
پہلا شاعر اوہدی سندرتا دا

گیت مرے،
عیسے دے ہوٹھاں اتے
جیوں مریم دے دُدھ دی
چٹی دھارا
پیار دے نویں سمے دا سانجھی

تے ہر حالے
اوہ دن وی تاں آسی
جد ٹُٹ جاسی
سنگلاں سُولیاں دا ایہہ لمّا گھیرا
نویں مَنُکھ دا اندر
جاگ کھلوسی

تے مَیں پہلا شاعر
اوہدی سُندرتا دا...

*

سَینوں اِنج نہ رول
تئوں ہی سَینوں گول

تَینوں لبھدا ھاں
کِتّے نہ پائی تھاں

آ وی میرے ڈھول!
توں ہی سَینوں گول

گول ــ ڈھونڈھ، لبھ،

*

پانیئے بلدی جوت
من میرے وچ اوت

تیرے در تے ٹیں کلال
لاؤندیاں سد نبھائے سال

توں نہ دِتی بُوند
کیوں ایڈی آن ہوند

پانیئے بلدی جوت
من میرے وچ اوت

اوت۔ انڈیل، پا

*

کیوں تُوں مینُوں چھیڑ رہیا ایں؟

ہُن تے بھُل چُکیا مَیں اوہناں،
مدھ بھنّے نیناں دیاں گلاں
یاد کراندا ایں کیوں مینُوں
پریت وِیں دیاں وِسریاں گلاں؟
اینہاں گلاں نال نہ ہوسی
چھاں جیون دے اَوکھے راہ تے،
بیتے ساون دی برکھا توں
کیہو جیہی تُوں ٹھنڈ منگدا ایں؟
ویکھ تے سہی تُوں،
راہیں بلدے پتھر نمانے
سر تے ورھدی اگ وی تک لَے
بُوند بُوند نُوں میری دھرتی،
ترس رہی اے
بَلنا وی اے
چلنا وی اے
آپنا ڈیرا،
دور بتھیرا، سجناں!
مَیں تینوں کد نہ کیتی اے
پر اک من میرا وی آپنا

ایس جیون دی اوکھی راہے
جدوں جوانی چیتے آوے
ہرناں دی اِک ڈار دسیوے
تے مُڑ کدھرے گم تھی جاوے
مدھ بھِنّے نیناں دے بدّل
چار چوفیرے
گھیردے آون
وِسرے پریت دے،
کِتنے سُفنے
گھور آمبر وچ
راہ بھُل جاون

پر ایہدے نال
کیہ ہوندا اے؟
اِک مُدّت توں میری دھرتی،
بُوند بُوند نُوں ترس رہی اے
پَیر ودھاویں، سجناں،
سانُوں
چلنا وی اے
بَلنا وی اے
ایس جیون دے لَمّے دینہہ نُوں
ٹردیاں ٹردیاں ڈھلنا وی اے

کیوں تُوں مینُوں چھیڑ رہیا ایں؟

[جو پیجل نے آکھیا]

*

کل ڈِٹھا بھوئیں وال
مُچھاں دے وال
تاں دو تن آہے چیڑے

سوچے کالی سنگ
ازل دے انگ
کریندا ہا ہا ہے ہے

پندرہ سو تے ہیٹھ
لتھا او سیٹھ
وڈیری شے ایہہ پیسے

اوہ ہالی دی دھی
ربا ایہہ سی
پیا کل پالا ایتھے

جے تُوں سوڑی دار
تاں ہر گفتار
وی ہوسی تیرے ولّے

بھوئیں وال ـ زمیندار، وڈیرا

*

رات اساڈے مےَخانے وچ
آیــا خرقہ پوش
تکیا ہر اِک دیوانے وچ
اس دا صبر تے ہوش

آکھیوس حافظ آں میں یارو!
شہر میرا شیراز
میرا پینا، پیون ہارو!
جیکن عیَن نــماز

آکھاں حافظ ، آ، میں سنگ
بہہ تــوں خــرقہ لاہ
پہلاں ساڈے سنگ ننگا ہو
مڑ دُھر اندر آ!

تینوں مُلا" دا ایہہ خرقہ
کیَں پوایا یـــار؟
بی ساڈے سنگ ننگیاں بہہ کے
جے توں پیون ہار

*

نیکڑا ٹیکلٹو
وڈھے ہوئے کھیت تے کُدّے

شیکرا تاڑے
مار جھپٹّا، اوس نوں
چیرے پاڑے

اوڑک کیوں نہ سدا؟
او بھرا!
نیکڑا ٹیکلٹو
وڈھے ہوئے کھیت تے کُدّے

ٹیکلٹو۔ اک نیکڑا جیہا پنچھی

*

پانی چ مہئیاں
دور نیں گیئاں

نیاریاں نیاریاں، کالیاں کالیاں
لہریں لیکاں
پانی چ مہئیاں

ایہہ شاماں دے سوانگ ہوا وچ
توں ای توں ایں
ہُنے تاں ہوسی بانگ، فضا وچ

غائب تھیسن
لہریں لیکاں
پانی چ مہئیاں

*

او پردیسی، او پردیسی
کیہڑا تیرا دیس؟

تینوں کوئی سینجھانے ناھیں
دُھن تیری نوں جانے ناھیں

اِکتارہ کیں کان بناویں؟
کدی کدی سُر ایس تے گاویں

ایہہ بندے کد تیرے ہنسن
تینوں تیری رت وچ رنگسن

گیروا تیرا ویس
کیہڑا تیرا دیس؟
او پردیسی!
او پردیسی!

*

شاماں ویلے، کالا کنچھی
میرا مــن
جیون بــن

اُڈدا اُڈدا اوڑک تھکسـی
کلّلا تــن
میرا مــن

شاماں ویلے کــالا کنچھی

*

شاماں، چُپ، اُتّر دی واء
کُونج ہنی کُرلاندی، آ!
بن کے کُونج مدا!

ہر جے کر تُوں کُونج نہ ملیا!
مڑ تُوں کیہ ایں؟ کیہ ایں بھلیا؟
... شاید کُجھ نہ جھلیا ...!

ملیا۔ دوستا، سجناں، کسے نوں پیار نال خطاب کرن لئی بولدے نیں

*

دھمّی تھئی اے
آک دے نیالے پھُل کِھڑے نیں
سُکّی دھرتی دے نَیناں وچ
کِنّی آس اے
آس اے ساونی بـدلاں دی
تے
ٹھنڈیـاں مٹھیاں چھاواں دی
سُندر نَین،
اینہاں پھُلاں دے
ساریاں دا مـن ٹھگدے نیں
نِیلیاں ناڑاں وچ
ایہناں دی،
کس تکّی اے
وِس ورھیاں دی گھُلّی ہوئی
سُورج کد تائیں،
ایہناں اُتّے
تِیر چلاسی،
پاگل چھیکڑ نُوں پچھتاسی،
سارا زور مُکا،
ڈُب جاسی

اوہ کیہ جانے
دُھپ نال نہیں کُمھلاؤندیاں
زہر چ ڈبیاں نیلیاں اکھاں

*

سچ دا مُل سُناوَن والیا!
اکھئیں آں، کیہہ ویکھ رہیا ایں؟
سوچ رہیا ایں
ایہہ موتی میں کیتھوں آندے؟
پر،
گل تَینوں سمجھ نہ آسی
سولی دے بھَنّے تے ھس کے
کتدی مہاں سنگرامیئے
تانتیا ٹوپے،
جیہڑے اتھرو کیرے سَن
میری جھولی دے وچ ڈِگّے
اوہ موتی سبھ میرے سن

پر تئوں جیہے،
انکھ دے سیک نئوں جریا ھی نہیں
سچّی، تَینوں ایہہ گل سمجھ نہ آسی

تانتیا ٹوپے- ۱۸۵۷ء دی جنگ آزادی دا اِک مہان آگو

 [جو بیجل نے آکھیا]

*

ہــرتگاں وچ رہــن والیو!
رت دی نیں وچ وہن والیو!
کل دی گل اے
جس ویلے تساں ٹھنڈے تُوں اگ لائی سی
تے میرے مونہہ تے دھائی سی

اِتہاس نے پلٹا کھادا اے
مونــہے مُکٹے بندی وانــاں
دھرتی دے کُٹھڑے انساناں،
تُوں اج ایڈی کوڑ چڑھی اے
میرا بدلہ وی ہٹے لیندے انگولادیاں
راہواں اُتے
تــے مــوزمبیقی گلیاں وچ

رتّی مُسکان جو ہوندی اے
اوہ میرے پھٹّڑ ہوٹھاں تــے
ہولی ہولی اج کھڑدی اے

بـــرتگال وچ رہـــن والیو!
رت دی نـَیں وچ ویہن والیو
بخش دتا اے اساں تہانئوں
سندھ دیاں رت بھریاں صدیاں نوں
تاں مـَیں جیویں بھـُل گیا ہاں
رتـــڑے جھنڈے ھیـــڈواں،
اج مـَیں،
تیرے گبھر ُو ویکھ رھیا ہاں
جیہناں،
آپـــنـی رت وچ ڈ ُب کـــے
سامراج دے،
خــــونی داغ مٹا دِتـے نیـں
مـَیں آپنا ھتھ اُچا کـــرکـے
کـــراں ســـلام اوہناں نـُــوں

سندھ دے وسرے بولاں نئوں مـَیں،
گیت نـــواں اِک دِتـــا اے
سچ دے ساتھی انساناں وچ
د ُوری کاہدی؟
تے ایس لاٹ دے پروانـــے
اج سنگی ساتھی

پرتگال دے رہن والیو!
رت دی نَیں وچ وہن والیو!
کل دی گل اے جس ویلے
تُساں ٹھٹّے تُوں اگ لائی سی
تے میرے مونہہ تے دھائی سی

مکلی دے قبرگستان وچ

ایہہ کائی حاتم دا قصّہ نہیں
سچّی گل اے
دھیان دے نال زرا سُن ایہنُوں
سُن،
جے میٹّی بول رہی اے
نندا جام! تُوں کد تائیں
سُتا رہسیں؟
دریا خان لاڑے دی قبر
پئی کنبدی اے
تے مڑ ایہو واج پئی دیندی اے
نندا جام! تُوں کد تائیں
سُتّا رہسیں؟
سر تے سُورج آن کھاوتا
جیون پڑ وچ
آنت دا رولا
کد تائیں سوندا رہسیں؟
نیندر دے وچ روندا رہسیں؟

سندھ دا حاکم جام نندا تے اوہدا جرنیل دریا خان
دونویں دیس دی آزادی لئی لڑدے ہوئے شہید ہوگئے سن

آ، دل کے اس قبر دے،
پتھر ڈھاہیئے
آ مڑ سنگ حیاتی
ساک نبھائیے

*

ایہہ سینت،
اِک ڈھال اے
میرے لڑدے گیتاں دے لئی

ایہہ سینت،
میرے مونہہ اُتے اوہ بُکل اے
جس چوں
رت وچ ڈبیاں میریاں اکھاں
وانگ عُقاب تکیندیاں پیّاں
تُوں ایہہ سمجھ رہیا ایں
جے مَیں،
اَج مڑ
بیتی پیار کہانی چھوہ بیٹھا ہاں
جیہڑی،
جیتھوں پہلاں
کِنّے شاعر آکھ گئے نیں
تے سستی دے،
ہاڑے چولے نالوں لتھیاں لیراں
اپنے سڑدے زخماں اُتّے
بنھ کے،
صحت پیالے بھر بیٹھے سن

سُوجھ دا دِیپ جگالے
تاں جے
سُوجھ کلاء دے تھلویں اندر
پھرا پائیے
آ، سَیں تینُوں،
اپنے دیس دے
دِرس وِکھاواں
ایہہ بھنبھور دی رات وی تاں
اک سَینَت ورگی
تک ریتڑ تے،
پُنوں دے پیراں دی ریکھا
تے
ایہہ وَیر پہاڑاں دے سَے رنگے
تے ایہہ،
کیچ دے گھُمّن گھیر سدیوی
کیہڑی شَے اے
جس نُوں کَلاء اساڈی
پکڑ آپنی وچ لَے نہیں سکدی؟
کیہ اے کیچ،
جیہدے تے میرا من سو واری صدقے،
اوہ اِک سُفنا

تے ایہہ میری کوتا
سِک سجن دی کٹھی
پیروں واہنی
روڑاں پتھراں اُتے دھکے کھاندی
گوری،
"سستی" ناں دھراوے
"سستی" جیہدے معنے
"چن جیہی" ہوندے نیں
جس دا چولا لیراں لیراں
میری کوتا،
اوہدے تن لئی
اِک پروتر، سوہا جوڑا

*

میرا مُل نہ پُچھ او آسر!
میرے گیتاں دا مُل بھرسیں؟

ہٹّی تے کیہ ہُل تھیا اے
ہر موتی دا مُل تھیا اے
کیڈا میلا لگیا ہویا
رَولا رپّا وگیا ہویا
بھاء ہن کیڈا چڑھ گیا اے
سبھناں گیت نوں پڑھ لیا اے
سیانپ وچ ہُن سیک نہ کائی
سواہ اے لیری ،وویک نہ کائی
دات اج بھرے بزار وکاندی
جیوں کائی ننگی نار وکاندی
میں وی تاں ہِک ونجارا ہاں
پر میں سبھناں توں نیارا ہاں
گیت دی لتّے میرے من گونجی
بس ایہو شَے میری پونجی

وویک۔ لوک ناٹک دا اک مخولیا، جیہڑا بندے دے ضمیر دی علامت اے

میں توں جو مزدور اے آندا
بے حالی، جو تھک کے ڈھاہندا
تیں اگے جو چھاتی ڈاھے
پیریں کڑیاں پا کے جائے
اوہناں اندر گیت میں ونڈدا
چوراہے تے گاواں بیٹھا
جس دے پلّے ہنجھو موتی
میرے گیت دا مُل اوہ جوتی

تیں پلّے ہنجھو بھُل کتھے؟
میرے گیتاں دا مُل کتھے؟

*

امبڑیاں گول نہ چھوہرا
دینہہ تتّے وچ

جیٹھہ، دوپہری
ٹہنی اُہنی بھاری گہری
ٹہن ٹہن نوں بھول نہ چھوہرا
دینہہ تتّے وچ

ساون وسّ وچ
انب انب آویسی رس وچ
رُت ماہ، ہن سول نہ چھوہرا
دینہہ تتّے وچ

*

کُتّے بھونکن
سائیں بھونکن
چور وی بھونکن پئے
کیڈی چیک چہاڑ ھوا وچ
ھانہہ نہیندی، کاڑ ھوا وچ

مگھہ پئے چونکن
رستے چونکن
تارے چونکن پئے
کون کویلے آیا ایتھے؟
اس وستی وچ اوہ کیہہ لوچے؟

*

تُوں تاں اکھیندا
"تیرا پُتّر، تیری دھی"
میں اکھیندا
"کیہڑا پُتّر، کیہڑی دھی؟

ایہہ جو سندھ سُبھاگی ہے وے
(تُوں تاں کہیں، نبھاگی ہے وے)
اِس دے اِک بال دا نیسرن
میری پیڑ خیال دا نیسرن
ایہہ جو ساری دھرتی دُکھتی
انگ اگھاڑیس، ڈھڈوں بھُکھی
اوہدے پُتّر، اوہدیاں دھیاں
اوہدے پیو تے اوہدیاں ماواں
سبھ نال میرا ناتا بابا!
تیرا، میرا، ایہہ سبھ دھوکا
جو وی اگّاں دا جمیا اے
غیر تے نہیں، اوہ تاں اپنا اے

توں تاں اکھیندا
"تیرا پنتھ تیری دھی"
میں اکھیندا
"کیہڑا پنتھ کیہڑی دھی"

ناچ ــ دھن

پربت سجن دی، پائل پائل،
آئل! آئل!
گھائل، گھائل،
میرے پیر

جندڑی کائی جھوٹا جیویں
تے میرا من
ریتڑ تے اک بوٹا جیویں

جندڑی سڑک تے سانجھی جیویں
تے میرا من
سحر دوپہریں، سانجھی جیویں

جندڑی کائی کونج پرانہہ دی
تے میرا من
تس ول کائی کونج پرانہہ دی

آئل ــ ماء، امبڑی، آئی

[ماں]

جنڈڑی کانی چھل جھگولی
تے میرا من
اوسے چھل دی ہے اک ڈولی

جنڈڑی اندر اکھ آچل دی
تے میرا من
اُس وچ کالی ریکھ کجل دی

دُکھوں ہاراں
پیڑ نہ ساراں
نت میں گھتّلاں مدھ دے پیالے
تیں لئی لیاواں ناچ نرالے
تردیاں تردیاں پھیرے پاواں
دھرتی تے آکاش نچاواں

گولاں، گاواں
گولاں، گاواں
گجرے گجرے گیت ونڈاواں
کیہ کیہ پوجاں، کیہ کیہ پاواں

گھر گھر گونجے، گھر گھر چھنکے
آس رُلائل
تسّی گھائل
راس نہ آیل
پائـــل پیر

پریت سجن دی پائـــل پائـــل
آئل، آئل
گھائل گھائل
میرے پیر

*

میں ڈوھی آں، سِں ڈوھی آں
میں کِنے ہی دوس کمائے نیں

چھپڑ دے گدرے مُڑک اُتے
ایہہ نیل کنول وی تاں ڈوھی اے
کوئی وی چکوں ہنیرے وچ
جے اُڈدا اے تاں دھروھی اے
ایہہ دوس تے نہیں، جے بندے دی
میں مڑُ کے سٹی گوھی اے

میں ڈوھی آں، میں ڈوھی آں

ایہہ دوس تے نہیں، آکاس نوں چھڈ
دھرتی منگ پریت میں لائی اے
ست رنگی پینگھہ میں سجھہ ولنوں
نت شاماں نوں ٹھکرائی اے
میں بدّل بدّل اُٹھیا ہاں
رشماں دی جھڑی وسائی اے

ڈوھی۔ دوسی، عیبی
گدرا۔ گدلا، مٹیالا
مُڑک۔ چھپڑ وچ آگیا گھاہ

میں ڈومی آں، میں ڈومی آں

ایہہ دوس تے نہیں،اِس دھرتی تے
میں دل دی دہول جوڑی اے
تُوں نفرت کندھہ اُساری اے
میں اوہدی لیہنہ اکھوڑی اے
میں گائے گیت محبت دے
تے واگ وطن دی موڑی اے

میں ڈومی آں، میں ڈومی آں

میں سَد کراں ہر مسکی نُوں
توں ظلم کریں، میں سنگ ٹُراں
توں چیتے وانگر چنگھاڑیں
میں شیر ببر دے رنگ ٹُراں
تُوں لُکیا ویری، تَیں تے میں
کر نظراں تیر تفنگ ٹُراں

میں ڈومنی آں، میں ڈومنی آں

جھُوٹا توں اخیری پت جھڑ دا
مرے رتڑے خواب بہاراں دے
توں اوہناں دے سائے توں بھیڑدا
میں گاواں گیت چماراں دے
جتھے لوہا بِگھرے، زنگ لہے
اوتھے دھرنے دھونی کاراں دے

میں ڈومنی آں، میں ڈومنی آں

لہو کولوں لہوسے، جس ویلے
انسان بِلاں وچوں نکلن
دھوں ستھوں دھوانکھے، جیہڑے پل
مزدور میلاں وچوں نکلن
میں اپنے ساز نوں گرماواں
جد درد دِلاں وچوں نکلن

دھرنا۔ جم کے بہنا

میں ڈومی آں، میں ڈوھی آں

میں لائی سدّ آزادی دی
میں توڑے طوق غلامی دے
ایہہ گیت جیویں کائی جادو سن
سنگل ٹٹے ہر عامی دے
آج سبھناں موتی جان چُنے
ایہہ ہنجھو، میں جیہے سامی دے

میں ڈوھی آں، میں ڈوھی آں

میں دات انوکھی آندی اے
مرا ساز بھِڑے تلواراں سنگ
ٹکراواں اپنے گیت جدوں
میں تساں دیاں دیواراں سنگ
کنج بھاری بُرج پئے کنبدے
تساں ہینے ہو ہتھیاراں سنگ

سامی- جوگی

میں ڈوھی آں، میں ڈوھی آں

تساں مینوں مُولی چاھڑھ دیو
میں تساں توں مُول نہ مرنا اے
جو وکسی میرے مگروں وی
ایہہ اس جندڑی دا جھرنا اے
مڑ چارن بن کسے، چنگ سنّے
میں دوجا بھیرا بھرنا اے

میں ڈوھی آں، میں ڈوھی آں

اس نگری وچ، سبھ توں پہلاں
اوہ دوسی سمجھے جاندے نیں
ھے سیانپ جیھناں دی، دیس دا دھن
اوہ ایہو دوس کماندے نیں
میں کینے ھی دوس کمائے نیں
میں ڈوھی آں، میں ڈوھی آں

ویل وچھوڑے دی

[گیت ناٹک]

دو گیت ناٹک

(۱)

رنی کوٹ دے دھڑویل

ایہہ جو سُندر مایا ایڈی
ساری پلّ دی چھایا، ایڈی
پلّ تیتلی اے، پل جگنو اے
پلّ پلّ دی اپنی خوشبو اے
پلّ پلّ دی اپنی جوتی اے
پلّ اتھرو اے، پلّ موتی اے

[پردہ ڈِگدا اے۔ پہاڑی
تے کُجھ جھُگیاں دسدیاں
نیں۔ کجھ دور ڈھور
ڈنگر بدّھے ہوئے نیں
اِک جھُگی دے باہر اِک
وِینگس (بھروباں چھاتیاں
والی مٹیار) سُتی پئی
اے تے کول ہی دوجی
منجی اُتے ولہار لیٹیا
ہویا چیتر دے اسمان
ول ویکھ رہیا اے]

ولہار [اسمان ول ویکھدے ہوئے]

ایہہ جیہڑا ہے آنت جیہا اے
کیڈا جوبن ونت جیہا اے

بندے وانگ ایہہ کھُرنا ناھیں
میل دے وانگر بھُرنا ناھیں

تارے پچھے، تارے اگے
سُنّاجی، جگ اکیہہ نہ لگے

کیں ایہہ لُونا کساج بنایا؟
کیں ایہہ سارا سوانگ رچایا؟

سیول اے ہیراں دی، ایہہ میٹی
"نہ" وچلی، "ماں" بن دی ڈِٹھی

بھَوری ہے ایہہ، ناسی ہے ایہہ
آدی اے، اناسی ہے ایہہ

رتڑی ہے ایہہ، پیلی ہے ایہہ
کیڈی رنگ رنگیلی ہے ایہہ

نت ایہہ پھُٹدی، روز چھنیندی
سُندرتا تے مہک بنیندی

سدھر ملن دی ریت بنی اے
پرچھاویاں دی پریت بنی اے

آدی۔ آد توں، ازل توں
اناسی۔ ناس نہ ہو سکن والی

[جو ہمجل نے آ کہ

جندڑی کھُنب کراون دا لنکا
موت اے آن جاتے دا کھٹکا

فیر وی جندڑی کیڈی پیاری
کیڈی سدھ ماتی، متواری

[ونگس ول سونھ پرتا کے]

اِس دے ھنس وی چٹڑے چٹڑے
اِس دے وال پشم دے لچھڑے

کیہ کیہ دل نوں دیندے گیڑے
آدھی رات، سکھن دے پیڑے

رات جوبن مٹکا لسنی دا
سونھ ابہ ڈوھنگھا سوچاں بھریا

جس وچ نیندر بھری پئی اے
کونج جویں کائی سری پئی اے

اُتر واء ھاورے آنے
چنتی لہرے، چولی تانے

دســـدی سُندرتا ستھّر دی
جیوں کائی دیوی اے پتھّر دی

اوھدے ھوٹھ نیں ھاڈے جُلدے
موتیاں دی لپ وانگر کھُلدے

نتّیں موھن، جیوں لیرہل سُفنے
لہراں لھـراں چنّچل سُفنے

آدھی رات، انھاں وچ ھائے
تارے، پانی، پتھر، ســائے

تے اوہ در در رُلدے سُفنے
گھائل گھائـی، تـسـے سُفنے

سُفنے اُڈدے، آڑیــاں ورگے
آدھی رات اسمان تے چھاندے

اسمانــاں ول بھیجے سُفنے
لگــے دھرت کلیجے سُفنے

نتّیں موھن- رنی کوٹ دے وچکار وگن والا اک برساتی نا
آڑی- پانی آتے اڈن والا اک پنچھی

سُکھتی ہون کہ ہون ہٹے
کیہ کیہ اُنہاں دے تانے پیٹے

جسے انسان اے سُتّا ہویا
کیڈا گُجھا گُتّا ہویا

بندے دا 'بے انت' نہ کوئی
جو ای ہے وے، ہے وے سو ای

وینگس [نیندر توں ابھڑواہے
اُٹھدی اے]

ادّھی رات، اچانک سُفنے
کالی ڈھن، بھیانک سُفنے

جو وی پکھیاں دا اے جوڑا
اوہناں دا اے آنت وِچھوڑا

ساری لیلا ہے وے نیاری
جل پُجاری، وانگ شکاری

ڈھن۔ بہت ڈونگھا تلاء، اوہ ٹویا جیہڑا آبشار ڈگن نال بن جاندا اے

ولھار:

تدے تاں دھرتی ایڈی پیاری
تسے بندہ ایڈا سنساری

ایہہ جوبن دیاں بھِن بھِن سَدھراں
پیاس تناں دی، پل دیاں لشکاں

کُجھ نہ ہوندیاں، سارا کجھ اے
جھُرسٹ تارے، وچ سفر دے

کس پاسے؟ ایہہ کسے نہ جاتا
اینھاں دا کسے نہ انت سنجھاتا

ایہہ جو سُندر مایا ایڈی
ساری پل دی چھایا ایڈی

پل تیتلی اے، پل جگنو اے
پل پل دی اپنی خوشبو اے

پل پل دی اپنی جوتی اے
پل اتھرو اے پل موتی اے

[جو بیجل نے آ

پـــل دا سهج سبھاء چنگا اے
جیوں اُتّر بُھلا* چنگا اے

بندے گنڈھاں کاس ودھاندے
پـــل نوں تودا کیوں بناندے

وینگس:

پریت وی ہے وے پل دی مایا
تے چھایا دے چھل دی مایا

سڑ وی اُنھاں بن چارہ ناھیں
پریـــت بِناں چھٹکارہ ناھیں

ایســـے وچ سفلتا مـــن دی
میٹے ساری مشکل تـــن دی

پریت جدوں ہے روح نوں رنگدی
بـــدل ہدل بہن اے وجدی

ہی وچوں جو ہُوئے ســـارے
اوہ مٹی دی پریت اے پیارے!

کاس- کس لئی

[گیت ناٹک]

تے سڑ بُوٹے تے پھُل آندے
تریل وسیندی، مینہ پئے لاھندے

تے مٹی دا پیار اے کھیڑدا
ایہہ سارا سنسار اے کھیڑدا

ایہہ اسمان سمندر ورگا
یا بندے دے اندر ورگا

تھاہ نہ ہوندی جس دی کائی
ایہہ نہ اُساری، نہ ایہہ تباھی

دھرتی اُتّے چانن ایہدا
پیار بِناں کیہ مانن ایہدا

بندے دا من پیار سموئے
کیہ کیہ میٹی دے وچ گوھے

پیار اے اِنج بندے دے من وچ
جیوں کائی کوئل چنّن بن وچ

جیویں سرھوں دی پیلی اُتّے
تیتلی اُڈّے برکھا رُتّے

[جو پنجل نے آ

بندے پیار وسارن کاھنوں؟
جیون سنگلیں وارن کاھنوں؟

پیار بناں دھرتی ایہہ بھاری
کالی دُھپ، ریتڑ تے کاری

[گولیاں چلدیاں نیں تے
وِینگس پھٹڑ ھو
جاندی اے۔تیں دھڑوہل
آڈھا، کاڈھا تے ڈاھڈھا
ھنیرے وچوں نکل کے
ڈنگر کھولدے نیں۔کُجھ
پنڈ والے کُہاڑیاں لے کے
آندے نیں تے پیلوں دے
رُکھاں دی اوٹ چوں
لُک کے ویکھدے نیں]

آڈھا:

میں آڈھا ہاں، میں آڈھا ہاں
پر میں ڈاھڈھے دا ڈاھڈھا ہاں

برکھا وچ میں نُور اے لٹیا
شاماں دا سندھُور اے لٹیا

ماردا ساں کلا ھی دھاڑے
رنگ محلیں یاں رجواڑے

سارے سینوں ڈن دیندے سن
دھرتی جھاڑ کے دھن دیندے سن

ھُن ہر کجھ جھُور تھیا میں
پر نہ اجے مجبور تھیا میں

گونیاں رفلاں میرے پلے
سونے دے صندوق میں ملے

میرے نال اے، جو ڈاھڈھا اے
تے جیہڑا کائر کاھڈھا اے

میں اوھناں دا سنگ سہاراں
اُلھاں دی اوٹ چوں دھاڑے ماراں

ڈن ـــ ڈنڈ

جھُور ـــ بڈھڑا، کمزور

بے نکتے سن، بھلے سائیں
سُتّے رہندے رات سدائیں

دینہہ دھاڑے جھل اُنھاں دے
کاٹھہ کہاڑے جھل اُنھاں دے

اج کل نیں اوہ جاگے ہوئے
ہاں، ہاں مالک نہیں اِکو جیہے

ہر جو میری ٹولی یارو
اُس دی بولی، گولی یارو

ہاری ہے ایہہ، ناری ہے ایہہ
پاں کائی ہور آدھکاری ہے ایہہ

ہر کوئی جانے میری بولی
کوئی نہ آوے اگے گولی

جے کائی موت دے اگے تبھیندا
گھر گھر تے بارود سیٹیندا

ناری۔ کھوہ گیڑن والا، پیلی نوں پانی دیون والا
ادھکاری۔ حق‌دار

بوھے بوھے وار کــراں میں
گولیاں نال گفتار کراں میں

کاڈھا:

ڈاھڈھا بھانویں ڈاھڈھا، ساڈا
ہاں، پــر سائیں آھڈھا، ساڈا

تــے اوہ مینوں پیارا کیــڈا!
نال اُھدے بھائی چـارا کیڈا!

ڈاھڈھا:

ڈیل تاں میرا ڈاھڈھا، سچّی
ہاں، پر سائیں آھڈھا، سچّی

میں ھی ایہہ بندوق بھریندا
میں ھی سبھ تے وار کریندا

دُکھی آں، یاں سُکھ سہناہاں
فیر وی دونھاں دا اپنا ہاں

کیوں جے میں دونہاں دا جایا
ہوند ہر اول بن کے آیا

جد تائیں گولیاں برساندا ہاں
وَیری واہر نوں جھل جانداہاں

پہلاں گھر گھر دھاڑ سریندداں
چوری ہر شے فیر کریندداں

[ڈاھڈھا ہنیرے وچ بندوق
سِدھی کردا اے تے آھڈھا
تے کاھڈھا زر زیور چاکے،
تے ڈھور ڈنگر چیک کے ہنیرے
وچ گُم ہو جاندے نیں۔
ولھار چھال مار کے پکھی
اندر ٹنگی کٹُہاڑی لاہ
لیندا اے تے ڈاھڈھے
تے وار کردا اے۔ ڈاھڈھا
بیٹ بیٹ تکدا بندوق دا
فائر کردا اے جو گھُس
وبندا اے تے فیر اوہ
آ کھیا]

[گیت ناٹک]

کہاڑی دا دوجا وار کھا
کے دھم نال ڈِگ پیندا
اے]

ولہار:

ڈاکو اپنے یار بنائے
نیویاں تے ہتھیار نی چائے

بگھیاڑاں دا کھاج بنیسیں
کائر! گرجھاں دے وس تھیسیں

[ولہار دھرتی توں ڈاھڈھے
دی بندوق چُکدا اے
اوہدے پنڈ والے کہاڑیاں
لے کے پیلوں دی اوٹ
چوں باھر آندے نیں]

ولہار:

پربت ورگے پنڈ وسنیکو!
کاہدے لئی اِنج بے وس جیکو

[جو پیلوں نے

کاھنوں لُکدے، کاھنوں ڈردے
مٹھے کیوں بدناویں جردے

کائر راتوں رات نیں آندے
گھاتک، گھاتاں سوچدے راھندے

تے گھر گھر لٹ مار کریندے
ھر گھر والے نوں بھٹ لیندے

ھر گھر والی دا ست کھوھندے
پھیر کے بوھکر ٹُردے ھوندے

ایہہ جینا کاھدا جینا اے
جندڑی زھر دا جیوں پینا اے

ایہہ جندڑی جھوٹا اے جل تے
جیہڑی، لہر ابھارے چھل تے

جو، اپنا سیر اُچا کر کے
کُجھ پل پانی تے پب دھر کے

گیت مدُھر جیہے کُجھ گاندی اے
اپنے وچ سما جاندی اے

اس دھرتی وچ، اس امبر وچ
اس نیلے ڈوھنگھے ساگر وچ

اوھدے وچ وِسر ہئے اُبھرن
مانجھی تے راتیں ھتھہ اُگرن

اِس جل دے سن جیون تائیں
ھر ادھکاری دے سن تائیں

پربت ورگے ہنڈ وسنیکو!
کاھدے لئی اِنج بےوس چیکو

ایہہ بگھیاڑ تاں دِسدے اُتّوں
ایہہ دھڑویل تاں گیدڑ وچّوں

اج اینہاں دا پچھنّا کرنا
اس آھڈھے کاھڈھے نے مرنا

شاہاں دا سندھُور جو لٹدے
تے برکھا دا نُور جو لٹدے

ویسر۔ شارک ورگی ھیک وڈی سمندری مچھّی

[جو بیجل نے آ

اج اُنہاں نوں پوریاں کرنا
پھیرا نہیں اجائیں بھرنا

[وینگس ول مونہہ کرکے آکھدا اے]

وینگس تیرے وال بھلیرے
میرے پیار دے نال بھلیرے

میں ایہناں دی چھاں مانی اے
ایہہ ساری دھرتی واہنی اے

کس سفنے نال... کیہہ کراں میں؟
تیھتوں دور آج پتیر دھراں میں

جینہاں لٹیریاں تینیں زحمایا
ادھی راتیں آن ستایا

اُنہاں نوں جد تائیں ناس نہ کرساں
تد تائیں ایہہ بن واس میں جرساں

میں اوڑک مُڑ کے آنا اے
تیتن سنگ آ، نچنا گانا اے

رنگ رنگیلی دھرتی اُتے
مست نشیلی دھرتی اُتے

دل کے لئب لیاریاں دے نال
تے ہرکھا دے تاریاں دے نال

ہر اس ویلے تاں ونجنا اے
ایہہ کارا تے نہیں بھجنا اے

[وینگس دی رت وچ لیبڑی
چنی، بندوق دی نال تے
ٹنگ کے بندوق نوں اچیاں
کردا اے]

میں تیری رتڑی چنی دا
رتا جھنڈا اج بنایا

چنتی دی بکل وچ اس ہتل
کوٹ دے اندر یاں کاچھے وَل

لئب، لیارے — رکھاں دے ناں
کوٹ - قلعہ
کاچھو - سندھ دے لہندے پہاڑی علاقے دی گٹھ والی ز

[جو بیجل نے آ

ھر ویری اسوں للکر دیساں
ھر ویری تے وار کریساں

جیوں آکھ بوہر کے شیر پکڑدا
ساھن کسے دا دل کڈھ کھڑدا

[ڈاھڈھے دی لوتھ ول
ویکھدا اے]

ھاں گھاتک، اُس دی گولی اے
پر دِلڑی اوھدی پولی اے

اوہ قہری اے اوہ قاتل اے
پر ظالم سُڑ وی بزدِل اے

جے دوروں تکو مُونھاں نوں
ایہہ ویری تاں ڈونگر ہین جیوں

تکنی اے ڈونگر دی سنگھنی
وچ سُرنگ جبر دی سنگھنی

ڈونگر۔ سندھ دے اک پہاڑ دا ناں

ہر ویلے اوہنوں ڈھاہندا اے
اک سکھنا ڈھانچہ پاندا اے

[ساتھیاں ول ویکھدا اے]

اے معصومو! اے مظلومو!
بن گھنگھور گھٹاواں جھومو

پربت پربت للکر مارو
اُٹھ کے وار کرو دکھیارو

رات نہ ایہہ باقی رہنی اے
گھات نہ ایہہ باقی رہنی اے

پاپی دے اِس واڑے اندر
رات لنگھائی دھاڑے اندر

رہندی رات وی مُک جانی اے
تے ایہہ بات وی مُک جانی اے

ویری دے پچھے جانا اے
تے اوہدا گاٹا لاہنا اے

راجو بیجل نے

ہاں بھلڑی دھمی وی آئی
'نیّیں موھن' تے نچنی گانی

لہو، رشماں پانی تے
جیوں چاندی اے، ہلیانی تے

چم چم چم چم گہنے چمکن
تے اپنی بھیڑی اکھ جھمکن

تے پربت نوں ڈھاہ کے آنا
ہیروں سروں مُکا کے آنا

بھکھے سنگی پکھیاں دے نال
چاٹی چاٹی دہنیاں دے نال

دہنیاں دے نال گائیاں دے نال
آپنیاں بھلیائیاں دے نال

ڈرناں بھری اُڈیک توں چھُٹ کے
مُڑ ڈوھنگھی نیندر کرسُوں وے

ہلیانی— ہالی عورت

مست ہوائیں سنگ جیں تَرنا
مُول نہ اُس بندے لے مرنا

ساہ جو وارے انکھاں اُتے
اینہاں جھانگیاں، جھنگاں اُتے

اپنـی ہَملی کھیتی اُتـے
اپنی سـوھنی ریتی اُتـے

جگ جنجال تاں ڈاھڈا سوھنا
ہاں ایہہ جال تاں ڈاھڈا سوھنا

اِک گھاتُو نے ڈیـرہ لایـا
تے ہر اِک لئی جال وچھایا

مـن بندے دا کُنڈی اندر
کُنڈا پھسیا مُنڈی انـدر

گھاتُو ـ پانی دی ڈوھنگھاں وچ جان والا
مُنڈی ـ گِچی، دھون

[جو بیجل نے

جیہڑا مٹھڑی پیڑا کردا
اِس پیڑا نوں بندہ جردا

جس ویلے ہر دھاڑے آون
دھرتی تے انھیر مچاون

چن وِچوں، آکاس دے وِچوں
دھرتی دے بن واس دے وِچوں

اِس گنڈھیر تے گُم دے وِچوں
اپنے ھڈ تے چم دے وِچوں

ٹلیاں دی ٹنکار دے اندروں
اس سارے سنسار دے اندروں

قہر ظلم دی بو آوندی اے
ڈونگھے غم دی بو آوندی اے

گنڈھیر۔ اک خاص قسم دا گھاہ
گم۔ اک پھل دار رُکھ

کیہ جھانگی چوں، کیہ سانگی چوں
کیہ دُھوں وِ چوں، کیہ دانگی چوں

کیہ چھاگل چوں، کیہ روٹی چوں
کیہ تیرے گل دی گوٹی چوں

کیہ تیرے کالے والاں چوں
کیہ تنبورے دے تالاں چوں

کیہ گیتاں چوں کیہ بیتاں چوں
کیہ چیتاں کیہ آن چیتاں چوں

مُڑ مُڑ کے اوہو ہو آوے
ڈوھنگھے غم دی چھٹ ورھا وے

اج تاں ظلم مُکا کے آنا
تے ایہہ جھنڈا لا کے آنا

دانگی- میٹی دا توا جیہنوں پتھیاں کرکے روٹیاں پکاند
گوٹی - گانی

[جو بیجل نے آ

اِنہاں دی رتڑی مستی دے وچ
اپنی پوری وستی دے وچ

کائی سورج بـــال کے آنا
رتـــا دیہنہ اچھال کے آنا

[ولہار دے سنگی مٹھیاں بیھچ کے باھواں
اچیاں کردے نیں]

کائی سورج بـــال کے آنا
ر"تـــا دیہنہ اچھال کے آنا

ایہہ جھنڈا رتڑی مستی وچ
جُھول رھیا اپنی وستی وچ

اساں تاں مار شکاری، آنا
ڈھاہ کے ربت بھاری، آنا

[گھائل وینگس اُٹھہ کے
ساریاں دے گل وچ رتڑا
گانا بنیدی اے تے اوہ
فیرکورس وچ گاندے نیں]

کانی سورج بال کے آنا
رتّا دیہنہ اچھال کے آنا

مچ مچا کے بیلیاں تائیں
دھرتی دے دھڑ وبایاں تائیں

اج تاں مار ٹھکا کے آنا
کانی سیجھ جگا کے آنا
کائی سیجھ جگا کے آنا

[سبھو کورس وچ گاندے
روشن پرچھاویں وچ
جاندے ہوئے دسدے نیں۔
پردہ ڈگدا اے]

[جو بیجل نے آک

(۲)

بھگت سنگھ دی پھانسی

[کئجھ چونویں حصے]

کجھ صدیاں لئی بھونچال جیویں
ایہہ اپنی موت سوال جیویں
ایس کدی تاں اُٹھ کے نچنا اے
ایہہ سچ اجکل وِچ مچنا اے
تاریخ دے وچ اوہ دھڑک رہے
کجھ پل بُجھ کے مُڑ بھڑک رہے
جو اپنی اگ جلاندے نیں
دھوناں دے پھند گلاندے نیں

("آزادی"۔ میں ایس خطرناک لفظ
نوں کامیاں دے وچکار لیکھدا ہاں
جیویں کسے وحشی جانور نوں
سینگھاں توں پھڑیا جاندا اے)

ہک یونانی لکھاری

پہلی جھاکی

ویس دھاری :

بھگت سنگھ

چندر شیکھر آزاد

کشوری لال

سکھدیو

ڈاکٹر گیا پرساد

راج گورو

سال : ۱۹۲۸

ماحول

[لہور وچ اک تہہ خانہ۔
رات دا ویلا اے۔ تہہ خانے
دے چارے پاسے لالٹین
جگ رہے نیں۔ کندھ اُتے
ہندوستان دا نقشہ، جھانسی
دی رانی، تانتیا ٹوپے تے
نانا فرنویس دیاں فریم
کیتیاں تصویراں لگیاں
ہویاں نیں۔ وچکار اک
میز پئی اے جیہدے اک
پاسے بھگت سنگھ، کشوری
لال تے ڈاکٹر گیا پرساد
بیٹھے نیں تے دوجے پاسے

[گیت ناٹک]

چندر شیکھر آزاد، سُکھدیو
تے راج گورو نیں۔ میز
تے چھ بم رکھے ہوئے
نیں جیہڑے تہہ خانے اندر
خفیہ کارخانے وچ تیار کیتے
گئے نیں۔ میز تے اک اخبار
وی پئی اے۔ جیہدے
پہلے صفحے تے کالے
حاشیاں وچ لالہ لاجپت راء
دی موت دی خبر چھپی
ہوئی اے]

بھگت سنگھ:

ایہہ دیس تماشی جھلا اے
من اونہاں دا جھل والا اے

ہر گیان اونہاں دا رنگلا اے
جیوں رات دے سر تے ترنگلا اے

ترنگلا ۔ تین تاریاں دا اِکٹھ۔

[جو بیجل نے آ

ہر تیاگ اوہناں لئی روگی اے
ہر منزل اوہناں دی روگی اے

جو دند کتھا اے سیانی اے
جیون شے کوئی چُوہے بھانی اے

جو کترن بیٹھے من من وچ
ایہہ بھین بھین جوگی بن بن وچ

سندھور ایہہ متھیاں تے جڑ کے
تے کُوڑے گیت پڑھ پڑھ کے

اوہ تکیئے تیرتھ ونجدے نیں
تے مُڑ مُڑ منتاں مندے نیں

جو دُکھ بھُوں سارا دھرتی دا
تے پھندہ بھارا دھرتی دا

اوہ پوتھیاں پُستک بنے پیندے
تے زہر بھرائے تے جیندے

کائی جی تے ڈاھڈھ جھلیندے نیں
تے پندھ پہاڑ جھگیندے نیں

کائی لوبھی 'کنچن چنگا' دا
کائی 'جمنا' دا، کائی 'گنگا' دا

کائی ویکھ قوالیاں گاندے نیں
تے پیراں نوں پڑ پاندے نیں

کائی امرتسر ول جاندے پئے
گوربانی دے گُن گاندے ہئے

کیہ چکڑ کیہڑا کیہڑا اے
ایہہ سارے دیر دی پیڑا اے

کس سوچی اے کس جاتی اے؟
کس اس وچ ہائی چھاتی اے؟

ھر جی ایتھے وچ ذلت دے
انگریز بہادر دے پچھے

[جو بیجل نے آ

ایہہ رائے بہادر ہا ہا ہا!
ایہہ خاں بہادر آ ہا ہا!

ایہہ بہہ کے نیت فرنگی نال
سبھ کالے، بھوُرے بھنگی نال

ٹھگی دے متے پکاندے نیں
کیہہ سوچدے نیں کیہہ چاہندے نیں

ایہہ بن ٹھن کے ٹھگن والے
قانون نیں مکڑی دے جالے

جو اپنے جال وچھاندے نیں
تے سارے دیس نوں پھاہندے نیں

ہر بندے دا من مکھ ورگا
تے ہر کوئی انہّی اکھ ورگا

جیون اپنا چارہ جان دا اے
ایہہ لٹھ سہارہ جان دا اے

مکھ — مکھی

کینج جھونیئے سارے دیس تائیں؟
سبھ دل جھنجھوڑئیے کیس تائیں؟

ڈاکٹر گیا پرساد:

ھر پندھم پیراں نوں موچ دتی
ھر سوچ ازائیں لوچ دتی

گیانی ہئے ڈھونگھے بڑ لبھن
تے تیلکن والے تڑ لبھن

تے انت کسال دا سوچ رہے
پر کجھ نہیں حال دا سوچ رہے

کائی گاندھی اے کائی گوتم اے
پر دیس دے سیر تے جھکھڑم اے

اوہ کینج ٹلے، کائی دسدا نہیں
کنج جوت بلے، کائی دسدا نہیں

تڑ- دریا دے کنڈھے نہاون دی تھاں

جھکڑم - جھکھڑ، ہنیری

[جو بیجل نے

جو منتر چار پلٹدے نیں
تے پھٹ نوں کھول کے تکدے نیں

اوہ اوکھے راہ وکھاندے نیں
تے پھٹ، ناسور بناندے نیں

کیہ نیند اوہناں دی ٹٹنی نہیں؟
کیہ دھمی کدی وی پھٹنی نہیں؟

میں مڑ مڑ اس تے سوچیا اے
تے نیت لہو وچ لوچیا اے

ایتھے گھر گھر کھٹمل جیندے نیں
تے بندیاں دا لہو پیندے نیں

ایتھے پگ پگ کالے ناگ پلن
تے کینے باھلے ناگ پلن

ھے برف ھمالہ تے کیڈی
کیہ دسئیے کد تائیں گھلسی

شالا کالی جھکھڑ مینہ آون
تے زورا زوری چھا جاون

شالا تکھڑے طوفان آون
تے جھگڑو جھگ گھمان آون

تے آھلنیاں دی اوٹ ڈھیے
تے ہر کائی اوکھے راہ پئے

ایہہ گھاگھرا، گنڈک، بھاگ متی
تے گنگا، جمنا، سرسوتی

سبھ جد تائیں زور و زور وگن
تے گجدے ساگر ول ودھن

جد توڑی ساری برف گھُلے
تد توڑی جھکھڑ آج جھُلے

طوفان ضروری اے یارو
گھمسان ضروری اے یارو

گھاگھرا، گنڈک، بھاگ متی، سرسوتی، گنگا، جمنا۔ دریا واں دے

[جو بیجل نے آکھ

دوجی جھاکی

ویس دھاری:

بھگت سنگھ

راج گورو

سُکھدیو

ویلا: مارچ ۱۹۳۱ء

ماحول

[لہور سنٹرل جیل وچ پھانسی
والے قیدیاں دی کھولی۔ رات
دے تین وجے کھولی دی
چھت وچ بجلی دا بلب بلدا
پیا اے۔ سُکھدیو دے اگے
گیتا بند پئی ہوئی اے بھگت
سنگھ چُپ چاں کجھ سوچ
رہیا اے تے راج گورو اکھاں
میٹ کے جاگدا پیا اے۔
بھگت سنگھ اُٹھ کے کھولی
دے فولادی جنگلے ول آندا
اے تے باہر ھنیرے وچ
ویکھدا اے۔ سُکھدیو اودھے
کول آ کے کھلو جاندا اے۔

[جو بیجل نے آ کھ

دور کوئي جیل دا
سنتری گا رهیا اے]

آ! رات ڈهلي هے وے
آ! پندهم بهرے اپنا
تقدیر کهلی هے وے

ایہہ ویل وچھوڑے دی
کیڈی تاں بنلی هے وے

آ! رات ڈهلی هے وے
آ! رات ڈهلی هے وے

سکھدیو:
[اپنے آپ نوں]

اِس جگ توں سدا لئی لدّن
گھر بار چھڈن، سنسار چھڈن

واپس نہ مُڑن، بے موت مرن
تے دور وسیندے توں نہ ڈرن

کیڈا تاں آوکھا سُفنا اے...
کیڈا تاں سَوکھا سُفنا اے

ایہہ شاماں ویلے دا آنگن
تے چُوں چُوں چُوں چُوں چُوں سارا وِ ن

تے مدھم لاٹ اے دیوے دی
چُلھے تے چنّن واسی وو ہٹی

چمپا جیہدی کالی چوٹی وچ
تے ہتھ توے تے روٹی وچ

اوہ پستک میری جھولی وچ
کائی بول سُریلی بولی وچ

تے جب جنگاں دی بانی دا
کائی کومل کنٹھ کہانی دا

اوہ اوہ رات ہنڈولا سُرھیاں دا
اوہ سوکھا سنگ سریراں دا

سُرھیاں ۔ ٹھنڈیاں ہوا واں

تے کومل نیندر نیناں دی
تریہہ لاہے جو دو سجناں دی

اج ہر شے میں سنگ مرنی اے
ایہہ سار سُگندھ نہ مُڑنی اے

[بھگت سنگھ ول ویکھدے ہوئے]

آج دیس اساڈا بُجھ گیا
اوہ سُفنا بل کے راکھ تھیا

جتّیں کل گلا گرمایا ھا
تے من من مچ مچایا ھا

کل لُوں لُوں وچ للکار آہی
کیہ غیراں لئی دھتکار آہی

اج چُپ مَڑھی وچ بھِنک نہیں
کرُ لاٹ نہیں کائی کِنک نہیں

جیوں دیس تماسی مریا اے
آج میرا آسرا ڈریا اے

[گیت ناٹک] [کھیا

میں جی نوں ھار کے سوچ رھیاں
ایہہ جیون وار کے سوچ رھیاں

میں کاھنوں جان نوائی اے؟
کیہ میری بھیٹ اجائی اے؟

بھگت سنگھ

[سُکھدیو نوں گھوردے ھوئیے]

جھٹ پٹ جو پھانسی دا جھٹکا
بھن دیسندا بندے دا منکا

مڑ لاش ھوا وچ جھُلدی اے
تے ایس دھرتی نوں تھُلدی اے

کجھہ صدیاں لئی بھونچال جیویں
ایہہ آپنی موت، سوال جیویں

ایس کدی تے اُٹھہ کے نچنا اے
اوہ سچ اجکل وچ سچنا اے

ابھائی ـ بے کار

[جو ہیجل نے

جو لہکے سبھ نوں لال کرے
تے جس نال بل بل دیس بلے

کائی صدیاں بھڑدا رہندا اے
تے رت وچ رڑھدا رہندا اے

اوس منزل ول حیاتی وچ
تے گھتی ہوئی ایس جہاتی وچ

تے جیوں جیوں ویلا لنگھدا اے
اوہ پہل توں پہلاں مڑدا اے

تاریخ دے وچ اوہ دھڑک رہے
کجھ پل بجھ کے مڑ بھڑک رہے

جو اپنی اگ جلاندے نیں
دھوناں دے پھند گلاندے نیں

[سکھدیو دے موڈھیاں تے ہتھ دھر کے]

کیہ تیری بھیٹ اجائی اے؟
توں جیہڑی چننگ لگائی اے

کائی مچ اوسے چوں مچنا اے
اوہ دیہنہ اخیری چڑھنا اے

بندہ کیہہ کھٹی ھور کھٹے
بہہ کرماں دی رسّی وٹّے

کائی اس وچ چھک چھپائی اے
ایہہ تیری بھیٹ سجائی اے

راج گورو:
[بھوئیں توں اُٹھ کے مکھدیو ول
آندے ھوئے]

ایہہ کیہڑے ڈر دا کانبا اے؟
ایہہ تیں وچ کاھدا جھانبا اے؟

کیوں تراھندا سُور کھہ من کوئی؟

[مونہہ اُچا کرکے تاریاں بھرے اسمان
ول ویکھدیاں]

مچائی ـ جا سیرہ کم آون والی

[جو بیجل تے آ

آسمان سراں تے ون کوئی

تے اوھدے پتّر جیوں تارے
پئے دور سربندے لشکارے

تے جیوں سوجھی اِیکن اے
کائی ٹرُدا کیڑا جیکن اے

چوٹی دے اخیری پتر تے
(ھے جس وچ جڑ دا ہل اجے)

ھے ھرشے جس دے گھیرے وچ
کائی آدی جوت ھنیرے وچ

ھاں اینہاں چ سبھ اپناسی اے
ایہہ پھانسی کس نوں پھانسی اے؟

[بھگت سنگھ ول ویکھ کے فیر اسمان
ول ویکھدا اے]

واہ واہ جیون دے چھیکڑ پل
پئے ڈُبدے تردے نیل کنول

اج ایس جھلانگ دے جھرنے وچ
کائی الجھاوا نہ مـــرنے وچ

ہے کیڈی سہک ہواواں وچ
تے کیڈا نـــور فضاواں وچ

تے پنچھیاں لئی پھلواریاں تے
جھکڑ دے سُفنے ٹاریاں تے

ایہہ سبھ کجھ میں وچ رھنا اے
ایہہ میں سنگ ٹردیاں وَینا اے

ہاں، میں وچ سبھ ابناسی اے
ایہہ پھانسی کس نوں پھانسی اے؟

[کنجی پھرن دی واج آوندی اے۔
سنتری کھولی دا جندرا لاہ کے بُوھا
کھولدے نیں تے تیناں نوں پھانسی
گھاٹ ول لَے جاندے نیں]

ٹاریاں ۔ ٹہنیاں

[جو ہمجل نے آ

سُکھدیو:

ایہہ نیَن تکیندے وِیندیاں دے
ایہہ تارے تردے، وِیندیاں دے

کائی کھیڑا آکھیں آن دے نیں
تے چھمکڑ واری مان دے نیں

ایہہ سارا سوہن سمندر دا
تے جیون دے جل مندر دا

[جو بیجل نے

۲۲۰۲۰

کنڈھے گھمن گھیر

[چونویں بیت]

کنڈھے گھُمّن گھیرڑے، ڈُبھ تاں اگے ہور
ساگر کیڈا سُنجڑا، ادّھی رات ہنیرڑے
تارے جڑت جڑیندڑے، چھلّاں دے لباس دی

(۱)

سُر سوھنی

گھور ھنیرے بِجلیاں، بھریا چم چمکار
سوھنی سوچیا سیڑھ وچ، میں ھی ھاں منجدھار
میں ھی پنہچاں آپ نوں، میں ھی اپنا پار
میں سنگ پرلا پار، تَرے پیا منجدھار وچ

سیڑھ ـ پانی دا دھارا، اوہ تھاں جتھے دریا دا وھاء تیز
کارن بیڑیاں دے آلٹ جان دا خطرہ ھوندا اے ۔

کنڈھے گھُمّن گھیرڑے، ڈُمھ تاں اگے ہور
ساگـــر کیڈا سُنجڑا، آدّھـــی رات ھنیرڑے
تارے جڑت جڑبندڑے، چھـلاّں دے لباس دی

ادھی راتیں اُونگھدے، چٹے بگلے بیٹ تـــے
چـــن اسمانـــی ٹـھـکدا، ہُـــن رھـیـا سونے
ســـوہ لیا مٹیار نـــوں، گھُمّن دے کـــڑکے
سجن سد ہوے، تے سوھنی وچ سیڑھ دے

واری ونجاں شالـــڑا، میں پیارے میہار توں
واراں جیون آپنا، سکھیو اِس دلـــدار تـــوں
مُکھ نہ موڑاں یار توں، ویکھ کے روہ دریائے دا

سجن جینہاں دے ساہ وچ، اوہ نیندر کینج کرن
ادھی راتیں گھاٹ تے، آ کے گھڑے دھـــرن
بـــرکھا نہیں تکن، تـــردیاں ونجن روڑھ وچ

گھُمّن گھیرڑے ــ گھُمّن گھیر والے
ڈُمھ ــ دریا دی وِچکارلی ڈونگھان، جیہدی تھاہ نہ لبھ سکے
بیٹ ــ جزیرہ، دریا دے کنڈھے دور تائیں پھیلیا نیواں علاقہ
میہار ــ مہینوال

تردی نہیں میں ایوں، جیکن لکڑی گھیر وچ
لاکے سارا زور میں، تیکھی ونجاں تیر جیوں
یاد کریندی یار نوں، تردی ونجاں روڑھ وچ

مہندی رتڑے ہیر تاں، پانی دے وچ دُھپ گئے
انہاں توں پھُل ڈھہہ پئے، کنڈھڑے لتھی کون وے

آپ چکورا، چن، آپے اپنی پریت وے
میہر تیرا من، مینوں تیس ول کھچ رہیا

نیہنہ آڑنگا ناگ توں، کیہڑا وید ککھی
مینوں رہی سمجھاوندی، سارا دیہنہ سکھی
تیری چس - چکھی، تیں بن رات نہ بھاوندی

دیہنہ گزاریا ڈمھ نال، سہنا دنیں متاں
اٹھدیاں بہندیاں سوہنیا! تیری سیک سوال
سمجھیں ایہو شال، سوہنی سدا سیڑھ وچ

گھیر – گھمن گھیر
میہر – مہینوال
وید ککھی – سپ دے ڈنگے دا علاج کرن والا
ڈمھ – سوہنی دے خاوند دا ناں (سندھی روایت مُوجب
شال – شالا

[جو بیجل نے آکھ

سجناں! ہــل ہــل دیوندا، جیوڑا تینوں واج
ھانیا! ڈ ّمھہ مدھینڈڑا، میرے ســاہ دی لاج
میک سجن دے باھجھہ، جندڑی زھری زھر توں

ہُرکھیاں کاھـــدی ہت، تیرے کـــارن چاننا
پـــاپ نہ تھینیدا وے! سنگ سجن دا مـــاننا
مہنے نـــوں کیہ جاننا، میں تاں سوڑھہ گھیری

اوہ کیہ لاڑا ھووندا، لاواں جـــو نـــہ لئے
جمدیاں گنڈھاں وچ بجھی، میہر سنگ تـــرے
ویکھاں ڈ ّمھہ ولے، تاں اندر جاہے اوپـــرا

بانہواں سجن کلاوڑے، کدّھی تـــے مٹیار
کیکن یک ہکیار، نیت گھڑے سنگ رُڑھدی

بانہواں سجن کلاوڑے، اُتـــے ساون چـــن
ھانہہ میرا ڈ ّمھہ پیسدا، چکی وانگ، سجن!
میہر! تیرا مـــن، مٹـــول نـــہ لگے اوپـــرا

کدھی ــ کنڈھا
ھانہہ ــ جی، من، دل

سر میہر دی جھولڑی، اُتے ساون مین
چنگا تیہتوں نینہہ، گھولی میری جندڑی

سر میہر دی جھولڑی، اُتے ہوے تربل
کیہ کیہ ٹھنڈ ٹھریل، سجن! تیرے ہار تے

چھاتی تے سہنواں دی نار دے کھینڈدے وال
جھر جھر ہوا جھنگ دی، قہر ہنیرا کال
کدھڑی تے بھاہ لال، بلدی پیار اُلار دی

میہر تکدا اگ نوں، نار سُکاندی وال
ساری جندڑی شال، بوری تھئے اس پور وچ

نال ڈیکو پئے ترنگلو! رہن دیو ایہہ گھور
جیہڑا سبھ لج لٹ لئے، پیار اوہ رُوہی چور
پینڈے دی ہر پور اک سک سجن سنگ تھئی

جھنگ ۔ جھنگی، جنگل بیلا
کدھڑی ۔ کنڈھا
بھاہ ۔ اگ
ترنگلا ۔ تین تاریاں دا جھرمٹ

رِبس کریندی رات، جھر جھر ہوا جھنگ دی
ٹبلیاں ٹنُکن من مرے، رُکدی نہیں بــرسات
ھانیا! اج پـــربھات، رُسّے شـــالا رّین توں

رج رج بھریں بھروت، تُوں نیناں نوں دِید وچ
جد تائیں جیون جوت، سوھنیئے تک سہنوال نوں

چھوھیں جـــد میرا پینڈڑا، ائُوں لُوں لاٹ بلے
میرے جی نـــوں ساڑدا، انگیں سیک تُرے
اُتے تربل ہوے، بانہہ وچ ویکھاں بھوَر نوں

پانی پـــا مہکاؤندا، کوری ٹینڈ کوئــی جیون
میرے مـــن نوں اِیوں، توں مہکائیں ھانیا!

تیرے ھتھہ سہنوال، چھیکن ساہ سرِیر چـــون
والیں پینڈڑے کھِچ ہوے، تیری چھوہ دے نال
بـــرہ انوکھی چـــال، لیشکے ھـــور نیپیڑیاں

پربھات ۔ سویر
رّین ۔ رات
بھوَر ۔ سویر
سرِیر ۔ پنڈا

کَج لیا میرا ھانہہ، سیہرا! والاں تیریاں
عمر تمامی بیلیا! بہہ تاریاں دی چھاں
کدی وی تھکاں ناں، کردیاں تینوں پیار وے

سیہرا! تیری بانہہ وچ، کیڈ سہارا سُکھ
کُر لاوے نہ دُکھ، تَیں وچ سُفنے سُکھ دے

سیہرا! آج سراں، کھینڈ پنڈ تیری جھولڑی
بھلکے میرے صاحبا! خورے سُڑاں کہ ناں
گھروں ھی نہ نکلاں، ڈُبھ سینوں اِنج نَوڑ لئے

کالے گھور ھنیرڑے، آدّھی رات آئی
میں سبھ ناتے تروڑ کے، تیری بانہہ سمائی
آمرتا پائی، تیرے سنگ سرِیر وچ

اپنے ھتھ نوں رکھہ پرے، پیڑ کرے مرا جی
بجلی وانگر ویل دے، انگ چوں پئی چڑھے
بھانوِیں بھور پئے، ساھو ساہ میں سوھنیا!

کل چکنّی تے چاھڑیا، کُمہیار کُپّتا تیوں
سجناں! آج سرِیر دا، لُوں لُوں کَولا ایوں
ھانہہ آج میرا جیوں، وِس پرائے تھیویا

[جو بیجل نے

تَیں سنگ لئوں لئوں آپنے، مایا نــوں پایا
ایس سوھنے سنسار نــوں، چُمّن تے چاہا
جدوں ونڈایا، تَیں نـــال ساہ سریر نــوں

ایہہ پتّراں دی سیج، مہکے ہٹی تریل وچ
ھانہہ جیہی نہ ھیج، ھور کسے سنسار وے

کیہ ایہہ ساہ، سریر توں، کوئی شے الگ
پیارے تیری پگ، دونہاں پندھ مُکا لیا

کیکن چھوڑ کے چن کوئی، چنّے چاننی جا،
کجھہ ایہو جیہا، ناتـــا ســـاہ سریـــر دا

ناتـــا ساہ سریـــر دا، جیس نہیں پچھاتـــا
پورا کسے دے پیار نوں، اوس کدوں سینجھاتا؟
جتّیں وکھہ وکھہ جاتا، پل پل گھاٹـا جیندڑی

سجن نیڑے آ، گھـُل ونـــج میرے ســـاہ وچ
رھسی کندھ دریائے دی، تیری مہک ســـدا
بندہ کیہ اے؟ واہ، سارا کجھہ سُگندھ وچ

ھیج ۔ خوشی، انند

کیہ میں تیھتوں دُور رہ سکدی آں ڈٹھہ نال؟
کیہ میں کوئی بھانڈڑا، مٹی جیوں مجبور
پیارے تیرا نُور، رھسی سدا سیڑھ وچ

پیاریا! میں تے جاگیاں، لے توں سُتا رھو
مینوں کُجھ نہ کہو، تیں سنگ نیند نہ آوندی

اگے نیندر گھنی اے، تیں سنگ ستّوناں کیہ
چپ نہ اِک پل دی، ٹلیاں ٹُنک رھیاں

دھمی تھئی ھنڈولڑا، ڈکّھن وا گھُلی
راتیں پل پل ٹُنکدی، ٹُن ٹُن ٹلیاں دی
آکڑ بھن اُٹھی، لے مٹیار اُباسیاں

پنچھی سیجھہ سویر دے، بول پئے مہینوال
جرکا مچھّی توڑیا، اُٹھہ سرگھی دا جال
کیہ میں تیھتوں وکھری، دن بیتے ڈٹھہ نال
ماھواں دے بھئی وال! اُٹھہ وچھوڑا سامنے

ھنڈولڑا ـ ھنڈولا

جرکا ـ چٹے دُدھ رنگ دی اک بندے کھانی مچھّی

[جو بیجل نے

خبر ہوے مت لوکڑی، دلڑی ہئی دہکے
مُونھ ھنیرے سُڑ ہواں، جد چِڑی نہ چہکے
نار ہئی مہکے، سرگھی ویلے اُٹھہ کے

آئی واج بگیڑ دی، ونجن دا ویلا
گُونج پیا بیلا، دُکھی ہویا جیوڑا

کدی تے تر کے آ بھلا: تُوں وی مرے پار
مینوں ھی کیوں بخشیا، سدا لئی منجدھار؟
میہتر میرے یار! تئیں نہیں کھچدا میل کیوں؟

سُن وے میریا بیلیا! دس جا کیہڑا تُوں؟
اُٹھہ کے ادھی راتڑی، جیند نوں تئیں ول ٹھیلیا
میں سنگ کجھہ نہ میلیا، توں تاں اجے وی اؤہرا

تُوں جاہیں اوس پار، توڑے میری جھول وچ
اجے تاں لگیں اوپرا، توں مینوں میہار
دِھیر نہ تئیں بین یار، سُکھہ نہ تیرے کول وی

بگیڑ۔ ڈھلدی رات دے ھنیرے چوں پھُٹدی پہلی سفیدی

کیہ میں آپنے آپ وچ، توئیں نُوں پچھاتا
تیرا میرا سانولا! جُگّاں دا ناتا
توئیں نوں جاتا، یاں جاتا میں آپ نوں

ماھی تیرے سنگ! سوھنی سوھنی تھی گئی
آوے ادھی رات نوں، سُدھ نہ تَیں بِن رھی
ھر پل میں وچ کُوکدی، سد سجن دی پئی
مَیں وچ میرا ہی، چھلّاں رُڑھن ھزار یار

اُٹھ، اُٹھ، نیندر چھوڑ وی، متاں رات وِھاوے
راتاں جوبن والیاں، بھر جھولی رج کے
ہاکے دِھیر نہ دھر وے، سر میری جھولی

آمـر اِتھائیں تھی، متاں وھاویں ویلیا!
اج سارے سنسار نال، جُڑیا میرا جی
دھرتی تے آکاس دا، میں سنگ ناتا ای
آ میرے نال ہی، ایہہ جو رَس رسیلڑا

کسے وی سُن سنسار وچ، میتھوں کون اسیر؟
ستاں وھاویں ویلیا! ہن ندئیے دا نیر
بھڑ ایوں ساہ سرِیر، کدّھی جیوں قابو کرے

اسرت ویلا تریل وِچ، بھیتا پہتّل بَن
ایہہ سارا سنسار جیوں، روز ازل توں کن
چُپ دے وچ سجن! ٹُنکن ٹلیاں کیڈیاں

ونجناں دُور دُریڈڑے، مُڑ چھوڑ کے ناتا
بَل بَل سُکی راتڑی، کسے دُھوں نہ تکیا
کیِٹاں مجھتاں ویکھیا، سَت دَدون، فجر نوں

سوچ نہ کُجھ سکے، سوھنی اج بِن سیڑھ
اوھنوں سوھنی کر گیا ندلیے تیرا نیر
دھرتی دا سبھ دِھیں، تُل نہ اس منجدھار دے

بَن – پتّر

[بیت]

(۲)

گج گج چھٹلاں تیریاں، ہوئیاں چھیتیاں ہور
بھانویں سس اپنے ویر دا، دُونا کرلے زور
جد تائیں ساہ دی ڈور، تَردی وِیساں تار وچ

آکھ نہ سکدی سوہنیا! جو آکھنا چاہواں
ازل توں مہینوال دی، مٹیار سداواں
گھمّن سہکاواں، لنگھ کے سارے لوک توں

بھانویں کڑکے ڈمھ، میں تے ہاں مہینوال دی
جیہڑا میرے ساہ وچ، جس لئی میکدا چم
لاہ کے لوک بھرم، شال میلاں مہینوال نوں

تار – روڑھ، رُڑھاٹ

[جو بیجل نے

انتھے سیرے پیکڑے، کیتا کیہڑا ساک؟
ازلاں توں سیں چاک، تیرے سنگ جُڑی

سونہوں جھل دریائے دے، جھگاں کینج وگن
گھُمّن پَیریں اوس دے، سنگل بن پھرن
چھیڑن چھلاں اوس نوں، چیکن، شور کرن
جنہاں ساہ سچی، اوہ تاں کدی نہ ڈردیاں

ہٹ، ویکھاں اِک واں کالے گھور ہنیریا!
اُبھر کے سنجدھار چوں، سجن دے اوس پار
مینوں میرے یار بوڑیا کھتے آن کے؟

تاریو کہنا جا، سوھنی ڈُبّی سیڑھ وچ
آپنی اکھیّیں ڈُبدیاں، نہیں اساں تکیا
کالک لیا لکا، اوھنوں گھُمّن گھیر وچ

ادھی رات اکاس وچ، چنّاں! چھپ گیا
میں سنگ وَیر پیا، وَیری جال جہان دا

کھالیئیں جرکا! ساس وی، پہلے سچ سُنا
جل وچ میں جیہی جندڑی، ڈٹھی کدی بھلا
لے کے گھاٹ گھڑا، جو سہکائے سیڑھ نوں

[بیت]

ساس چونڈدیئو لشوھنیوں، آکھیو سچی گل
ھور کسے دے ماس وچ، شیری، ایڈی ول؟
ادھی رات دا ڈل، تیر ترے جیوں تار وچ

سُن لشو سسارو، پرت نہ پھیرا پاؤنا
مارو مینوں موئی نوں، ساہ جد تائیں آؤنا
سجّن سنگ نبھاؤنا، چھیکو کھتّسو ساہ مرے

مُول نہ مڑنا کتمہتّیو! کھولو وڈا مونہہ
کھوہ لشو جندڑی نوں، مُڑکے میں نہیں آونا

صدیاں مگروں میں جیہی، وار کے اپنے ساہ
آؤسی کوئی دربائے تے، لے کے گھاٹ گھڑا
بوڑو وچ اتھاہ، مُڑکے میں نہیں آؤنا

لٹکن لگیاں لشوھنیاں، کھیڑیا جیس دم چن
کتمہتّاں اُتّے کڑکیا، ہانی کدھیاں بھن
سوھنی ملیا سن، میہر سنگ سہران وچ

چونڈدیو ـ وڈھدیو، چھیکدیو، کھوھندیو (دنداں نال)
لشوھنی ـ اک قسم دی مچھّی، سمندری جانور

 [جو بیجل نے آ کھ

وائی

مــراں نہ میں مہار یــار!
تیں بن کندھی ویکھیاں

ڈاھــڈا رَوہ دریائے دا، کال ھنیرے ھار یـار
رُڑھدے لہریں وال ویہے، مہک رھیا منجدھار یار
کوئی نہ انت اتھاہ دا، پانی تــار و تار یار
پنڈے نیــوں دھڑکا گیا، کچا ٹٹن ھــار یار
مچھاں چمبڑن چھاتیاں، کنمھتے سچھ ھزار یار
وچ ترائیوں آونـیدی، ٹلیاں دی گھمکار یار
کوئی نہ سُنیدا آن کے، اوھدی کوک پکار یار

مــراں نہ میں مہار یــار!
تیں بن کندھی ویکھیاں

روہ ـ کوہل غصہ

وائی

ادھی راتیں اُٹھ سُنی، سجنا! تیری واج
لنگھ کے سبھ سنسار توں

مدھ متے مہراں وچ، واج وی کیہڑا واج
جیون دا آر نہ پار کو، اوہ پانی کم ساج
توں ہی تردا تار وچ، میں ہڈیاں دی کھاج

ادھی راتیں اُٹھ سُنی، سجن! تیری واج
لنگھ کے سبھ سنسار توں

[جو بیجل نے آکھیا

وائی

سدا اساڈے ساہ وچ، سجّن! تیری جھات
مینوں نیند نہ آوندی

گھڑا سیں چایا کنّچھڑے، اُتوں ادھی رات
ہون لگی آکاش تے، جھلّی جیہی برسات
ویکھ کے روہ دریائے دا، سول نہ کھاواں سات
بھالویں جاں مونہہ مچھ دے، پُچھاں تیری وات

سدا اساڈے ساہ وچ، سجّن! تیری جھات
مینوں نیند نہ آوندی

مچھ — مگرمچھ

(۳)

سوھنی سوچیا سیڑھ وچ، میں چھڈیا گھر بار
ادّھی راتیں اُٹھ کے، ڈھونڈیا کیوں میہار
ھائے پرانہہ اوس پار، ٹلیاں دی ٹنکار وے

سوھنی سوچیا سیڑھ وچ دِس رھیا اندھیار
سوھنیاں کینیاں میں بناں، مترسی نہ مہار
ایہہ ھنیرا کیہہ رھیا، مینوں ول منجدھار
ھائے پرانہہ اُس پار، ٹلیاں دی ٹنکار وے

ونجاں کینج اگے؟ سوھنی سوچیا سیڑھ وچ
کینتی دُور اُس پار توں، میں اُروار اجے؟
اپنے گھڑے نوں گھاٹ تے کیوں نہ بھنتاں وے
سدّ وچ ساھواں دے، منتاں کیکن ھانیا!

گھور ھنیرے بجلیاں، بھریا چم چمکار
سوھنی سوچیا سیڑھ وچ، میں ھی ھاں منجدھار
میں ھی پہنچاں آپ نوں، میں ھی اپنا پار
میں سنگ پرلا پار، تر پیا منجدھار وچ

بدل گھور اکاش تے، ٹلیاں دی ٹنکار
ڈب کے سوھنی تر گئی، سنگ رلی میہار
آپ کلاوے یار، لہریں رُڑھدے وال ہئے

سدا کوئی منجدھار وچ، بھڑدا سیس سار
لہریں رُڑھدے وال ہئے، کھیمن دا چمکار
سدا لئی اُرواں، تر ہا تار پرار نوں

واج سدا منجدھار دی، پاوے پریت کڑا
لے آوے اوس پار تے، چا کے گھاٹ گھڑا
وجدا ٹل پیا، دُور اُدائیں پار تے

سدھ متے مہران! شالا، وگدا رہیں سدا
ایس واری وی سیڑھ تے، ہلے جیہے نشان
جرکاں گئیاں جان، رُڑھدے وال رُڑھاٹ وچ

کھیمن ـ بجلی

ایہہ جو سدّ ہے پار دی، تھئے نہ پُوری
سدا ادھُوری، ڈُسکے پئی منجدھار وچ

سورٹھہ

میں ہی بیجل آپ ہاں، میں ہی راء ڈیاچ
میرا سیس کماچ، منگے پیا تند وچ

کماچ ۔ اِک طرح دا ساز، اک راگنی دا ناں

[جو بیجل نے آ

(۱)

سوتی سوتی تھی گیا، سورٹھہ تیرا سُکھ
دھرت ولیٹھیا دُکھ، توں جو ھاما بخشیا

ٹہکن منجھ گلاب دے، کھِڑے نس رتڑے پھُل
میری تھوڑی بھُل، ھسدی، نار کھِڑے پئی

ماس وی بنیا من، سبھ کجھ تیں سنگ مہکیا
جیوں کائی پکھی پسار دا، تیرا میرا تن
وچ ھنیر گگن، مار اُڈاری اُڈ رھیا

منجھ ۔ وچ، وِچکار

وائی

سورٹھہ! تیرا پیار
راہ خلاصی والڑا

ہے وِیں رائے ڈِیاچ لئی، توں سارا سنسار
تیں سنگ کیڈا موہنا، مایا جال ایہہ یار
توں کائی ساگر سوہن دا، تیرا سوہن اپار
ڈوہنگھائی نوں اُرانہہ کرے، اکھیاں دا اِسرار
تیری سوہ وچ دیوندا، شاہدی سرجن ہار

سورٹھہ ـ داستان دا مکھ پاتر
رائے ڈیاچ ـ داستان دا پاتر
شاہدی ـ گواہی

[جو بیجل نے آکھی

(۲)

پہلے ایہہ آواز، گُونجی نہ گیرنــار وچ
ہے ایہہ ونڈ وجود دی، سُر نہیں ایہہ ساز
پہلاں ایہہ انداز، نہ ڈِٹھا وِچ منگنیاں

کسے دے دو دو بول، گونجن وچ ھنیریاں
ادھی رات رتول، لَش لَش دیوا بلے پیا

سورٹھہ! ایہہ آواز، ہاں شیو*دا تانــڈ¯و ناچ
کالی رات، کُماچ، پیا بلے وچ پــانیاں

سورٹھہ، کیہ اِنج چان چک، اُبھری اے آواز؟
پانی دے وچ بل رھیا، صدیاں توں مڑ ساز؟
پہلاں ایہہ اعجاز، میں نہ ڈِٹھا منگنیاں

اس سارے سنسار دی، مایا سَدھ منی
تیَں وچ تند کتی، مردیاں تائیں اوہرے

گرنارـ جوناگڑھ دا شہرـ جھتے ڈیاچ دا محل سی

وائی

پہلاں کیتا مُل

واریا، واریا، واریا

اج کائی گرنار وچ، نہیں اجیہا پھُل

واریا، واریا، واریا

چارن اپنی چُپ وچ، لوک کریندے ھُل

واریا، واریا، واریا

لند رتـــولے سیس نال، تند نہ کائی تُل

واریا، واریا، واریا

سر لتھا، اسمان وچ، تھیو یا کائی ٹُل

واریا، واریا، واریا

میر لہہ کے سُر تھیویا، بھولیا! ایہہ نہ بھُل

واریا، واریا، واریا

[جو بیجل نے آکھ

نوری تماچی

لوک سدا سُتّڑے ، کینجھر کندھڑی نوں
تانگھ تماچی جام دی

کیڈے چھلتڑ چھتّٹ، کینجھر والی کندھڑی
سارا پدّھر پٹ، کِکھتّی بھریاں کھاریاں

کِکھیاں کھاریاں جِندڑیاں، ہانویں چھِچھتّی چھج
اُنہاں نوں کاھدی لج، ساڑ جینہاں نوں مہک دا

دِتّے کنول پھُل، جھولی بھر میں اُنہاں نوں
فیر توں سُندا اُنہاں دے، رولے رہتّے ھُل
ایہو میری بھُل، ھانیا! میانی مہک رھی

پایا میں تاں تَڑ دَھنی، ناہ گشتی کسے گمان
آیا آیا چان چک، سجّن سِجھ آسمان
مانجھر کیڈ مہان، نُوری نوں جتّیں پالیا

پدّھر ــ ھموار
پَٹ ــ میدان
کِکھتّی ــ مچھی دی بو
چھِچھتّی ــ بو والی مچھتّی
میانی ــ مچھیریاں دی وستی، سندھ وچ دریاواں دے کنڈھیاں تے اجیہیاں کئی میانیاں نیں
تڑ دھنی ــ تڑ دا مالک (تڑ دریا دے کنڈھے نہاون دی تھاں)
مانجھر ــ سندھ دی اک جھیل
نوری ــ سندھی لوک داستان 'نوری جام تماچی' دی مُکھ پاتر

وائی

لوک سـدا سُنڑے، کینجھر کدھڑی نوں
تانگھ تماچی جام دی

پـَـل پـَـل نُوری نیندروں، ابھڑواہ اُٹھے
چھِچھوتی لگے چھج نوں، چُمے چن اُٹھ کے
ہیٹھاں کِکھنی کھاریاں، اُتے تریل پوے
جیوں اکھاں وچ آسرے، کنول کدھڑی تے
بیڑی اُتـر وا دی، نُوھری تے لپکے
تـَڑ تے جد تائیں تـَڑ دھنی، آوے سِجھ چڑھے

تانگھ تماچی جام دی
تانگھ تماچی جام دی

[جو بیجل نے آکھ

سسی

اُٹھو پربت پتھرو، نار آج مردی پئی
جے ایہہ اگ بُجھی، صدیاں رہسن ٹھردیاں

(۱)

تک ندیئیے دا نیں، رُکدا ناھیں رُکدیاں
سوگھا کیرڑ کریر، وس نہ وھن اساڈڑے

تیرے دھوندی کپڑیاں، لہکی لہر گئی
تازی چھل پئی، وس نہ وھن اساڈڑے

مہک پئی رُت یار، ٹہناں اُتے پھُل کھیڑے
مُول نہ توُں مٹیار، اجے تاں کل دی بالڑی

لشکے جل دی آرسی، کھیڑدی نار ڈڈھی
بھر مُٹیار میٹھی، پکیا میوہ رُت دا

اکھیاں تیریاں کامنی! مدھم بوریاں پیالیاں
نیت نیت نیرالیاں، کھٹتے نشہ نہ مُول نی

کیرڑ کریر ـ رُکھاں دے ناں

جوبن مُڈھلا دِینھڑا، ساون جھڑیاں مینہ
سارا سارا دینہہ، جھڑ نہ جی توں لہندڑا

جو بن مُڈھلا دِینھڑا، پھگن وچ جیوں پھُل
مُول نہ اوہدے تُل، عُمرا ساری سوھنیا

جوبن مُڈھلا دِینھڑا، آت گھٹا گھنگھور
من انوکھا سور، نچے تن سنگ نبھ وچ

جھڑیاں جھور جھکور، جوبن دینہہ ملار وے
جل تھل بونداں سوج وچ، من وچ نچن مور
اکھیئن بدّل کور، سارنگ سیرجن ساہ وچ

سندے وچ مہان، سُفنا اِس سنسار دا
ہر پل جِس نوں بھالدا، ازلاں توں اِمکان
چھیکڑ تھی انسان، رانول روپ بنا لیا

جھور جھکور – مینہ دی مسلسل واچھڑ
کور – کنّی، ٹوٹا، پھاڑی

[جو بیجل نے آکھی

(۲)

میں جے بھیرے ہتھ، کِنے ہی گَہم گَل گئے
کِیسے کنواری لتھ، میتھوں موہنہ نہ موڑیا

مستی میرا ساہ، اُبھّر تیں ول آ گیا
چھیکڑ نیہنہ نباہ، سَن پیا وچ سوچ نی

کیہہ ایہہ دھوبی گھاٹ، ڈِٹھا میں پہلاں کدی؟
کیہہ اس میرے کیچ وچ، کیتی نیند اُچاٹ؟
پانی دا ایہہ پاٹ، وگیا نِت وجود وچ؟

کِیڈی اپنائیپ، بھُوری اُس بنھبور دی
بُوند سینجھاتی سِپ، سِپ پتّچھاتا بوند نوں

اُڈّی کائی کُونج، کیٹی تُوں کرلاوندی
انج ای لنگھی گُونج، تیں چوں اُبھوری جان چک

گَہم - جمی ہوئے شَے
اپنائیپ - آپنت

ٹِم ٹِم ٹِم ہینتڑا، رِم جھِم رِم جھِیم روپ
سسی سوتّھن انّوپ، بھُری آری دی جھول وچ

ہینتڑا ـ جی، من، ہانہہ

(۳)

لالی تیری لالناں! میرا سوھیا سن
توں ای میری پیاس وچ، توں ھی میرا تن
میں وی تیرا ون، جے چمکیں سجھ وانگراں

اَدّھی رات اوھلا، سپت رِشی دے ساھمنے
سَر سَر تنبُو ھوت دے، جھَرجھَر دکھّن وا
پیا نہیں پرڑلاء، رتی رات رہے پئی

تک ایہہ چن اوھلا، ادّھی رات بھنھبور تے
تیّں نال ون ایہہ ھرے تھئے، سبھ وچ تیرا ساہ
مینوں جَن کے ماء، تیّں لئی جَن گئی جام وے

تیّں لئی جَن گئی جام وے، مینوں جَن آیل
جَتیں وچ اِکو پھُل کیھڑے، میرا من سانول
جام تاں پھلیوں پھل، پنّوں جیہا نہ ڈھول وے

آری ـ پنّوں دی ذات، ایتھے پنّوں مراد اے
پرڑلاء ـ مڑ کے آون والی واج
آیل ـ امبڑی، ماء، آئی

واری میں سو وار، پُنّوں تیری پریت توں
هنجھواں دے نال سڑھ لواں، اُونٹھاں لئی ستہار
اُنج تاں هوت هزار، تیں جیہا جت نہ جُوہ وچ

سسّی تیلک نـــراڑ تے، چنّن دا چـُــورا
تیرے بِناں بـرهمنی، پنوںّ آن پُـــورا
سُفنا ادُهــورا، اس بھَورے بھنھبور دا

بانہہ مروڑیں تئوں میاں، چـُوڑیاں چھن چھنکن
متاں کچیاں کنگنیاں، ٹٹ کے ساکھہ بھرن
گلاں لـــوک کرن، لج لائی میں پُرکھیاں

پنّوں توں وی تاں پنتھہ، کیہڑا پنتھہ پُچھاں کوئی
نہیں کوئی وی گرنتھہ، میں لئی تیرے سُکھہ جیہا

آری، او آری، کتھوں آئیوں چــاں چک؟
لئوں لئوں تیں تور لالناں، واری میں واری!
دھوبیاں، وکھہ ساری، تیرے کول نہ اوہری

متہار – اِک رسّی، جیہدے سرے تے اک لکڑی بنھّی ھ
اے - ایہنوں اونٹھہ دے نک وچ پادیندے نیں
ساکھہ بھرن – سچ ثابت کرن

متاں کچا قول، کیچی! میں نال تئوں کریں
تیں سنگ میرے او میاں، جمن سار دے بول
کیوں ایہہ جی دا ہول، چھڈ جاسیں وچ جھبریاں

کپڑے دھوندیاں میں، سدا سوچیا اے
آؤسی آوسی چان چک، میں ول کیچی وے
اج میرے سُفنے، سینوں گھُور کے ویکھدے

اُنج تاں دھوبی گھاٹ تے، کینے آھے کم
دینہہ تنتے دے روگ وے، آدھی رات اُدم
وَس کرے بھالتم، تینوں نہیں وسارنا

رانول! رات بھنبھور تے، رتی جوگیانی
آ تئوں، میں اس رات نوں، روکاں اریانی
ایھہ تک، نیمانی، بال کے بیٹھی دیوڑا

سجن سنگ امول، جن من جوت بلے ہنی
سکھیو سرگ دوار نی، یار بلوچ دا بول
جسی تھیا ھنڈول، جھولے ہنی جندڑی

اریانی ۔ آری جام دے خاندان دی عورت، پھُل ویچن والی، مالن
سُرگ ۔ جنت

(۴)

اُٹھو پربت پتھرو، اوہدے پیر چُمو
هور نہ کرمی کو، رتڑے اپنی رت نال

اُٹھو پربت پتھرو، اُٹھ سٹیار تکو
اگے کیچی کو، سند نہ کرسی سُنج وچ

اُٹھو پربت پتھرو، ڈُبی سجھ ٹکی
جے سٹیار پوری، کوئی نہ ویسی کیچ ڈوں

اُٹھو پربت پتھرو، نار اج مردی پئی
جے ایہہ اگ بُجھی، صدیاں رهسن ٹھردیاں

تک توں تکن هار، ایہہ جو نار مری پئی
چکتاں نال بگھیلیاں، چُونڈیا نواں شکار
ڈری نہ سُن دھڑکار، مول نہ پرتی راہ توں

[جو بیجل نے آکھ

ماروی

میرے وِچ ملیر، میں ہاں وِچ ملیر دے
وِل سکدی ہس ظالما! جنتے نُوں زنجیر
تیرے وس سریں میں من مارُو جھولڑی

ملیر۔ تھرپارکر دا اک پنڈ۔ ماروی دا دیس

مارُو۔ ملیر دے رہن والے، ایتھے ماروی دے خاوند توں مراد اے

(۱)

کنڈی ساویاں سینگریاں، پِسی رتڑے پھُل
اُتّــوں وسیا مینھڑا، بُونـدان موتی تُل
کیہ میٹی دے مُل، کھولی جیند ملیر توں

(۲)

آج نہ ولاں واس، آج نہ میٹی مینھڑا
سُکّی ساری وِیڑی، ڈاھڈی تریہہ اُداس
توں ای نہیں نراس، کیہہ اسماناں گل کریں

کنڈی ۔ اک کنڈیالا رُکھ
سینگریاں ۔ کنڈی دیاں پھلیاں
پِسی ۔ کریر دے لال پھُل، جنہوں سندھ دے غریب لوک پھل دے طور تے ورتدے نیں

(۴)

ایتھے نہ میرا دیس، میرا دیس ملیر وچ
ہاٹا لیراں ویس، سول نہ بدلاں سومرے!

میں جو بھریا دیّا چوں، کل ترھایا بُک
دیویں زھر دا گھُٹ، اس کارن توں کوٹ وچ

اکھیں اوٹ سوال، اُبھریا اسمان تے
کیس دم آوسی چان چک، ٹیبیاں وچ بھنُچال
اِنج آساڈا حال، کد تائیں رھسی کوٹ وچ

ٹیبیاں وچ بھنُچال، آونا کدی تاں چان چک
سدا نہ رھسی سومرے! اِنج تاں میرا حال
تیرا خام خیال، 'سنگل سوگھے ظالما!'

میرے وچ ملیر، میں آں وچ ملیر دے
ول سکدی بس ظالما! جثّے نوں زنجیر
تیرے وس سریں، سیّں من مارُو جھولڑی

[جو ییجل نے آ ک

(۵)

سونھن نہ ویسی سومرے! مینڈھی دھوواں کہ ناں
ویسی سیجھہ ونگراں، مڑ کے مُلک ملیر نوں

سونھن نہ ویسی سومرے! داں تاں دیندا دُکھہ
موتی ورگا سُکھہ، اگّے توں ودھہ ودھہ بلے

کھیڑدا کالی دُھپ وچ، سورج سُکھی جیوں
دُکھہ نوں تک کے ایوں، سرّس تھیاں میں سونھن وچ

جے تُوں آکھیں بھی، کوھجھی آھی ماروی
تُوں کئوڑا ایں سومرے! کئوڑا وڈکا ای
دھرتی اپنی دھی، لئی سنجھاں آج سولھن توں

کینیاں کوھجھیاں کوٹ وچ، کینتے کرن سینگھار،
ھاں، ہر کیتھوں آن سن، ایہہ جو پت پنوھار؟
کنڑیاں چھل ھزار، مُول نہ تھیسن ماروی

ونگراں ـ وانگر، ورگا
سرس تھیاں ـ ودھاں پھُلاں

توں بھانیں وے سوہرے! سدا رہسیں نئوں!
ہاکے سنگل کوٹ دے، کڑیاں گھتّ مینوں
پیراں ہیٹھاں بھُوں، چار دِہاڑے ڈاھڈھے دی

بھانیں ــ سمجھیں، جانیں
بھُوں ــ بھونئیں، زمین

[جو بیجل نے آکھ

(٦)

لعلاں لٹکاواں، میں نہ سِر تے سومرے؛
سونہن اساڈی سادگی، والے نہ پاواں
مونہہ اُتے چاواں، لجے پیا سیجھہ سامنے

میں جے گاواں سومرے! آجڑ بھردے چھال
لِشکے پئی اسمان وچ، اُتر ول بکرال
ٹِبیاں اُتے بھال، وسن مینہ ملیر تے

اُبھٹے اُتر واء وچ، میں جد وی گاواں
سراں توں پلّو لٹک اُڈن، تھوھر لِہکاواں
گوگل خوش خوش تھی نچن، واواں مستاواں
پپّل نوں کھیڑا دیاں، کِکّر پھل پاواں
سُر وچ سماواں، جدوں سِک سنگھار دی

بکرال ــ اوہ بجلی، جیہڑی شمال مشرق دے مینہ وچ لشکے
بھال ــ بھلیائی، مہر
گوگل ــ خوشبودار گوند والا اِک رُکھ

کوھجھی کینج تھیاں، میں اِس مُلک ماہیر وچ
اُتھے گھاہ وی پھُٹ ہوے، جیتھے پیَر دھراں
متیں وچ متیل آئے ناں، میں تاں اوھا ماروی

(۷)

تھل توں سوا نار تُوں، مُٹھ ھڈاں مکھنی
مادھانی، مکھنی، معنی تیری ماروی

تھل توں سوا جندڑیاں، جیوں بُوٹے بِن مینہ
جیکن تتّا ڈینہہ ایکن بلدیاں جیوڑے

مادھانی۔ گھاہ دی اک قسم
مکھنی ۔ گھا دی اک قسم

(۸)

میں تے تھل بیناں، مول نہ تھیواں ماروی
میٹی تے مدھ چھیڑکیاں، بھنّجے بھانڈا جاں
ایکن میرا ھانہہ، ٹیبیاں بن بھورے تھیا

میں ھی تھل دی ریت ھاں، میں ھی ھاں آکاس
میں وچ جل دے کیڑیاں، میں دھرتی تے سواس
جیوں ایہہ میرا ماس، میٹی دیس ملیر دی

میں ھی تریل میلیر تے، تاریاں ھیٹھاں تلّ
میں ھی کن من ریت تے، مینہ لئی تسّے پلّ
تینوں کاھدی بھل، کیہ میں سوچاں سومرے!

سواس ـ ساہ
تلّ ـ تلاء
بھلّ ـ خبر، پتہ

[جو بیجل نے آکھ

(۹)

مارو میرے من وچ، مارو میرا داس
جتھے سیس اُداس، اُتھے مہک ملیر دی

اُٹھی مہک ملیر چوں، سڑتی وسیا مینہ
مر کے میرا نینہ، اگتے توں وی ڈوھنگھڑا

سڑن مگروں نار دے، وسیا مینہ ملیر
جیتھے کیتھے ماروی، گانگی، گم، گنڈھیر
سارے کیرڑ کریں، مرکے اوھدی واس نال

گانگی ـ اک طرح دا جنگلی پھل
گم، گنڈھیر ـ تھری گھاہ دیاں قسماں

[جو بیجل نے آکھیا

گھاتو

موت گلہ نہ یار، ڈاھڈھہ نہ سہہ توں جیوندیا!
جے تیں ساہ سریر وچ، کسر وَیری تے وار
تد تائیں نہیں قرار، جد تائیں وَیری جُوہ وچ

تکدی آدھی رات، جھپکی وی نہیں جی نئوں
گھر گھر وچ گھر والڑے، بھیڑیا! تیری بات
گھاتک، تیری گھات، دھکایا سبھ دیس نئوں

کنڈھے اُتے جھونپڑے، گھمّن دے کڑکار
چنتا میرے چِت وچ، بھانبڑ جیوں بھڑکار
تیڑکن دے تیڑکار بیڑیاں سبھ لیراں تھیاں

کنڈھے اُتے جھونپڑے، اُتے کالی رات
ٹمکے پئی اگ وے، ہر تھاں چُپ چُپات
سَجھ دِتی جتّیں مات، رُوح انہاں دے بھٹکدے

اوہ جو لہو دی دھار، پانی تے پکڑی ہوئی
چُنکے پئی چِت وچ، سدا اوہدی سار
تد تائیں نہیں قرار جد تائیں سیک سمندراں

موت گلہ نہ یار، ڈاھڈھ نہ سہہ توں جیوندیا!
جے تیں ساہ سرِیر وِچ، کر وَیری تے وار
تد تائیں نہیں قرار، جد تائیں وَیری جُوہ وچ

شاماں ویلے ساگریس، رتے پیلے رنگ
لڑدے تھک گئے وبریاں، ھائے میرے انگ
نہیں اوہ آس امنگ، نہ اوہ زور سریر وچ

مردے مردے متچھ، مڑ مڑ کردے وار وے
مڑ مڑ اپنے رچھ، گھاتو گھتن سمندریں

ھوس سدا جوان ہے، بندے کارن متچھ
سدا گھاتو رچھ، گھتن کھلے سمندریں

مانگر آگئے مورڑا، ازلاں تو ھے وے
اج تائیں انسان دی، جنگ نہ مکی اے
چنگا جو چاھے، چنتا بناں جیوناں

رچھ ۔ مچھیاں پھڑن دا جال
مانگر، مورڑا ۔ داستان دے پاتر

[جو بیجل نے آکہ

لیلا

لیلا! سو نادان، جو لیکھنے نوں سمجھ لوے

(۱)

لیکھہ نوں اپنے موڑ وے، سکدا اے اِنسان
ھے بندے دے وس وچ، ازلاں توں اِمکان
لیلا! سو نادان، جو لیکھّے نوں سہہ لوے

لیلا ۔ داستاں دی مکھ پاتر

(۲)

آئی اکٹے آرسی، لیلا پا کے ہار
شیشے وچ تک چونکدی، وال اوہ پھنیئر ہار
ہائے ہائے اوہدا پیار، بھُورا بُھورا درشنی

دھرتی تیری درشنی، کر تُوں آپ۔ سینجھان
بدیاں اُتے مان، توں کیتا من آپنے

لیلا! تینوں ناہ کدی، موتیاں دا کائی موہ
ایہہ تیرا ہی ڈوہ، جے توُں ویکھی ہار تے

ڈوہ ـ دوس

[جو پیجل نے آکھ

کاپائتی

میں جاناں جو میں دِتے، ہُوئی ہُونی ہتّل

ڈھیری پھول تاں میں ونجاں، میتھوں گھِن اُٹل
میں جانا جو میں دِلے، پُونی پُونی ہَل
تینوں کاھدی بھَل، میں کیہ سانجھیا ارٹ ناں؟

ڈھیری پھول تاں میں ونجاں، تند تکڑی وچ پا
مینوں کسترّ لاء، میں نہ ہِلئی گھاٹیاں

سون سریکھا ھتھ وے، منگدے پئے انصاف
جے توں سچ صراف، ڈھیری پھول تاں میں ونجاں

اَٹل ۔ بدلے وچ برابر توں ودھ
بھَل ۔ خبر، سار
ہِلئی ۔ عادی ہوگئی

مومل

کاک تے پنّے بلن

ایم ایم ایم ڈیوڑے

کیڈی لمّی راتڑی، کیڈا اے اندھیار
ترنگلا ناھیں ڈِمکدا، کالک حدوں پار
سامی سیجھ اُبھار! کوئی وی نہ آسی کاک تے

گھُپ ھنیرا کاک تے، باھر واٹاں چیک
کیڈا آنھ ھنیرڑا، کوڈی تاریاں لیک
ڈردی رھسی سیک، کوئی وی نہ آسی کاک تے

کِتھے ویں توں میندھرا، مینوں سد تاں دے
ٹُر گیوں چھڈ کے، کیہڑے کارن کاک وچ

ناتر! مینوں جھلّ! میرے وس نہ جیوڑا
متاں تھیاں پاگل، کر لاں ساہ رتول وے

ترنگلا ۔ اسمان تے تین تاریاں دا جھُرمٹ
کاک ۔ مومل دی بھُلی پان والی ماڑی
چیک ۔ چیکڑ
لیک ۔ لشکاء
میندھرا ۔ لوک داستان "مومل رانو" دا اک پاتر
ناتر ۔ "مومل رانو" دی اک پاتر

آنا اے اُس چان چک، رانے ہتو بھٹے
ساکھ تری سنجھرے، وچ لڈالے ہووسی

آوسی، آوسی، جوگڑا، سُکسن دُوری دُکھ
رانا سدا سُکھ، دُکھاں دے دن تھوڑڑے

ساکھ ہونا ـ سچ ثابت ہونا
سنجھرے ـ سنجھ، سویرے
لڈانا ـ اوہ شہر جتھے کاک محل سی
جوگڑا ـ جوگی

وائی

کاک تے ہنے بلّن
ٹیم ٹیم ٹیم ٹیم دیوڑے

لک ہیّراں وچ بیٹھڑے
پکھنو تہناں وںّن
ٹم ٹیم ٹیم ٹیم دیوڑے

وچ لڈانے گشتیاں
یاراں سنگ کرّن
ٹیم ٹیم ٹیم ٹیم دیوڑے

مومل سوچے ماڑیاں
شالا او'تھے مرّن
ٹیم ٹیم ٹیم ٹیم دیوڑے

توتے چنّن کھاوندے
ہور نہ کُجھ چرّن
ٹیم ٹیم ٹیم ٹیم دیوڑے

تیّں بین رانا! رات نوں
سیانیاں پیڑ جتّرن
ڈیم ڈیم ڈیم ڈیم دیوڑے

[جو بیجل نے آکھ

موکھی متارے

آخر سوکھی چوکھی ھوسی، پھُٹسی جد پربھات
سوکھی نوں کاھدی مات

(۱)

جیوں ساون وِچ ڈار، تیوں جھُولن ایہہ جِنڈڑیاں
موکھی! تیری سدّھ وچ، کیڈا میگھ ملار
سِرجے کِس دی سار، بھر بھر وِس دے پیالڑے

رگ رگ وِس رُڑھاٹ وچ، موکھی موتی سُکھ
سُکیا ایتھوں چان چک، دھرتی دا سبھ دُکھ
آمرت رُوہی سُکھ، وِچ کوڑ تن، کیڈڑے

رگ رگ وِس رڑھاٹ وچ، سُندرتا سنسار
ٹِم ٹِم ٹِم دیوڑا، کیڈا اے اندھیار
پل دا لوک پیار، امرتا نیڑے تھئی

جتّیں کوڑتن بھل، جینا جانن ڈاھڈھ وچ
لِشکاون ہئے جِنڈڑیاں، پارس ورگے پل
کیہ کیہ مندھ محل، ساہ گھٹیندا نشے وچ

ڈار۔ ڈال
موکھی۔ داستان دی مُکھ پاتر، شراب پلاون والی عورت

ایہہ جو ڈوھنگھی کھڈ، پنجے ہٹی پاتال وچ
اس وچ جد اُچھلیندڑے، بھجسن تیرے ھڈ
اُس پل تیرے سدھ، پجسن کول اسمان دے

موکھی انوکھی، رکھتے ارکھ بیباک دی
جیس نوں وِس دی وات تے، چس لگی چوکھی
اوھدے لئی اوکھی، ڈاھڈھم نہ کائی جیوڑے

[جو بیجل نے آکھیا

وائی

سوکھی نـــوں کاھدی مات، چلو میاں
رتڑی تھیسی رات

سرسن چار ستارے، رھسی زھر پیا کن ذات
چلو میاں
رتڑی تھیسی رات

آخر سوکھی چوکھی ھوسی، پھٹسی جد پربھات
چلو میاں
رتڑی تھیسی رات

سدھر کروڑیں سیس، سبھاں نوں، وِسدی لگی وات
چلو میاں
رتڑی تھیسی رات

سوکھی نوں کاھدی سات، چلو سیاں، سوکھی نوں کاھدی سات
چلو سیاں
رتڑی تھیسی رات

[جو بیجل نے آکھیا

نویں شلوک

[سامي دے ناں]

ڈاھڈھ میٹا کے جگ توں، بندے شالا جیئن
تیتلی دے پنکھ تھیئن، سبھ لئی ھسدے ڈینھڑے

(۱)

سامی! توں وی نہ سمجھیا، کیہ اے ایہہ سنسار،
مایا نساھیں جسال وے، مسایا نہ دُھتکار
مایا آپسرمپار، سسدا سیسرجسے سسونھن وچ

سبھہ کجھہ ہے آکار وچ، کجھہ وی نہ نِر آکار
آنھ ہنیرے وچ دِسے، ایہہ آچرج اِسسرار
گنّن تارے اسمان وچ، نیرگنّن وچ انسدھیار
مایا، جال نہ یسار، مایا ساگسر سسونھن دا

ایہہ جو ساگر سونھن دا، ایہدے توں انکار؟
سامی! اپنی سوچ تسے، آپسے کریں وِچسار
سچّا اے سنسار، جُوٹھہ تاں تیرے مَن ہیا

آپرمپار ـ ابدی
آکار ـ رنگ
نِر آکار ـ بے رنگ
آچرج ـ انوکھا، عجیب

ایہہ جو مایا موہ، تینُوں کینج ڈراؤندی
راتیں چھاتیاں نار وے، جھُوٹھیاں ہوندیاں، کہو؟
بھَوریا! تیرا بھَو، ڈاھڈھہ اجائی جیوڑے

بتھر وچ پدھرائے نیں، اوہ جو ایلورا!
جے توُں ویکھیں جیوندیا! بھَو کاھدا بھورا؟
نواں نکورا، راتیں سینہ نار دا

ساری رات سگندھہ وچ، کالے والاں نار،
گل وچ بانھیں ویلیاں، پُوجا ورگا پیار
تینوُں نیر آکار! ویراگی کیہہ بخشیا؟

اِس توں ودھہ کاھدی ملے، مُکتی تَیں بندے!
بُلھہ کیہے انجیر جیوں، اُبھرے آون جے
تے امرت بخشے، کائی نار نِہار وچ

جھکوڑ جھُلیاں، امبڑیاں، ٹپ ٹپ ٹھکن جیوں
سُندر ناری تیوں، آ کے لتھی سیج تے

سُندر ناری سیج تے، مایا نہ سامی!
آیا اُڈامی، ساکھیوں، وَلّتے مکھیاں

نِہار ـ نگاہ
اُڈامی ـ اُڈکے

گوری سُتّی سیج تے، رمّدی رہی رات
پیارے سنگ پربھات، جُوٹھہ نہ ہوندی جوگیا!

مایا ناہیں چھَل، جے سمجھیں سنسار نُوں
تک توُں کیس دے پیار وچ، چیت کریں چنچل
پُورن ہر اک پل، لگدا اپنے آپ وچ

سامی! جیون جس، ناہیں کائی 'نہ' وچ
کام دیو دے سینگھہ تے، ماکھیوں مکھی پس
بندے دے کیہ وس، جوگی پھاتھا موہ وچ

آیا پھگن ماس، چمپا کھِڑیا، ٹہنیاں
سِکتے پیا سُگندھہ نوں، سامی! میرا سواس
تجیا میں بنواس، سبھہ کجھہ اس سنسار وچ

رمّدی ــ رمکدی، ڈھلدی

کام دیو دے سینگھہ ــ ہندو دیو مالا موجب کام دیو دا اِک سینگھہ (کمان) تے پنج تیر ہوندے نیں۔ کمان تے ماکھیوں دیاں مکھیاں دی قطار بیٹھی ہوندی اے تے تیراں دیاں ڈنڈیاں اُتے کنول پھُل ہوندے نیں۔

ماس ــ مہینہ

سواس ــ ساہ

بائل بائی رادھکا، چھم چھم آوے جے
کنُوکے بَن وچ ہَوبھٹے، کوئل کدّم تے
مٹکتی نہیں اُتے، کائی اِس توں جوگیا!

جل مندر جیوں جِندڑی، دِیوے دِیوے پیار
ویراگی ویراگ وچ، اِنج دا کتھے اسرار
ڈاھڈا آنھے الدھیاں، تیاگی! تیرے تیاگ وچ

نَیناں میرگھے تیوا لئے، سِرکے اُتے سیج
کتھے ایڈی ھیج، تیاگی! تیرے تیاگ وچ

کدّم – اِک ون، جیہدا ھندی شاعری وچ بار بار ذکر آیا اے

(۲)

ساسی! اِس سنسار وِچ، ایہہ بندے دا سَن
پاوے بندہ پیار وچ، اپنا آتم۔دَھن
پیار بِناں پُورَن، کوئی نہ ہووے جوگیا!

مُڑ مُڑ اکھیّں کھول میں، رات ڈِٹھا آکاس
ہر شے اِس سنسار وچ، تھی ونجنی اے ناس
بندہ کیہ اے؟ ماس، وَل ایہہ جیوَن دِ ینھڑا

مایا مدھ بھری، ساسی! وِس ویراگ وچ
ویراگی! مڑنی نہیں، جیہڑی گئی گھڑی
مَر کیتی مُڑنا ای، وَل ایہہ جیوَن دِینھڑا

اجائی ــ بے کار، فضول

ھے اجائی انت تسے، اپنی اُداسی
ھــر شے اس سنسار وچ، ہوندی ابناسی
میٹی سنگ میٹی تھینا، مُـڑ کے ھـر ساسی
وَل سو جو واسی، اپنی سُرت سُگندھ دا

میٹی وچ وشال، مڑ کے تھی گئی جینڈڑی
اِس ڈوھنگھے آکاس وِچ، جس دا انت نہ کال
کتیں دے کھٹمال، میٹی بخشی موت نوں

ابناسی ــ ناس نہ ہوون والی
ساسی ــ ساہ لین والا، اِنسان
وِشال ــ وسیع
کھٹمال ــ گل وچ پاون والا ہار، کنٹھا

[جو بیجل نے آکھ

(۳)

غربت، باغ بہار؟، مینگھے! تیری مت موئی
دُکھناں ہارے دیس توں، ویراگی! انکار؟
بُڈھڑے بُجھنہار، کُوک سُنی نہ دیس دی

ایس بکایل مائے دے، تھناں اُتے بال
کیہ ایہہ بال مشوم وی، کائی مایا جال؟
اینہوں اکھیوں ٹال، کِیئں گیا توں جوگیا؟

گل سُن وے ویدانتی! اِس توں وی اِنکار؟
بندے دا بندے اُتے، ایہہ جو ھتیا چار
مایا جال اے یار؟، جے مں سنگلیں تُوڑیا

کیہ ایہہ ڈاھڈے دیس دے، دھرتی دے دھڑوہل
جو بندے دی رت نال، کردے تیل پھُلیل
سبھ اینہاں دے کھیل، اوہ جو نیرگن 'لہ' وچ؟

غُربت باغ بہار— سامی موجب، غریبی گُل گلزار ہوندی اے۔
مینگھا (سامی) آکھدا اے کہ جگ وچ ایس توں ودھ کوئی کھِٹی نہیں
ھتیاچار— ظُلم، ڈاھڈھ

(۴)

ایتھے آ، اس جا، سبھ کُجھ ایسے لوک وچ
برمتّڑے! پرلوک لئی، بیٹھ نہ ویل ونجا
دِل ایہدے نال لاء، جُوٹھ نہ ہوندی جِندڑی

کن پاٹے، کن چیر، انگ بھبھوتی جوگیاں
ھکو جیہے سبھ تیاگیا! مُلاں، پنڈت، پیر
سادھو سنت، فقیر، جل تھل کیتے جیوڑے

سامی! جندڑی بندیاں، سدا لئی سنگرام،
کَوڑ کدی وی سچ اون، دیسی نہ وِسرام،
ناھیں کوئی نام، جیَں وچ جگ سمائیا،

ستجنی مُکنی میل وِچ، بخشیندا انبوہ،
آندھیارا اندوہ، تیاگی! تیرے تیاگ وچ،

برمتّڑا ـ ھوراں دی مت تے چلن والا
ویل ـ ویلا

[جو بیجل نے آ ک

ڈاھڈھ مٹا کے جگ توں، بندے شالا جیئن
تیتلی دے بنکھ تھیین، سبھ لئی ھسدے دبنھڑے

سامی! وڈا ایس توں، نہیں کالی انترگیان
بنان کسے بھگوان دے، اُتم اے انسان
بندہ کیڈ مھان، آپ اپنا بھگوان اے

(۵)

سوراں اوہ سنسار، سچا اے جو سونہن وچ
جیس دا آنت نہ آد اے، جس دا آر نہ پار
جتّیں وچ ایہہ جنسار، مر کے ایت آمر تھئے

ساسی! اس جگ وانگراں، نہیں کائی ستگُر
گائیک بیناں گُونج وچ، ہے اِک آدی سُر
سُن کے تان مدھر، جھُومے ہی جیندڑی

ساسی! ایہہ سنسار اے، گوالے بین گوکل
اپنی مدھر تان وچ، جھوم رہے جل تھل
جمنا ساری جل، کون تکیندا کندھیوں؟

کسے نہ جوڑے جوڑ، جوگی! ایس جہان دے
کنول آپے کھیڑ پیا، پہنچیا اپنے توڑ
جل دا جی ولوڑ، کیہ جاناں کیکن تھیا؟

جینسار ـ ساہ لین والی ہر مخلوق
ولوڑ ـ دُدھ دا رِڑکن، ایتھے دریا وچ پانی دا ولوڑن مُراد اے

ایہہ جو آگم گیان، ساسی! توں سوچیں پیا
اوھدی پہنچ نہ پہنچسی، کدی کوئی انسان
آگم توں آگئے آگم، ہردم ہے امکان
حیرت وچ حیران، جیسی سدائیں جگ وچ

لجو بیجل نے آکھ

رلے ملے بیت

سائیں بخشیں حوصلہ، آڈی سینہ دھراں
چارن! تیرے چگ وچ، کائی اگ بھراں
مڑ میں آج کراں، سِر دی صدا سیندھ وچ

بھٹائی نوں

جڑھاں تیرے جی دیاں، دھرتی وچ ہزار
آجڑیاں دا پیار، کھڑیا تیریاں ٹہنیاں

تیں مگروں میں سیندھڑی، دو سو سال ڈٹھی
چھنڈ کے مدھ میٹھی، کوڑی آندی کیف وچ

آج نہ میٹھی میونھٹرا، نہ کائی سیندھ سنگار
لیسی کون آج آن کے، سینگھاراں دی سار
کیڈا انھ اندھیار، ڈاھڈھیاں آندا دیس وچ

سائیں بخشیں حوصلہ، آڈی سیس دھراں
چارن! تیرے چنگ وچ، کائی اگ بھراں
مڑ میں آج کراں، سر دی صدا سندھ وچ

[بیت]

*

جے تُوں سِرجن ہار، جی انوکھا جگ وچ
وار کے آپنی جِندڑی، چوڑ اوہو جِنسار
تَس مگروں سنسار، سَرس تھِیا کُجھ سونہن وِچ

اُڈ کالی دے مُکھ تے، تِیتلی بیٹھی جیوں
توں وی تاں ایں ایوں، کَلا دے کارن جِندڑی!

ہوندا انت اتھاہ، ساگر تیرے سونہن دا
اکھیں نہیں وِساہ، موتی تکنے مُنّھ وِچ

*

اُنج تاں میری جیندڑی، کیٹی اُتے کنُولج
کُر ڑ جیہی میں گُونج، جیس دم دھرتی دُکھ وچ

مینوں ہی اس دیس وچ، مدد خاں کٹھیا
رتّ دا مینہ اُٹھیا، سارا میرے ساہ تے

کیتّندی کیتّندی پیڑ، اُبھری میرے گیت نال
کیڈی کتّھی بھیڑ، میرے ساہ وچ کُوکدی

کیتّندی ـ کیس دی
مدد خان ـ احمد شاہ ابدالی دے زمانے سندھ آتے اگ حملہ اُور

سارترے

ایتھے جمدوں سارترے! تھی سندھی اولاد
چُندوں میرے وانگراں، سوچ کے ہستی واد
ہل پل تینوں یاد، دُدھم امبڑی دا آوندا

لہندے چڑھدے والیا! سُول نہ تھیسی سَٹ
اُتَّل آزادی دئیے، خوب چلائیے ہٹ
ایتھے جھنگّا چَٹ، آزادی دے ناؤں تے

سوچ رھیاں میں سارترے! اُچا سو انسان
بہہ کے جیہڑا اگ نال، آپ کرے اِشنان
گورڑوا! تیرا گیان، نِریاں سَتیٹں لوک نوں

سَٹ ـ تُل، برابر
اُتّل ـ بدلے وچ، برابر توں ودھ

[جو بیجل نے آ گ

*

شالا کدی سنجھائیو، میرا ایہہ ایمان
اوّل وی انسان اے، آخر وی انسان
باقی سبھ زندان، کھُتّلا بس ایہہ آدمی

سندھُو تے جد ہالیا! جل دیوے جھپکن
سُفنے میرے ساہ وچ، چھلّاں جیوں لپکن
کُوک انوکھے تن، جھپ نہ دیوے جیوڑے

سُفنے میرے ساہ وچ، جیوں کالی سُتّا مور
کارونجھر دی کور، جتّیں لئی آساں پالدی

جھپ ـ جھپکی (نیندر دی)
کارونجھر ـ تھر دا مشہور پہاڑ
کور ـ کنّی، گُٹھ

[بیت]

*

دھرتی میرے دیس دی، ڈاہڈھے دکھ ڈٹھے
کِنے یار مِٹھے، وارے اوہدے جنگ وچ

دھرتی میرے دیس دی، جھلی کیڈی پیڑ
کِنّے سُورے ویر، وارے اوہدے جنگ وچ

ہیکٹو سچ اصول، میں تہانوں بخشیا
مُول نہ ہوندا ماروڑ! ڈھٹ جیہا کائی ڈھول
کائی بول سبول، اس توں ودھ نہ پیاریو!

تیتلی ہرڑے مینہ وچ، بھج پوندے جیکن
آزادی ایکن، دکھ نہ دکھاں وانگراں

چارن اپنے چنگ نوں

پیاس نہ بُجھدی تند نال، اج بے انت پیال
میرا جسی جیال، چارن اپنے چنگ نال!

رات وکاوِیں رات، گنی جیون دینھڑے
کائر کوی دیس دے، لٹوٹھی جیہناں دی لات
موت نہ تیری مات، جیت اگے مُڑ سچ دی

جے توں ڈِٹھا دیس وچ، انھا تھی آنیا
توں وی میرے لیکھوڑے، انیائے دا بھا
تیرا سہج سبھاء، ڈھاء انوکھی ڈاھڈھ دی

پیال ـ پلاء
لٹوٹھی ـ بے حیا، بے شرم، کنگال
لات ـ پنچھیاں دا گاؤن۔ ایتھے شاعراں دیاں لیکھتاں مراد نیں
انیاء ـ بے انصافی
ڈھاء ـ سہارا، تسلّی

چارن تیرے چنگ نال، بھاہ مچائی بیت
سیس، کہاڑیاں، کھیت، کیہ کیہ ٹنگے چیت وچ

ایہہ جو پھُل گِرنار دے، ٹہناں چ اگ سماء؛
ہکو سِر نال کیہ کوئی، در در کرے صدا
اِنج دا رنگ رچاء، دیس تمامی دان دئے

چارن تیرے چنگ وِچ، پیڑھیاں دا پڑلاء
اس دُکھیارے دیس دے، ڈوھنگھے پیڑَت گھاء
سارے تتّے تاء، سبھناں ہیریں چھالڑے

چارن تیرے چنگ وچ، صدیاں دی کڑلاٹ
آدّھی دے دھڑکاٹ، راتیں، لٹیاں نیندراں

چارن تیرے چنگ نال، کھیمّن دے چمکار؛
سدا ساون مینہ جیویں، وسّن تار و تار؛
سڑ وی تیں لئی یار! پیاس اساڈی بل رہی

تیری موت نہ موت، جے توں سِر لئی سیر دئیں
فانی، تھیندے فوت، آسر توں تاں راگیا!

پیڑَت - پیڑ بھرے
آدّھی - ادّھی رات

..... جیوں تارے اسمان

ساتھی میرے سُکھ دے، چھانں پہل پھّن
دوروں دِسّن دُکھ وچ، مُول نہ آنن من
میں ھی تسّا تن، میں ھی اپنا پندھ وے

میں کلّا، اسمان توں، اُچّی اے دیوار
اُبھرے میرے گیت توں، شاید اپڑے پار
مُڑ وی کُوک پکار، ڈرے پئی ست ڈاھڈھ توں

دھرتی سینوں دھیر دے، میری بھین نہ بھاء
پربت رُل کے سینکڑے، مُڑ آیا ھاں ماء!
پتھر وِچ پڑلاء، کیہ جاناں کد تک رھے؟

جے توں سد سگندھ دی

جے توں سد سگندھ دی، ٹہنی ٹہنی ٹیڑ
ہائے توں اِنج نہ کھیڑ، ہانہہ اپنے وِچ کایتاں

جے توں سد سگندھ دی، ایہہ موکھی دے وٹ
پہلاں مِیر دی مٹ، مڑ میرے دیاں سرکیاں

جے توں سد سگندھ دی، پھول اساڈا پھٹ
سُول نہ اوھدا مٹ، کائی پھل گلاب دا

ٹیڑ - کیھڑ
موکھی - شراب پلاون والی عورت۔ لوک داستان "موکھی متارا" دی پا
وٹ - تُل، برابر، بدلے

لومبا دا دیس

[کراچی دے ہیک اردو شاعر نوں]

وِیر تاں مویا جھولڑی، تینوں نہیں دَیا
لومبا دے دیس تے، گیت لکھے توں، ہا
کیوں جے کائی ناہ، اِس وچ جوکھم جان دا

دُکھہ وچ، تیری سہر نوں، سیکٹے تیرا بھاء
کَوڑی تری شاعری، تینوں نہیں حیا
کانگو دا سودا، وچ کراچی توں کریں

نِت بگھیلے چُونڈدے، انساناں دا ماس
تیرے ڈھڈھہ دا سُول، پر، افریقہ دا قیاس
کیڈا پھریں اُداس، دور دراڈے دیس لئی

دور دُراڈے دیس لئی، سہر بھری بولی
کیوں جے تیھتوں دُور ھے، شومبے دی گولی
توں صدقے گھولی، ہیڑ ہرائے دیس تے

میں لوسمبا آپ ہاں، سئولی اُتے سچ
بھنجیں موتھوں بچ، تینوں سیر دی سوچ وے

میں لوسمبا آپ ہاں، تے اوہ میرا بھاء
آج ھے جس دی بیڑ دا، سیرے وچ ہڑلاء
ویکھہ میں اوھدے گھاء، رت دے ھنجھو کیردا

اج ایہہ میرا گیت، جو، ڈھولڈھہ رھیا زندان
کانگو دا ارمان، اوھدے لئی نہیں اوپرا

کراچی دے گھمن گھیر

ڈیزل، دھواں بس دا، چن، کراچی رات
رکشا روکے وشیا، سوچے گاھک گھات
کیفے... شاعر... بات، کافی کوپ، مشاعرہ

مزدُوراں میل باھرین، کیتی اے ھڑتال
میتھ جیوں وسیّاں لاٹھیاں، کیتی دھرتی لال
کرکے کُجھ سوال، مینوں گھورے گورکی

مینوں گھُورے گورکی، چھوڑے مُڑ اِنج بات
"صدقہ دے گیا بھنک نوں، دے کے داتا دات
کیہ کیہ چمکے سیجھ جاں، کٹّی کالی رات
پر جتیں کھاھدی مات، لشکے جگ دی جیت وِچ"

"لِشکیں جگ دی جیت وچ، کر اجیہی بات
دُکھ ونڈائے دیس دے، تیری دُکھتی دات
ھور تاں جیت وی مات، چارن تیرے چنگ دی"

اکھیاں رتّیاں جلّم جیوں، سوچ رھیا کُجھ سیٹھ
کیہ پیا دِسے ھیٹھ، وِسکی وچ گلاس دے

گورکی — روس دا مہان لکھاری

وِسکی وچ گلاس دے، سیٹھاں، سودا، ریس،
بھجیا پھردا کاہلڑا، بتیرا بھاندر ویس،
آکھے کڈھدا کھیس، 'سوڈا آناں سیٹھ جی؟'

وِسکی وچ گلاس دے، کالے دھن دا ڈھیر
کُوڑے کیس، عدالتاں، نال وپاریاں ویر
وڈھی، ات ھنیر، بھریاں نوٹاں تھیلیاں

وِسکی وچ گلاس دے، کائی سُندر نار
آئی اُس دی کار وچ، بہہ کے وچ بزار
سنگدی سو دو چار، پہنچیں سودا تھی گیا

اُٹھ او کتے نیپئر! اپنیاں پیڑھیاں تک
تینوں شابش لکھ، کینتے کالے جن گیا

نیپئر – ۱۸۴۳ء وچ اوہنے سندھ سندھیاں کولوں کھوہیا سی
نیپئر روڈ – جسماں دے کاروبار دا مشہور اڈہ اے

جھلمل جھلمل شام، بندے سائے موت دے
اندر بھری ایلفی، لمّی چنبے لام
دِسّن روز ھشام، شیشے ھر شو کیس دے

بھٹکن پئے سبھ بھیڑ وِچ، کئی کلتے انسان
جڑھاں کپ کے جی دیاں، اوہ سبھے نادان
تکیئن آ طوفان، واء وچ ککھ اُڈاؤنے

ڈیزل دھواں بس دا، چن کراچی رات
رکشا روکے ویشیا، سوچے گاھک گھات
کیفے... شاعر... بات، کافی کوپ، مشاعرہ

میں دِسداھاں، بھوئیں تے، اج وی اوہ انسان
اُبھر کے آؤسن بھلک نال، سوھنے سبھ سمان
ناھیں کُجھ گمان، نہ کوئی شک اِس گل وِچ

ایلفی۔ آلفینسٹن سٹریٹ، کراچی دا اک ات سوھنا بزار
ھشام۔ لوکاں دی سنگھنی بھیڑ

رتڑے گبھرو سندھ دے! توں ای میرا خواب
توں ہی آپ جواب، صدیاں دے سوال دا

ڈھلدی رات نہ رہندی راول!

[نثری ترجمے]

سندھو!
میرے مرن مگروں
جے کوئی وی،
دل دا راج بچاون لئی جان دے سکیا
تاں اوس نال پیار ضرور کریں
جے توں کر سکیں...

*

میں،
ایہو پڑھیا
کہ،
شاہ لطیف
اپنا سارا کلام،
کراڑ ڈھن وچ روڑھ دِتا ہا...
تاں جے،
لوک،
اوھنوں پڑھ کے سمجھ نہ لیتن

میں،
اوھنوں آکھ رھیا
"میرے مرشد!
اپنے اس گستاخ مرید دي
ھمت تاں تک
ھمت تاں تک..."

*

توں آکھدا،
'میں تیرا بھرا...
ادّھی روٹی دے مینوں'،
میں اپنے بھولپن وچ
چنگیر ودھا دیندا
تیس ولتے،
تے توں ساری چنگیر کھوہ لیندا،
میتھوں...

توں آکھدا،
'میں تیرا بھرا
مینوں ادّھی پیالی پانی دے'
میں پیالی ودھا دیندا
تیں ولتے،
تے توں میتھوں کھوہ لیندا،
پوری پیالی

توں ڈاڈھا...
ایسے کارن میری سکھنی چنگیر تے پیالی وی،

[جو بیجل نے آکھ

نہ موڑدا
تے میں سوچ رہیا
اج،
کہ دشمنی،
بھرپٹن دے احرام وچ آکے
دل دا کعبہ ڈھاہ دیندی ...

*

تھل دے،
کسے وی پھُل اندر
ایہو جیہا رنگ ہوندا
تے اوھدے،
کسے کسے بوُٹے وچ،
ایہو جیہی مہکار ہوندی
جیہڑی،
دنیا دے کسے ہور باغ وچ نہ لبھدی ...

میں سمجھ نہ سکدا
جے توں،
شاعر دے سندھی ہون نوں
اھمیت دین توں
نہ کیوں کردا ...؟

*

یاد رکھنا،
سندھ وچ سیرے سرن مگروں
جے،
کسے ہور دے شعر جیوندے رھے
تاں اوہ،
اِنج اُسرے ہوسن
جیویں،
کماند دی اک فصل،
کپن مگروں،
دو جی فصل،
اوھدی جڑ نال
آپ اُسرن لگدی...

*

کسے ویلے،
ایہہ دھرتی،
شاعر دے پوتّر لہو نال رنگی آھی
تے،
چار چوفیرے
اوھدے،
وحشی وطنی
اُنّتی دے چن دے ھنیرے وچ،
نچدے آھے
تے اوھناں دیاں اکھیاں
سُکے کیکرالے ڈھنگراں وانگر بلیاں...
تے،
جیبھاں اوھناں دیاں،
لاٹاں بن،
بھڑکیاں
تے دنیا تج کے بیٹھا کوئی
نیلوفری آسمان دی نانویں پرت تے،
اپنی مجبوری ویکھ، رو پیا ھا...
تے اوھدے ھنجھو

ایس پوتّر لہو تے،
تریل دے تپکے ہن کِیرے سن

اج،
اوتھے،
لہو دا کوئی داغ نہ،
تے اوس تے،
اُسرے،
گل مہر دے رُکھ نال
اِک نِکڑا جیہا بال
نچدا،
اوہدے پھُل توڑ رہیا ...

*

ساون،
دیاں شاماں وچ،
مکلی تے،
کوئی کھوجی
کاشی دی،
نیلی اِٹ تے کجھ پڑھ رہیا

چان چک،
بجلی لیشکن لگدی
تے،
نیلا اسمان،
ھاسے وچ
لوٹ پوٹ ھون لگ جاندا...

مکلی ۔ سندھ دا اک تاریخی قبرستان

*

ایہہ
اشوک دا اسٹوپہ
اڈول
انگلی،
اشارہ کر رہی
اسمان ول
کہ،
اوہ تاں بولا،
تے
دھرتی دی سند
نہیں سُن سکدا....

*

کسے،
وی،
پیار گیت تے،
فحاشی دا دوش
اِنج،
جیویں،
انارکلی دی موت...

*

تیرے مگروں،
تیری یاد،
اِنج،
جیویں،
وڈھے ہوئے کھیت اندر
تھبیّاں...

تھبیّاں ــ فصل وڈھے جاون مگروں، دھرتی وچ رہ جاون والے

*

پوہ دا چن،
گوداوری دے ٹھنڈرے سیڑھم تے،
لشک رہیا ...
تے پانی تے گھائل رِشماں
اِنج تڑپ رہیاں
جیوں ستار وچ سنگیت،
جیوں،
تیَس سنگ بیتیاں گھڑیاں دی،
جھنُجھنی سریر وچ ....
توں میرے لئی
کِنیاں نویاں تشبیہاں لے آوندا
شاید توں،
میری حیاتی وچ
ادھورا گیت،
پوُرا کرن آوندا ...

ہر

گوداوری۔ ہندوستان دا اک دریا

جے،
میرا ادھورا گیت،
پورا ہو وی جاندا
تاں وی،
کیہ لبھدا ــــ؟

توں،
تاں آپ
اِک مدُھر گیت ...

*

او نربدا دے پانی !
تیرے وچ
روپ متی تردی آهی
تے
باز بہادر وی
اج،
دونہاں دی
بس کہانی هی سنی جاندی ...

کیہ پیار،
امر نہ هوندا ؟
کیہ پیار دی
بس کہانی هی رہ جاندی ...؟

کیہ هُن،
کدی وی
توں روپ متی تے باز بہادر نوں
اپنے گھاٹ تے
ویکھدا ......؟

*

تیرے ہونٹھ،
اُبھر آوندے میرے ول،
ساون وچ
سیپ وانگ ...

تے جھمک جاندا
اوہناں تے
میرا،
بھریا من
ڈوھنگھا،
کالا،

گھنگھور گھٹا وانگ ...

*

نہ خیام،
اپنی رباعی جیہا بدمست
تے نہ،
زیب النساءؔ مخفی دی غزل
اوہدے وانگر
کنواری ...
شاعری دی پرکھ ہور گل اے
تے شاعر دا گیان،
اصلوں، ہور گل ...

*

گوئٹے دا اک کردار آکھدا
"شر! میرا خیر بن جا"
تے میں آکھ رہیا
"خیر! میرا شر تھی ونج"

*

فنکار
کسے وی سماج دا،
ذیے وار نہیں....
اوس توں سوا،
جو،
اوھدیاں سوچاں وچ ھوندا....

پھُل دی مہک
کسے دی،
ذیے وار نہیں
بھنبھور دی،
باس توں وکھ....

مور نچدا نہیں،
کسے لئی وی
گھنگھور گھٹا توں سِوا....

تے،
گاوندا نہ ویکھیا کسے،
کوئی وی،
آزاد پنچھی
چڑیا گھر واسطے ....

*

سقراط،

زہر پیتا ھا،

ترامے دی جس پیالی وچ،

اوھنوں بھن کے،

اوھدے ٹوٹے،

میں،

بم دے گولے وچ بھر رھیا

تاں جے

زہر نہ پینا ہوے

ہور

کسے سقراط نوں ....

*

کِنّا چنگا ہوندا،
جے میرے ہتھ وچ مشین گن ہوندی
تے میں،
وکھا دیندا تینوں،
کہ آزاد بندے
ظلم تے ڈاھڈھ دا جواب کیکن دیندے

پر،
میرے تاں ہتھ وچ،
بس ایہو قلم
تے ایس توں وکھ،
ہور کوئی راہ نہ،
کہ میں،
ایسے قلم توں
مشین گن دا کم لواں....

*

جے،
شکسپیئر نے،
چچ دی حیاتی پڑھی ہوندی
تاں اوہدے تے،
اپنا سبھ توں چنگا ڈرامہ
لکھ سکدا....

پر افسوس
کہ،
نہ تاں شکسپیئر سندھ دی تواریخ پڑھی
تے نہ ہی،
چچ،
انگلستان وچ جمیا....

سندھ دے راجہ رائے سہاسی دا وزیر سی سہاسی دی رانی نال ر
کے اوہنی دھوکے نال راجے نوں اپنے راہ چوں ہٹایا تے اوہد
راج گدی سانبھ بیٹھا

*

رات،
دانتے،
بھجدا بھجدا جنت دی کندھ،
ٹپ جاندا
تے دوزخ دیاں لاٹاں وچ جا،
ساہ کڈھدا ...
تے اوھناں چوں،
مونہہ باھر کڈھ،
جنت دی کندھ اُتوں دِسدے فرشتیاں نوں،
آکھدا ...

"میں جنت وچ
تے،
میرے کردار دوزخ وچ،
ایہہ نہیں ھوسکدا!..."

*

میرے دوست،
بس بدل ہی تاں ہین
جیہڑے،
جدوں اپنی آئی تے آوندے
تاں
ڈوب مریندے
تینوں ....

*

تیرا کیردار،
تیری تقدیر،
جے،
توں حیاتی دے،
اس چکلے اندر
اپنی عصمت بچا لیندا
تاں،
تینوں،
وچ بزاراں،
ننگا کیتا جاندا ....

[جو بیجل نے آ کھیا

*

جے،
میں سرمد ہوندا
تاں قطب مینار دی چوٹی تے،
اپڑ کے،
نگارا وجاندا
تے آکھدا،
جگا کے،
نیندر وچ گُتّے لوکاں نوں
'ویکھو باہر آ کے
حویلیاں تے حجریاں توں،
بدلاں چوں نکلدا چن کیڈا سوہنا دِسدا ...

تے جے ایس لئی میں،
ماریا جاندا
اورنگ زیب دے ہتھوں
تاں مَتّکھم نہ ہوندا کائی
مینوں،

لنگھائی، ریت ہوندی

بے عیب لوکاں دی
ہر،
دو رباعیاں آکھن تے،
سیر نیوانا جلاّد دے سامنے
جیوں نوں مستیاں وچن جیہا...

*

جنت وچ،
کوثر دی کندھی تے
جون آف آرک بیٹھی
تے ندی ول ویکھ رہی
چان چک اوہ،
قرۃ العین طاہرہ دا پرچھاواں
جھولدا، ویکھدی چھلاں وچ
تے
مونہہ اوہدے ول کرکے،
آکھدی
"ایہہ جنت،
پھل ساڈی شہادت دا
ہے،
میں نہیں ویکھی
اوہ جنت،
جیہڑی کسے گبھرو دی سگھڑ چھاتی تے
سر دھر کے،
اوہدے کنڈل والاں وچ،
ہتھ پھیردیاں سلدی...

[نثری ترجمے]

توں تاں تکیاں نیں،
دونویں جنتاں،
دس ،
کیہڑی بہوں چنگی
دونہاں چوں ...

*

لینن،
لینن،
لوک واد،
سماج واد،
زندہ باد،
مردہ باد،
تے مینوں ایہہ ڈر
کہ میری نیکڑی دھی
جیہڑی،
لاؤن روٹی کھاندی پئی
چاں چک،
کسے ہم نال اُڈ نہ ونجے
تے،
اوہدے پنڈے دے ٹوٹے
اوہدے لاون وچ
نہ آ ڈِگن...

*

توں،
میتھوں پچھ رہیا
'کیہ دھریہ توں؟'

تے میں،
اس رنگ برنگے کیڑے ول
جو ساڈے،
موتیئے دے گملے اندر
ٹہنی تے چڑھدا پیا،
ویکھ رہیا پیار نال ...

شاید توں سمجھ سکیں
کہ
ایہہ تکنی میری
تیرے سوال دا جواب ...

*

چن اُبالے کھاندا پیا
جیہدے اندر
میرے ماس دی بوٹی بوٹی رِجھدی پئی
تے
تاریاں اُتے چینگاں کھیڑ گیاں...
اے راگ دی رت،
ورنا دیوتا!
توں بھُکھا رہیا ایں
دو صدیاں توں
آ،
تے قبول کر
میری قربانی نوں...

*

سندھم !

میں سیزر نہیں
تے نہ توں
قلوپطرہ
پر فیر وی ساڈے دونہاں دا پیار
دِل دے راج کارن ...
تے میرے مرن مگروں،
جے کوئی وی،
دل دا راج پچاون لئی
جان دے سکیا
تاں اوس نال پیار ضرور کریں
جے توں کرسکیں ...

[جو بیجل نے آکھ

*

قوم دا کرداں
ہِک
بے معنی اکھّر،
جیہڑی قوم،
روسو نوں جنم دیندی
اوہو،
قتلام وی کر سکدی،
الجیریا وچ ...

*

میرا قاتل،
میرے قتل توں،
کِنا چِر مگروں،
میری قبر دے پتھر تے،
کجھ لکھدا رہیا...
"اِس دا قتل ظاہر کردا
کہ،
سارے شہر وچ
بس، ایہو اک اجیہا پتھر
جیہڑا نہ ہوسکیا
پانی..."

[جو بیجل نے آکھ

اگ دیاں پیلوں

جیل دی نوٹ بک چوں

(تاثر)

نیکے نیکے ایہہ شاعرانہ تاثر، جیل وچ شاعر
دے مطالعے تے مشاہدے دا سِٹا نیں۔ کجھ
پڑھدیاں ہویاں کئی وار شاعر اپنی نوٹ بک
وچ جو کجھ نقل کردا مگروں اوہ شاعرانہ
تاثر دا رُوپ دھار لیندا پر اجیہے 'تاثر' بہت
گھٹ نیں۔ بہتیاں نظماں شاعر دے اپنے خیالاں
دِیاں ترجمان نیں۔

احمد سلیم

*

بھڈائی !
نہ توں کنفیوشس
تے،
نہ میں ماؤزے تنگ
سیندھڑی دے اوتار!
میں،
تیری اوتاری اگے
اجے تائیں
متھا ٹیکیا ہویا ...

*

تون مینوں مڑ مڑ آکھدا
کہ میں،
اپنے گیتاں دے مونہہ توں،
چادر ہٹاواں
چنگا، تاں ویکھ، جے توں،
ویکھ سکدا ...

اوہناں دیاں تن اکھاں
متھے تے چندرماں دا ٹکہ
تے والاں چوں سندھو وگدی
سِر تے کالے سپ شُوکدے
تے گل وچ،
کھوپڑیاں دی مالا ...
میں اوہناں نوں تباہی دا
دیوتا بناوندا ...

پر،
اک دینہہ
اچیہا ضرور چڑھسی
جد میں،
اوہناں دا رُوپ بدل دیساں
تے اوہ،
اک سوہنے گبھرُو وانگ وِکھالی دیسن

اوہناں دے گل وچ
رتّی لعلاں دی،
مالا ہوسی
تے ہتھ وچ
کنول دا چِٹا پھُل...

*

دُھوں دے،
والاں والی اگنی،
میری کوتا!
کیہ آج تائیں
کسے،
تیرے مُکھ توں
وال ہٹا،
ویکھیا تینوں...؟

*

سندھڑئیے !
جے توں بنیں
سُفنا،
تاں میں،
ہنومان وانگر
ناگا پربت نوں
اپنی تلی تے،
دھر کے لے آواں...

[جو بیجل نے آکھی

*

امارو!
میں اُڈا لئی،
تیری سُندری
تے اج، اوہ،
میری شاعری وچ
مہندی لا کے بیٹھی
تے،
بھلاں توں،
کِتے ودھ سجری
لگ رہی ...

امارُو ــ سنسکرت شاعر

*

میری شاعری،
نخشب کھوہ چوں
ابھرن والے چن وانگر نہیں

ایہہ تاں
موھنجودڑو توں پھٹن والے
سیجھ وانگر دی ...

*

میری،
شاعری وچ،
پرانے ویلیاں دے،
لفظاں دی،
پرت کے آوندی،
واج،
سنی جا سکدی ...

*

تُوں، میرا وِیر،
کازان زاکس!
جے میں،
سائپرس وچ جمدا
تے توں،
سندھ اندر جنم لیندا
فیر وی اسیں،
اوہو کُجھ لیکھدے
جو ہُن لیکھدے پئے ...
ساڈیاں لکھتاں اندر،
بس،
جغرافیے تے تواریخ دے ناواں دا ہی
فرق ہوندا ...

کازان زاکس۔ عظیم یونانی لکھاری

*

میں منصور نہیں
تے نہ ہی میں
اناالحق دا نعرہ لاوندا ...
فیر وی میں
بندی خانے تے سُولی ول
مسکراندیاں جاندا
تے،
میرے پیر
قتل گاہ تے نہیں تھڑکدے

کیہ تُوں مینوں دس سکدا
کہ میں،
کیہڑی وحدت الوجود دا
دعویدار ...؟

*

سندھڑئیے !
توں ماں ....
میں تیری دھرتی چوں
شاعری دا مواد،
انج لیندا
جیویں،
تھر دی رتڑی گاں دے تھناں چوں
اوھدا وچھا
دُدھ پیندا ....

*

میری شاعری،
کنڈیالے جھاڑاں وچ
تِتری وانگر ....

جیہدی،
واج سُن
شکاری آ جاندے
پر،
جینہوں پھڑنا،
بہوں اوکھا ....

*

سُن ،
اگ ـــ!
میں اپنیاں ہڈیاں بھن کے ،
بالن وچ
سُٹ رہیا،
تاں جے
توں ،
بُجھ نہ جاویں

*

حیاتی نال،
میرے اقرار وچ،
ویلے دی،
میعاد بارے،
کوئی فقرہ نہیں
ایسے لئی،
میں اوکھیاں لنگھائیاں ویلے
اپنیاں واگاں،
ڈھلیاں،
چھوڑ دینداں

*

رِگ وید وچ
میں پڑھدا....
"سندھو ورن دیوتے،
تیرے وہن واسطے
بنائے کنے رستے ..."

تے ہاں،
اوہناں چوں،
اِک راہ
میری،
شاعری وی ...

[ق ثر]

*

لٹوری نے،
کینجھر نوں کینجھر بنایا
یاں کینجھر نے،
نوری نوں نوری...؟

میرے ایس سوال دا،
ٹھُکواں جواب
اجے تائیں نہیں دے سکیا
مارکسی فلسفہ...

[جو ہیجل نے آ

*

سِندھ دی پیڑ ھِک سمندر
اتھاہ،
اَجھاگ سمندر
اوھدیاں انھیاں چھلّاں اندر
رُڑھدا پیا،
میرا من
بے انت ھنیرے تے دُکھ چوں اُبھر کے
ویکھے، اوہ سد رھیا
چانن دیاں لاٹاں نوں
ویکھے،
اوہ تھک ٹُٹ کے ڈِگ رھیا
ھنیرے سمندر وچ...

اجھاگ ــ نہ جھاگیا جا سکن والا

*

مینوں،
ہزاراں کتاباں پڑھ کے وی
اوہ خوشی نہ لبھدی ...

جیہڑی
اک بڈھے ہالی دے،
جھُرڑیاں بھرے موُنہہ اُتے
مُسکان ویکھ کے
ہتھ آوندی ...

*

جیل دے ویہڑے اندر
اُگے ہوئے،
انب دے رُکھ
تینوں کیہڑے جرم بدلے
جیل وچ رکھیا جاندا

کیہ تیرا قصور ایہہ تاں نہیں
کہ
تیرے بُور اُتے
ماکھیوں دیاں مکھیاں
اکھٹیاں ہو جاندیاں ...؟

*

کِینا چنگا هو وے

جے،

موت مگروں،

میں،

جنت دی باری وِچوں

ویکھ سکاں،

اِک جھُولدا ساوا پتّر

تھل دے ریتڑ تے ....

*

"چن وے چن!

میں تینوں،

کیویں پا سکدا....؟"

"کارونجھر پہاڑ دی چوٹی تو

چھال مار دے

میں تینوں،

هیٹھاں،

چشمے تے ملساں"

[جو بیجل نے آکھیا]

*

پرانے ویلیاں وچ،
سندھ دی رانی،
روماسا،
(چن دے رُوپ والی)
اک بت گر نوں،
آکھدی ....
"میرا مجسمہ بناسیں؟"
"میں کسے دا مجسمہ نہیں بناندا"
بت گر جواب دیندا
روماسا حیران ہو آکھدی
"پر میں تے تینوں
کینے ہی بندیاں دے مجسمے بناندیاں ویکھیا...."
"نہیں جی،
مجسمے تاں میں اپنے ہی بناندا
پر شکلاں ضرور،
اوہناں دیاں ہوندیاں ...."

*

"سکلی !
تیریاں قبراں وچ
خواباں دیاں،
کِنیاں ھڈیاں کھِنڈیاں پیاں ....
تے ،
اوھناں دے،
چارے پاسے
شک دے کینۓ کیڑے
رینگدے پئے ....

*

گائیک !
کلاؑ تاں حدوں ودھ
آپ ھُدری ہوندی

تار اِنج ٹُنکنے چاھیدے
جے سر سرتی،
آپ سیتار چھوڑ کے،
تینوں،
سنن لگے

سرسوتی۔ علم دی دیوی

*

میں نارد منی وانگر
وشنو نوں آکھدا
'میں تیری مایا نوں سمجھنا چاہوندا'

وشنو جواب دیندا
'کیہ سندھ وچ رہندیاں وی
توں،
مایا نوں سمجھن دی لوڑ محسوس کردا
جو کجھ توں،
کل ویکھدا
اوہ،
اج کتھے...؟

*

اج،
مینوں اِنج لگدا
کہ میں،
شیش ناگ اُتے،
لمّا پیا هویا
تے،
میرے چوں
اِک کنول،
کھڑدا پیا ...

*

هر،
اکھر دی،
اک روح ہوندی

جیہڑی،
صدیاں دی
اِکسار اُساری
چوں
لنگھدی ...

*

لوکاں،
دی بولی دا،
کوئی لفظ،
بھارا،
نہیں ہوندا ...

*

جیہناں سوچاں دیاں جڑاں،
دھرتی وچ،
نہ ہوندیاں ...
اوہ ،
اوس امر ویل وانگ
جیہڑی،
ساوے رُکھاں نوں،
سُکا دیندی ....

*

کیہ،
سچ وی،
مر جاندا؟
تے،
اوھنوں وی،
اسرافیل دے صُور دی
لوڑ ہوندی....؟

*

سچ نوں،
بدل سکینے یاں نہیں
اوھناں،
اکھاں نوں،
بدلنا وسّوں باھر
جیہڑیاں،
سچائی نوں ویکھدیاں...

[جو بیجل نے آکھیا

*

جے تینوں،
سُوجھ تواریخ دی
تاں،
توں جان سکدا
کہ،
بھیڑ
اپنا ناس آپ کریندا ....

*

تواریخ،
چکردار پوڑی وانگ
ٹُردی،
اوہ،
کوئی چکر نہیں کٹدی ....
اوہ،
اوتھے نہیں مُڑدی
ٹُری سی
جیتھوں ...

*

جس دینھ ،
بندیاں،
آزادی دی آس،
بھُلا دتی
اوس دینھ،
قیامت آ جاسی
کیوں جے ،
حیاتی نوں جیوندیاں رکھن دا
کوئی وی،
کارن نہ رھسی ...

*

جے ،
شاعری پیغمبری اے
تاں ،
فیر ایہہ ،
صلیب چکّے بناں
نہیں ،
لبھ سکدی

*

حقیقت ،
شاعری دی نینہہ
پر ،
بس نینہہ ہی تاں ہے

*

تساں تاں آکھدے ...
جے ،
مارکس دے جمن توں پہلاں
شاہ ولی اللہ،
جدلیات دا فلسفہ
دے چکے سن
اجازت ہووے تاں،
میں ایس وچ،
زیب النساء مخفی دے،
ناں دا وادھا کراں
کیوں جے اوہ آکھدی ...
'سرخ پوشے بہ لبِ بام نظر می آید'

زیب النساء مخفی ـ مشہور فارسی شاعرہ
سُرخ پوشے ـ رتے کپڑے پاون والی چھت تے وِکھائی دیندی پئ

*

کیہ،
ایہہ زرّہ پا،
توں سمجھدا
کہ
نہیں ویکھ سکدا میں
تیرے،
داغدار دل نوں...؟

*

هر عشق،
دماغ دا،
خلل نہیں هوندا
تے
نہ دماغ دا
هر خلل
عشق هوندا....

کہتے هیں جس کو عشق، خلل هے دماغ کا (غالب)

*

کیہ،
ایہہ جگ
بالاں دے کھیڈن دی کائی جا...؟
کیہ ایہہ فاشی سپاہی
جیہڑی بندوق،
میرے اُتے تان کھلوتا
ایہہ کائی کھڈونا...؟

کینا،
بھولا سی توں،
غالب!

بالاں دے کھیڈن دی ۔ بازیچہ اطفال ہے دنیا میرے آگے (غالب)

 [جو بیجل نے آکھیا]

*

چوری نہ ہوسی
جے میں،
ہیٹھلے ایرانی لطیفے نوں
ایتھوں دی،
حالت موجب بیان کراں

اساں دونویں،
سندھو ندی اندر
اکو بیڑی وچ بیٹھے...
بیڑی ساڈی، جدوں کجھ اگے ودھدی
اوہ پُچھدا
"تینوں اردو آوندی...؟"
"نہیں" میں جواب دیندا
اوہ فیر آکھدا
"تد تاں تیری ادھی حیاتی
ازائیں گئی...."

جدوں بیڑی وچ سنجھدھار

ڈولن لگدی
میں سوال کردا
"تینوں ترنا آوندا....؟"
اوہ آکھدا "نہیں"

سُن کے میں آکھدا
"تد تاں تیری پوری حیاتی،
ازائیں گئی
کیوں جے
بیڑی ھُن ڈُبن والی ..."

*

"چلیئے جی،
گلاں کرئیے
اختر پیا دیاں،

ھنگارہ بھرئیے
لکھنؤ دی رھتل دا،
تے،
ناویں لوائیے
لالوکھیت وچ
اک پلاٹ...

لالوکھیت ـ کراچی دا اک علاقہ

[ناشر]

*

"شاعرِ انقلاب!" کیہ توں جاندا
کہ
اُنیہویں صدی وچ، فرانس دے اک وڈے سیاسی سُوجھوان
ٹیلی راند نے،
میرابو واسطے آکھیا سی
کہ جے اوہ اپنا روح،
پَیسیاں بدلے ویچ رہیا
تاں ٹھیک کر رہیا
گوہر بدلے
سونا لے کے ...

Talley Rand
Mirabeau

[جو ہیجل نے آکھیا

*

جے ،
اینہاں دے ہیں نال،
افیم نہ بندی
تاں ،
کنے چنگے سن
ایہہ ،
رتڑے پھُل ...

[تاثر]

*

کوئی مینوں دسدا،
'فلانا نیندیا کردا
تیریاں ادبی لکھتاں دی'

میں،
پہاڑ توں ہیٹھاں ویکھدا،
ھِک وِچھو ڈنگ ماردا پیا
پہاڑ نُوں،
تے پہاڑ،
چُپ شانت،
اٹّل ...

*

پیار دا ہر شاعر،
انقلاب دا شاعر ہوندا
پر،
انقلاب دا ہر شاعر
پیار دا شاعر
نہ ہوندا ...

[جو بیجل نے آکھیا

*

هر غم نوں،
محبوب دا غم بناون نال
جے، دنیا دے دُکھ ،
سوکھے ہوسکدے

تاں،
اصغر گونڈوی نوں،
اپنی ،
عینک دے،
شیشے نہ وبچنے پیندے ...

*

شاعر،
فرشتہ نہ هوندا
پر فرشتہ وی تاں
شاعر
نہ هوندا ...

*

خسرو!
جدوں توں،
هندی دوهے وچ
اپنے آپ نوں،
کھُسرو لکھدا
تاں
کینا چنگا لگدا ....

*

کوتا!
توں اگ وانگ،
دھرتی تے آکاش وچکار اِک پُل
جیہنوں،
پار کرکے،
میرا من،
سورگ ول جاندا
جتھے ہر پاسے چائن کھنڈریا...

*

کنڈیلے تے سپ دے
بھیڑ وچ،
کسے،
اک دِھر دے
نہ بنو
تے،
اپنا راہ پھڑو

سپ دا سنگ کرسو
تاں،
اوس ڈنگ مارنا ...
کنڈیلے نال ٹُرسو،
تاں کجھ نہ لھینا
نالے اوھدی سٹّھی،
چاں دا ساتھ دینا پیسّی
تے سفر،
ہور وی،
اوکھا ہو جاسی ،....

*

گناھگاراں،
بغاوت کیتی تے آکھیا
اسیں،
کٹھاڑیاں نال
دوزخ دے،
بُوھے بھن دیواں گے
نہیں رھنا اساں،
ایتھے

اُنہاں دی واج سُن،
جنت ،
جی آیاں آکھدیاں
اوھناں اُتے
کھول دِتے بُوھے اپنے ...

*

لوک میرے تے،
کفر دے فتوے لا رہے ...
ساون دے پُرے وچ،
لٹکے ہوئے چن!
کیہ تینوں وی
میرے،
کفر توں کائی گیلہ ...؟

سورج لُکیا گھاٹیاں

[ان چھپے مجموعے "لڑیو سِیج لَکّن ہُر"
وچوں کجھ چونویاں وائیاں۔ ایہہ
مجموعہ ۱۹۷۲ع وچ لکھیا گیا سی]

موت نہ سہنا یار
ووے میاں، وو وو میاں!
ویکھہ صلیباں سامنے
لگی کیڈ قطار
لٹوھری اندر جھولدے
سیس نیوایل یار
رتو رتّ کتّن۔ ہٹّیاں
کیڈے کیل وچکار

*

ساری عُمرا سار
مُکھ سوہنے دا پیار
ڈِٹھیاں جاسن دُکھڑے

اکھیں جھڑیاں لتھیاں
آئی رُت سلار
ڈِٹھیاں جاسن دُکھڑے

دور دُراڈے دِیوڑے
چن ماہی دی سار
ڈِٹھیاں جاسن دُکھڑے

جیہڑے سیتھوں وکھ تھئے
سُول نہ وکھرے، یار!
ڈِٹھیاں جاسن دُکھڑے

*

جد توڑی میں جیوندا
تد تائیں تیرا تھاں
مینوں مُول نہ وِسرے

ڈاھڈے تتڑے دینھڑے
مُول نہ بولن کاں
مینوں مُول نہ وِسرے

تھر نہ کجھ وی تیں بناں
میں لئی کیہ سُکھ تھاں
مینوں مُول نہ وِسرے

دات وی تیں بن ڈنڈ جیویں
دان وی پھلیا ناں
مینوں مُول نہ وِسرے

تیں بن میں وی، میں نہیں
سجناں تیرا ناں
مینوں مُول نہ وِسرے

*

ساوی رُت وچ ساولا!
آیا نہ توں ایتکاں
آئے پت جھڑ دینہڑے

ہنج اُڈے، سر سُک گئے
کنول تلاواں کیہڑیاں؟
آئے پت جھڑ دینہڑے

جھمّلیاں اُتر واء دیاں
آتن وچ ہنیریاں
آئے پت جھڑ دینہڑے

میں تے چرخہ سہکدے
لیٹیاں چار سہیلیاں
آئے پت جھڑ دینہڑے

*

پربت ڈاھڈھ ودھا'
میں نال مہر نہ کر میاں!

سجھ! کرناں کرتکھیاں
تیرچھے تیر وساء
میں نال مہر نہ کر میاں!

وائے! پھنیئر وانگ نئوں
جیبھ اپنی بھڑکاء
میں نال مہر نہ کر میاں!

پتھر میرے پیرڑے
گھاء، اجے وی گھاء
میں نال مہر نہ کر میاں!

ہر کھہ تے لاں میں آپ نوں
راہ مِل ھوتاں داء
میں نال مہر نہ کر میاں!

*

ارٹ نہ کتنے اُن
آج کیوں کتّن والئیے؟

چرخہ چُپ چپاتڑا
ترنجناں ایڈی سُن
آج کیوں کتّن والئیے؟

کل دِیاں کتّن والیاں
لنگھیاں کہڑے کُن
آج کیوں کتّن والئیے؟

کُن ـ گھُمّن گھیر

*

توں ہی نہیں ملیر
میں وی اوہو ماروی

توں ہی وِس تے واریا
اپنا پاک پنیر،
میں وی اوہو ماروی

تسا اکّے وانگراں
میرا ماہ سریر
میں وی اوہو ماروی

جھلیئے توں کیہ پونجھنے
میری نینیں نیر
میں وی اوہو ماروی

*

کنٹھے رات کلال
میلہ ناھیں سدھم تے

رات نہ ہاکھر پیار دا
چند نہ کائی ڈھال
میلہ ناھیں سدھم تے

سُتا ھویا پیونا
جیون دے جنجال
میلہ ناھیں سدھم تے

لیشکن وچ ھنیریاں
ھُن وی چور چنڈال
میلہ ناھیں سدھم تے

پاکھر ۔ ذرّہ

*

ســوئیاں ســالــنیاں
سُکے گجرے موتیا

آئے دینہہ دُھاگ دے
چوئیاں چیک تھنیاں
سُکے گجرے موتیا

نیوں کے کیڈیاں نیندراں
ہُورے چن، کھڑیاں
سُکے گجرے موتیا

اوہ کد آوسن، سُکنیاں
کــد جیون ہیڑاں
سُکے گجرے موتیا

---

*چیک ۔ چکڑ

[جو بیجل نے آکھیا]

*

موت نہ سہنا یار
ووء سیاں، وو وو سیاں!

ویکھ صلیباں سامنے
لگی کیڈ قطار
ووء سیاں، وو وو سیاں!

لُوھری اندر جھولدے
سیس نیوایل یار
ووء سیاں، وو وو سیاں!

کیہیاں وڈھیاں ٹہنیاں
سُنجھ وِچ آدھ پھلار
ووء سیاں، وو وو سیاں!

لُوھری۔ سیالے وچ شمال مغرب وَلوں چلن والی ہوا، بہت ٹھنڈی ہوا۔

رتو رتت کن۔ پٹیاں
کیڈے کِل وچکار
ووء میاں، وو وو میاں!

سانبھی رکھنا ساہ وچ
اپنے قول قـــرار
ووء میاں، وو وو میاں!

*

آن ڈٖھے اُونٹھار!
میرا جی جیار
راھے نیند نہ آوندی

میں تاں اووِیں پندھ وچ
سورج آدھ وچکار
راھے نیند نہ آوندی

چھاں پھُلاں دی واٹ تے
سجناں دی اے سار
راھے نیند نہ آوندی

اوہ جو آونے چان چک
وکھ نہ میتھوں، یار
راھے نہند نہ آوندی

اونٹھار ـ آونٹھاں والے

[وائیاں]

*

لٹوں لٹوں نیکلی لاٹ
کو'نجاں کُنکیاں پربتاں

لیشکے بئی جی وچ
سجناں والی واٹ
کو'نجاں کُنکیاں پربتاں

جھیل سیل جوت بلے بئی
آئی چھیڑچھاٹ
کو'نجاں کُنکیاں پربتاں

سجن سنہڑیاں سنگ وے
اُبھرے اُچّے گھاٹ
کو'نجاں کُنکیاں پربتاں

چھیڑ چھاٹ ـ پہاڑی بوٹیاں دی مہکار

*

جل دیوے جھمکن
سندھو تیرے سیڑھ تے

کالیاں راتاں کامنیاں
تاریاں سنگ ٹمکن
سندھو تیرے سیڑھ تے

اُتر پہیریں جھانجھراں
چھلاں چھن چھمکن
سندھو تیرے سیڑھ تے

کیہ کیہ میری دات وچ
چانڑنیاں چمکن
سندھو تیرے سیڑھ تے

*

آ، لا نظراں گھاء
تیں بن چین نہ آوندا

چیر کے چنّن وانگراں
سینوں اج سہکاء
تیں بن چین نہ آوندا

کھمّن سٹ وجود تے
لاٹاں وچ لشکاء
تیں بن چین نہ آوندا

ادّھی رات انگیار تے
میرے انگ نچاء
تیں بن چین نہ آوندا

کدتائیں سُتڑے ساز وے
گاء توں، آج مڑ گاء
تیں بن چین نہ آوندا

[جو بیجل نے آکھیا]

چھپائی دیاں بھلاں

صفحہ	سطر	غلط	ٹھیک
[۱۲]	۱۸	آپے	آپے
[۱۸]	۱۵	بت	بیت
[۲۲]	۳	لالے	ٹالے
[۲۴]	۱۵	تون	توں
[۲۷]	۲۴	پارے	بارے
[۲۹]	۱۰	والگر	وانگر
[۳۰]	۱۹	ٹہریا	ٹھہریا
[۳۹]	۲	وھنوں	اوھنوں
[۳۹]	۲۱	بے ھوش	بے ھوش
۴۱]	۱۸	لیا	گیا
[۴۴]	۵	لئی	لئی
[۴۶]	۳	تکیاں	تکیا
[۴۶]	۵	تسے	تے
[۴۶]	۲۳	قالیں	قالین

جو بیجل نے آکھیا [متن]

۳	فٹ نوٹ	مارئی	ماروی
۷	فولیو	وائیان	وائیاں
۸	فٹ نوٹ	عورتان	عورتاں
۱۳	فٹ نوٹ	أجار	أجاڑ
۱۴	۱	توُن	توُں

صفحہ	سطر	غلط	ٹھیک
۱۷	۴	لئے	لئی
۱۸	۹	لاڈے	لاڑے
۲۷	۵	گیتان	گیتاں
۳۰	۴	واعدے	وا' دے
۳۷	۵	نئیں	نیں
۳۹	فولیو	وائیان	وائیاں
۴۶	۱	کرینداپاں	کرینددیاں
۴۷	۸	ھاں	ھاں
۴۹	فولیو	وائیان	وائیاں
۵۱	۱۰	یادان	یاداں
۵۵	۲	کتی	کنتی
۷۲	فٹ نوٹ	تھان	تھاں
صفحہ ۸۰ نوں ۷۹ تے ۷۹ نوں ۸۰ پڑھو			
۸۵	۱۱	اُڈاون	اُڈاوٗن
۹۹	۸	مدا	صدا
۱۰۴	فٹ نوٹ	تانھ	تھانہ
۱۰۹	عنوان	لیطف	لطیف
۱۱۲	۱	کوَن	کوٗن
۱۱۸	۱۱	دی	دے
۱۲۱	۳	بَلاندا	بُلاندا
۱۲۳	۸	پسیا	پھسیا
۱۲۹	۹	ابہہ	ایہہ
۱۳۷	۸	او	اوہ
۱۳۸	۹	آ	آ! آ

صفحہ	سطر	غلط	ٹھیک
۱۴۸	۱۲	دکے	دتے
۱۷۷	پہلی سطر	انج پڑھو۔ سکھنی ہون کہ ہوون ہیٹے	
۱۷۹	٦	پربت	پربت
۱۹۰	۴	تارہاں	تاریاں
۱۹۵	۹	ٹیلیاں	ٹلیاں
۲۰٦	۱۲	چھاتی	جھاتی
۲۰۸	فٹ نوٹ	دربا	دریا
۲۱۲	۱۱	آنڈا	آندا
۲۲۷	۹	آپنا	آپنا
۲۲۹	۵	لھیندا	تھیندا
۲۳۱	۲	ٹیلیاں	ٹلیاں
۲۳٦	۱۱	آسر	آسر
۲۳۷	٦	کیٹاں	کٹیاں
۲۳۹	٦ سطر انج ٹردی اے۔ جیہناں ساہ سجن		
۲٦۹	۲	بوندان	بوندان
۲٦۹	فٹ نوٹ	پھلیان	پھلیاں
۲۷۱	۱۰	کوھجھیان	کوھجھیاں
۲۷۱	فٹ نوٹ	ودمان	ودھاں
۳۰۴	۱	جین	جیین
۳۲۵	۳	رات وکاویں رات	دات وکاویں دات
۳۳۵	۳	دستن	تکتن
۳۴۹	۱۱	آوندا	آوندی
۳۴۹	۱۵	آوندا	آوندی
۳۵۴	۱۰	بھنبھور	بھونرے

صفحہ	سطر	غلط	ٹھیک
۳۵۸	فٹ نوٹ	اوہنی	اوہنے
۳۶۷	سطر ۶-۷ اِنج پڑھو- اے راگ دے رت وَرن دیوتے!		
۳۶۸	۹	بچاون	بچاون
۴۲۴	۱۰	میری	میرے
۴۲۵	فٹ نوٹ	ذرّہ	زِرّہ